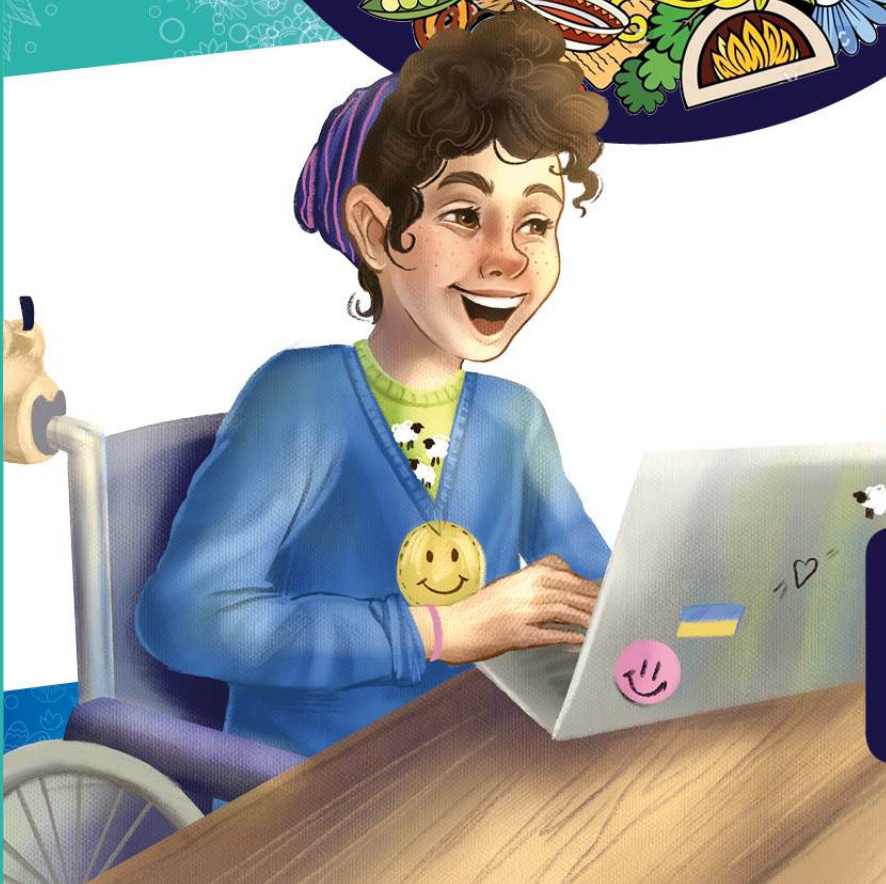

Таміла Яценко, Василь Пахаренко,
Ірина Тригуб, Олеся Слижук

STEM

Література українська та зарубіжна

Частина 1

6 клас

Читання — це віконце, через яке
діти бачать, пізнають світ
і самих себе.

Василь Сухомлинський

Народна пісня — духовне
обличчя нації.

Адам Міцкевич

Вивчення віри наших предків,
пізнання її через міф сприяє
пробудженню в молоді
історичної пам'яті...

Дара Корній

Народні пісні для України — все:
і поезія, й історія...

Микола Гоголь

Істинний скарб для людей —
уміння працювати.

Езоп

Згинуть наші вороженьки,
як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття,
у своїй сторонці.

Павло Чубинський

Мовити — добре,
мовчати — ліпше, але і те, і те
стає злом, коли не знає міри.

Жан де Лафонтен

Народе мій, для тебе я жив...

Номан Челебіджіхан

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

*Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Таміла Яценко, Василь Пахаренко,
Ірина Тригуб, Олеся Слижук

Література

(українська та зарубіжна)

Підручник інтегрованого курсу для 6 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2023

УДК 821(477+477-87)*кл6(075.3)
Л64

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Підручник розроблено за модельною навчальною програмою
«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної).
5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Яценко Т. О., Тригуб І. А.)

Л64 **Література** (українська та зарубіжна) : підруч. інтегр. курсу для 6 класу
закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / Т. О. Яценко,
В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук. — К. : Видавничий дім «Освіта»,
2023. — 240 с. : іл.

ISBN 978-966-983-393-8.

УДК 821(477+477-87)*кл6(075.3)

ISBN 978-966-983-393-8

© Яценко Т. О., Пахаренко В. І.,
Тригуб І. А., Слижук О. А., 2023
© Видавничий дім «Освіта», 2023

Юний читачу! Юна читачко!

Ти вже навчаєшся в шостому класі та продовжуєш цікаву подорож сторінками художніх творів, які розкриває перед тобою шкільний предмет **«Література (українська та зарубіжна)»**. Казки, оповідання, повісті та навіть роман було прочитано та осмислено тобою в п'ятому класі. Тобі неважко було переконатися в тому, що різні народи, яких відділяють тисячі кілометрів відстані, об'єднує любов до природи, до життя, прагнення до пригод, розкриття таємниць, бажання жити в злагоді та мирі.

Наразі на тебе чекає продовження захопливої мандрівки сторінками української та зарубіжної художніх літератур, де ти ознайомишся з творами різних жанрів, зустрінешся з новими літературними героями / героїнями, дізнаєшся цікаві факти про письменників і письменниць, довідаєшся про секрети художніх образів у літературі та інших видах мистецтва. А твоїм вірним помічником у цих захопливих і пізнавальних мандрах стане підручник.

Прямуючи від теми до теми, ти поступово збагачуватимеш свій читацький і життєвий досвід, удосконалюватимеш читацькі вміння, розвиватимеш творчі здібності, навчишся глибоко осмислювати інформацію, яку ти черпаєш із кришталевого джерела літературної творчості.

Орієнтиром для пізнання художньої майстерності творів стануть відомі тобі з п'ятого класу рубрики підручника, які мають відповідні позначки. Тож пригадай їх.

Читацький путівник — окреслить тобі шлях до знань та умінь, опанувати які ти матимеш можливість під час вивчення теми.

Ти вже знаєш — нагадає про те, що тобі вже відомо з уроків літератури п'ятого класу.

Ти вже вмієш — дасть змогу переконатися в тому, якими читацькими вміннями тобі вже вдалося оволодіти.

Поміркуй! — поставить тобі цікаві запитання та завдання для розуміння прочитаного, закріплення вивченого матеріалу.

Літературознавчий клуб — допоможе створити уявлення про письменника чи письменницю, розкрити таємниці текстів художніх творів.

Мовна скарбничка — розкриє секрети мови, сприятиме збагаченню твого мовлення.

 Літературознавчий словник — надасть чіткі короткі визначення літературознавчих понять, розуміння яких потрібне для глибокого осмислення художніх творів.

 У колі мистецтв — спонукає замислитися над зіставленням художніх образів творів української та зарубіжної літератур з іншими видами мистецтва — образотворчим, музичним, театральним, кіно, аніме тощо.

 Читай і досліджуй! — зацікавить тебе можливістю виконати дослідницькі завдання або ж читацькі проекти. Такі завдання потребують чимало часу, тож учитель / учителька допоможе тобі обрати одне-два завдання, які ти зможеш підготувати самостійно чи в групі впродовж семестру.

 Підсумуй! — сприятиме систематизації та узагальненню вивченого.

 Читацьке дозвілля — зробить твій вільний час цікавим і корисним водночас, адже запропонує перегляд мультфільмів, екранізацій художніх творів, прослуховування музики, віртуальне відвідування музеїв, картинних галерей тощо.

У підручнику подано **QR-коди**, у яких «сховано» частину навчального матеріалу. Щоб прочитати прихований текст, послухати музику, переглянути фрагменти кінофільму чи мультфільму тощо, потрібно встановити на смартфон програму для читання **QR-коду** й навести його на позначку. Усі електронні додатки також розміщено на ресурсі:

<http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna/6-klas>

Оцінити, наскільки добре ти працював / працювала під час вивчення певної теми підручника, тобі допоможуть такі **смайлики**:

Розумію і можу пояснити

Ще не зовсім розумію

Не впевнений / не впевнена

Бажаємо успіхів на твоєму читацькому шляху!

Вступ

Художня література як вид мистецтва.

Художній образ

Читацький путівник

Юний читачу! Юна читачко!

Напевно, ти не раз уже замислювався / замислювалася, чому талановиті літературні твори надзвичайно цікаво читати, чому вони викликають такі глибокі переживання — вражають, дивують, захоплюють, відкривають незвідане. Весь секрет — у мистецькій природі художньої літератури.

І ось зараз перед тобою відкриваються дивовижні таємниці мистецтва, художнього бачення світу, загадки творення образів. Ти переконаєшся, що література є видом мистецтва.

Пам'ятник книзі (м. Коломия, Івано-Франківська обл.).
Скульптори М. Шкраб'юк,
Р. Захарчук

Ти вже знаєш, як виникли й змінювались упродовж тисячоліть книжки, а також, що таке *література* загалом і *художня література* зокрема. Розкажи про це в класі.

Літературознавчий клуб

Отож, нумо знайомитися ближче із загадковим і привабливим світом мистецтва, дізнаватися про секрети його існування.

Мовна скарбничка

Слово *мистецтво* ти чуєш досить часто, тож, мабуть, звернув / звернула увагу на те, що воно має декілька значень: досконале вміння в якійсь справі, галузі; майстерність; змалювання світу в художніх образах.

Склади словосполучення із цим словом, уживши його в різних значеннях.

У віршах, казках, оповіданнях, прочитаних у молодших класах, тобі траплялися образні слова. Пригадай, які це слова.

Що таке *епітет*, *порівняння*, *метафора*? Наведи приклади. Отже, **образні слова** — слова в переносному значенні, зокрема епітети, порівняння, метафори (*рум'яне сонечко; сонечко, як помаранча; сміється сонечко*); слова, що виявляють почуття (*радість, гнів, здивування, захоплення* та ін.), а також це пестливі слова (*сонечко, коточок, ластівочка*) або згрубілі (*ручище, собацяра, хмарисько*).

Ти вже знаєш, що існують науковий і художній стилі мови. Пригадай їх ознаки. Вибери із цього переліку ознаки художнього стилю:

1) використання наукових понять, термінів; 2) вживання слів у переносному значенні, зокрема епітетів, порівнянь, метафор; 3) вияв у тексті почуттів; 4) точне повідомлення про явище; 5) відсутність вияву почуттів, ставлення до зображуваного; 6) пестливі слова; 7) логічна послідовність викладення думок; 8) вживання фразеологізмів; 9) спонування читача / читачки до діалогу.

Особливості художнього стилю характерні для літератури як виду мистецтва. Але що таке мистецтво? Для чого воно потрібне, адже, на перший погляд, ніякої практичної користі не дає?

Людина може сприймати світ, так би мовити, «крізь окуляри» щоденного життя, науки й мистецтва. Щоденне сприймання спирається на наш практичний досвід; наукове — на розумове, логічне мислення і пізнання. А мистецьке сприймання виростає з образного бачення світу.

Поміркуй!

- Розкажи про перші ознаки осені, які ти помічаєш, ідучи до школи. Оце і є наше практичне сприймання цієї пори року.
- Порівняй тексти про осінь, що подано нижче.

Текст перший. «Осінь — одна із чотирьох пір року між літом і зимою. Це перехідний сезон, коли стає помітним зменшення світлового дня та поступово знижується середньодобова температура повітря.

В Україні кліматична осінь розпочинається після зниження температури повітря (нижче 15 °C), що відбувається переважно в першій декаді вересня. Восени дні стають коротшими, а ночі — довгими. Сонце піднімається вже не так високо, як літом, тому його промені слабше прогрівають землю. Переважає похмура погода з дощами й туманами. У цей час перелітні птахи відлітають у теплі краї, іноді навіть на інший континент. Основна проблема для них у тому, що з похолоданням зникає доступ до їжі й води».

(За матеріалами вікіпедії)

Текст другий.

Побила осінь цвіт на березі струмка,
сухий кружляє лист, летить над головою.
Кораловим став дуб, береза — золотою,
і в душу ластівки турбота проника.

«Час відлітать!» — «Куди?» —
«Хай серце путь шука!
Час відлітать — нема душі моїй спокою!»
Тріпоче крильцями, вся сповнена журбою, —
схопилася — летить — майнула — і зника.

(Ю. Словацький.
Переклад Є. Дроб'язка)

В обох текстах ідеться про одне й те саме явище природи. Проте описано воно по-різному. Перший текст — науковий, а другий — мистецький. Це твір художньої літератури (вірш).

У **науковому тексті** осінь описано точно, раціонально, без емоцій, без слів у переносному значенні.

У **мистецькому тексті** (вірші) поет показує красу осінньої пори, милується нею та водночас сумує, що доводиться прощатися з літом. Живо й красиво, ніби казково, змальовано картини осені. Секрет цього мистецького дива, краси — саме в образному баченні світу, грі слів, у майстерному використанні художніх засобів. Перед нами узагальнене явище — прихід осені. Але ми зримо, мов у кіно чи роздивляючись з вікна, уявляємо ці картини. Тож не випадково кажуть, що справжнє мистецтво відкриває людям красу й дивовижність світу, щастя і мудрість нашого життя.

Одним із основних видів мистецтва є **художня література**. Засобом творення художніх образів у літературі є **слово**. Проте письменник / письменниця не тільки малює словами образи людей, подій, явищ, предметів, а й виражає своє ставлення до них.

Літературознавчий словник

Мистецтво — змалювання світу в художніх образах. Основою будь-якого мистецького твору є саме образність.

Художня література — творче бачення світу в словесних образах.

Напевно, тобі не раз доводилося гойдатися на гойдалці. Пригадай свої відчуття. А поет Анатолій Качан, твори якого тобі відомі з п'ятого класу, так передав враження дівчинки:

Як на маятнику тихому,
Я на гойдалці пливла,
Білі руки небом дихали,
Ніби два мої крила.

Анатолій Качан

Літературознавчий словник

Художній образ — узагальнена картина, що змальована конкретно, зримо засобами краси за допомогою творчої уяви митця / мисткині та виражає певні почуття й думки.

Для створення **художнього образу** поет використовує епітети: *маятник тихий*; *білі руки*; порівняння: *пливла на гойдалці*, *як на маятнику*; *руки*, *ніби два крила*, а також метафору *руки дихали*.

Творити й глибоко сприймати, розуміти художні образи — надзвичайно складне, але й захопливе вміння. Для цього потрібні гострий розум, чутлива душа, багата уява, фантазія. Тільки таке читання принесе глибоку насолоду, збагатить новими знаннями. Читання вишуканого образу схоже на розгадування загадки чи ребуса, на напружений квест.

Поміркуй!

- Які ознаки художнього образу наявні у вірші А. Качана? Чи можна таке поетове бачення світу назвати творчим (тобто оригінальним, неповторним, красивим)? Чому?
- Склади речення з епітетами, порівняннями, метафорами.
- Створи асоціативні кущі до слів: **літо**, **ліс**, **сміх**. Подумай, які слова вжито в прямому, а які — у переносному значенні.

У колі мистецтв

Окрім художньої літератури, є багато інших видів мистецтва. Серед них — музика, живопис, танець, пісня, скульптура, театр, кіно, мультфільми, відеокліпи, комп'ютерні ігри та ін. Кожен вид мистецтва так само, як і художня література, творить образи. Але використовує для цього інші засоби: музика — звуки, живопис — лінії і кольори, танець — рухи тіла тощо.

А от як образно, художньо відтворили розуміння сутності освіти, науки скульптори. Та ще й використали несподіваний матеріал.

У парку Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» блискавка влучила у велике столітнє дерево. Уламок стовбура вже хотіли спилати. Але вчасно його побачили скульптори Єгор і Микита Зігури. Митці вирізьбили із цього уламка *скульптуру*, яку назвали «Сходи пізнання». Вона є семиметровим стосом книг, увінчаним академічною шапочкою — бонéтом. Так скульптори образно подали довгий, складний, але цікавий процес навчання, здобуття знань. А от краватку до бонета зробили через тріщину в стовбурі. Потрібно було її якось замаскувати. Так і з'явився заразом і художній елемент, і захист мистецького витвору від вологи.

І. Тихий. Лелеки

Сходи пізнання (м. Київ).
Скульптори Є. Зігура, М. Зігура

Поміркуй!

- Чому скульптори, на твою думку, кожен щабель сходів композиції «Сходи пізнання» зобразили у формі книжки?
- Роздивися в підручнику картину художника Івана Тихого «Лелеки». Зіскануй **QR-код** і послухай «Осінній етюд» композитора Івана Пустового.
- Кожен вид мистецтва розкриває тему осені по-своєму, використовуючи власні засоби образотворення. Подумай, які саме.
- Який із цих мистецьких творів тобі найбільше сподобався? Чому?

Медіатека, с. 9

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір):

1. Підготуй виразне читання вірша про осінь, відомого тобі з початкової школи, п'ятого класу або ж твого улюбленого. Визнач, які художні засоби в ньому використано. З якою метою? Спробуй інтонацією, паузами, логічними наголосами, мімікою і жестами передати настрій твору.

2. Уяви місяць серед нічного неба. Поети й поетеса побачили його ось таким: «неначе човен в синім морі» (Тарас Шевченко), «мов тюльпан» (Богдан-Ігор Антонич), «вовче око» (Дмитро Павличко), «срібний дзьоб» (Микола Вінграновський), «позолочений апостроф» (Ліна Костенко), «мов сапка» (Іван Драч). Поясни логіку асоціацій кожного автора / авторки. Подумай, чому місяць здався їм схожим саме на те чи інше явище. А які образні порівняння виникають у твоїй уяві?

3. Ти прочитав / прочитала рядки вірша польського поета Юліуша Словацького, життя якого було тісно пов'язано з Україною. Відомо, що поет народився в місті Кременець, що на Тернопільщині. Підготуй невеличку розповідь про цього митця або ж запитай у вчителя / вчительки, творчість якого письменника / письменниці твого рідного краю буде вивчатися на одному з наступних уроків, та підготуй цікаві факти про цю особистість.

Підсумуй!

- Що таке *мистецтво*? Які види мистецтва тобі відомі? У чому їх відмінність і що їх об'єднує?
- Який твій улюблений вид мистецтва? Розкажи про нього.
- Які ознаки художнього образу?
- Придумай невеличкий художній текст про осінній ранок, використавши в ньому відомі тобі види художніх засобів.
- Оціни свої знання про вивчений матеріал за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Міфи народів світу

Міф як найдавніша форма світогляду людини

Читацький путівник

У цьому розділі ти відкриєш для себе таємничі, сповнені несподіванок і чудес міфи (міти) різних народів — про створення світу, появу людини, споконвічну боротьбу добра і зла. А також ознайомишся із творами сучасної української письменниці Дари Корній, переказами Сергія Плачинди, у яких оживають образи праукраїнських міфів. А ще прочитаєш перекази українською давньогрецьких міфів Катерини Гловацької.

 Ти вже знаєш чимало про усну народну творчість, легенди й міфи. Тобі вже відомі міфи й легенди народів світу. Пригадай, чому давньоукраїнська історія про Берекію за жанром є саме міфологічною (мітологічною) легендою.

Літературознавчий клуб

Споконвіку світ страшив, але водночас захоплював і дивував людину, вражав своєю величчю, таємничістю, красою. Чи спадало тобі на думку, що таке *небо*, *сонце*? Як виникли Земля, рослини, тварини, сама людина?

Нашим далеким предкам, щоб виживати й розвиватися, треба було шукати відповіді на такі складні питання. У цих пошуках вони поєднували практичний досвід та свою уяву, фантазію. Тож вважали, що якісь неземні сили створили цей світ. І саме від них залежать грози й посухи, успіх на полюванні, урожай, затишок у домі, зрештою все життя. Так зароджувались уявлення про богів та інших добрих і злих надприродних істот. Людині здавалося, що все довкола, зокрема тварини й навіть рослини, одухотворене, має душу. Ось так і виникли міфи.

В. Крижанівський. Вівтар

Мовна скарбничка

Слово *міф* (за іншою транскрипцією — *міт*) у перекладі зі старогрецької мови означає буквально «*оповідь*», «*давнє сказання*».

Міф — образно-фантастичні уявлення давніх предків про походження й будову світу, появу богів, явищ природи, людини, про перших героїв / героїнь тощо.

Міфи творилися й були загальновідомі тисячі років тому. Вони стали основою для інших жанрів фольклору — легенд, казок, переказів, прислів'їв і приказок. Однак міфи найбільш споріднені з легендами. Та є між ними й відмінність. **Міф** — дуже узагальнена, універсальна оповідь. У ній ідеться про богів, творення світу, людини, встановлення законів життя. А **легенда** найчастіше розповідає про якесь конкретне явище, реальну подію чи особу, тільки гіперболізовану, оповиту фантастикою.

Вирізняють кілька **груп міфів**:

- **космогонічні** (від грец. «Всесвіт» і «народження») — оповіді про творення та впорядкування Всесвіту;
- **теогонічні** (від грец. «походження богів») — оповіді про походження, появу богів та їхні взаємовідносини;
- **антропogонічні** (від грец. «походження людини») — оповіді про створення людини й першопредків різних племен;
- **героїчні** — оповіді про героїв / героїнь, створення ними життєвих благ для людей (вогню, знарядь праці тощо).

Праукраїнські міфи про створення людини

Наші давні предки — слов'яни, праукраїнці-русичі — створили мудру, красиву й захопливу **міфологію**. У давнину вірили в багатьох богів. Творцем усього живого наші пращури вважали бога *Рода*, а його сина *Сварога* — богом вогню і ковальства. Саме він став володарем світу і прабатьком усіх інших богів.

Серед найбільш шанованих божеств також були *Дажбог* — бог Сонця, світла, добра, хліборобства; *Жива* — богиня Землі, життя, покровителька врожаю та достатку; *Перун* — бог грому й блискавки; *Стрибог* — володар вітрів; *Леля* — богиня кохання, весни; *Дана* — богиня води; *Велес* — покровитель тварин і пастухів, бог мистецтва.

Мовна скарбничка

Образи прадавньої міфології (мітології) зберігаються також у сучасній українській мові. Пригадай слова з коренем *-род-*, *-рід-*. Вони походять від імені героя прадавнього міфу — бога *Рода*.

 Ти вже знаєш із твору про Берегиню, що добро втілював *Білобог* — бог білого дня, щастя, добра, багатства, здоров'я, а зло — *Чорнобог* — бог ночі та підземного мороку.

У прадавні часи на українських землях творцями й розповідачами міфів були *волхви* — шановані особи, які виконували релігійні обряди, давали мудрі поради, лікували людей.

Цікавими були уявлення праукраїнців про походження й розвиток Усесвіту (*космогонію*). За однією версією, джерелом світла і життя вони вважали *небесне яйце*. Тож традиція розмальовувати й дарувати писанки (маленькі всесвіти) на Великдень існує в українців і нині. За іншою — світ породило *Дерево життя*, яке росте посеред *вірію* (*ірію*) — *раю*, що є чудесним місцем, де живуть боги. Тому

В. Крижанівський. Дажбог

на рушниках найчастіше вишивали саме це дерево та райських птахів.

Українські писанки

 Ти вже знаєш із уроків літератури п'ятого класу про письменника Сергія Плачинду. Пригадай, які його твори тобі відомі. Чим вони тебе зацікавили? Цей письменник створив художні тексти про давні вірування, поєднуючи відомі факти зі своєю уявою. Наразі ти ознайомишся з міфом, що переповів С. Плачинда.

Сокіл-Род

(Скорочено)

На початку була пітьма — вічна й безмежна. Ні Землі, ні неба, ні Сонця. Тільки — м'орок. Густа, холодна й безконечна ніч. А її пронизувало Око. Звідки летіло воно? І куди? Нізвідки і в нікуди? І де взялося воно? Наймудріші волхви Оріяни казали так: «Око було завжди, воно було вічно. І з Вічності воно летіло й у Вічність».

Пролетівши чорне безмежжя впродовж безконечної кількості часу і не знайшовши краю пітьми, одного разу Око спинилося.

І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку. З неї вродилося диво: Першоптах і Першобог — птиця Сокіл.

Його золотаве пір'я осяяло не-проникну ніч.

Сокіл розправив крила і кружляв над Оком.

І пустив Сокіл золоту Сльозу-Росинку, що впала на Око. І вмить розрослося воно у великий острів серед моря.

І пустив Сокіл срібну Сльозинку, і впала вона посередині острова, де утворилося озеро Живої Води.

І пустив Сокіл зелену Сльозу-Росинку, і від неї проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера.

Тоді Сокіл сів між квіти й став глибоку думу думати.

Довго думу свою думав Сокіл. Багато часу минуло. І зніс Сокіл золотий жолудь. І сталося диво: виросло з того жолудя розкішне й могутнє Першодерево. Дуб-Стародуб. І наче зорі розцвіли на його крислатому гіллі: то вродили Молодильні Яблука — плоди невмирущості. Стало довкола світло й весело.

Тоді злетів Сокіл на вершину Першодерева і сказав: «Я створив Йрій. Тут моє місце на віки вічні. Звідси я творитиму Світ».

(За С. Плачиндою)

В. Крижанівський. Обкладинка книжки С. Плачинди «Міфи і легенди Давньої України»

Поміркуй!

- Зверни увагу на слова, які автор пише з великої літери. Поясни чому.
- Прослідкуй, якої урочистої інтонації надають тексту повторює сполучника «і».

Поміркуй!

- Створи ланцюжок етапів міфологічного творення світу.
- Які риси людського характеру уособлює птах Сокіл? Яким постає в міфі Сокіл-Род? Схарактеризуй цей образ.

Поміркуй!

- Що у творі вказує на те, що Ирій, створений Соколом-Родом, прекрасний і вічний? Прочитуй відповідні уривки тексту.
- Назви ознаки космогонічного й теогонічного міфів у творі.

Ти вже знаєш із уроків природничої галузі наукові пояснення щодо виникнення життя на Землі. Однак наші пращури вірили, що людей, тварин і рослини створили добрі боги, навчили людей полювати, вирощувати хліб, займатися ремеслами. Ось один із таких міфів.

Дажбог і Жіва

І зніс Сокіл-Род Золотий Жолудь і Золоте Зернятко. І повелів Білобогові посадити їх на Землі й полити Живою Водою. І зробив так Білобог.

І сталося диво: з Жолудя виріс крислатий Дуб, вершиною якого був небаченої вроди юнак, що спав міцним сном. А Золоте Зернятко породило пишний Житній Колос, вершиною якого була чарівної вроди дівчина, що спала міцним сном.

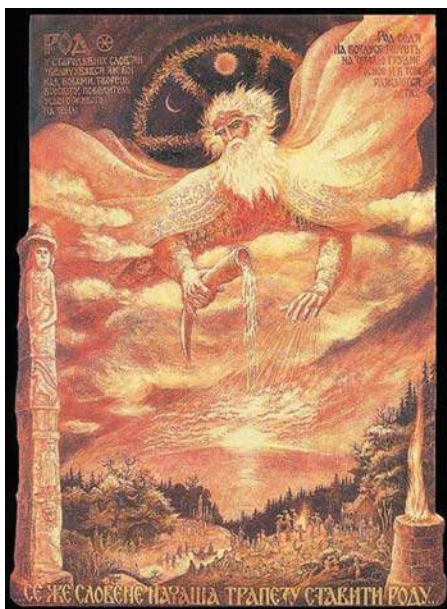
І враз поповзли дві змії по Житньому Колосу й по Дубові. То Чорнобогові слуги кинулись кусати юнака і юнку, аби вони ніколи не прокинулися зі сну. Та вдарив блискавкою Перун — і тої ж миті обидві зміюки перетворилися у в'юнкі стебла рослини, яку згодом назвуть плющем. І прикрасила рослина-плющ стовбур Дуба та стебло Житнього Колоса.

А Сокіл-Род злетів з Прадуба й вдихнув життя у вуста юнака. Так само передав він свій дух і дівчині. І враз обоє — юнак та юнка — почали дихати, ожили, розплющили очі і в один голос мовили: «Як довго ми спали!».

І сказав Сокіл: «Ви спали вічність. Тепер я даю вам вічне Життя».

І повелів їм прийти до Вирію.

І довго йшли вони пустельною Землею серед напівтемряви й пронизливого холоду. І таки

В. Крижанівський. Бог Род

прийшли у світлий Вирій, де співали пташки і було тепло. І стали вони перед Прадубом, на вершечку якого сидів Сокіл-Род.

І сказав творець юнакові: «Ти є Дажбог. Найщедріший бог, бо щедро засаджуватимеш землю лісами, гаями, травами, квітами, заселятимеш звіром і птаством та чим зможеш і зумієш».

І сказав Сокіл-Род дівчині: «Ти є Жива. Богиня Життя. Бо засіватимеш землю житом, пшеницею та всім, чим зможеш».

І сказав Сокіл обом: «Ви є чоловік і жінка. Ви народжуватимете богів і людей, аби і Вирій, і Земля не були пустельними, як того хоче Чорнобог. Будете ви щедрими на віддавання, творитимете Добро і Красу на Землі й у Вирії — на зло всьому темному царству. А тепер вкусіть молодильні яблука і скупайтесь у Священному Озері».

Вкусили Дажбог і Жива молодильні яблука й стали безсмертними. Скупалися вони у живій воді й стали вічно молодими. І були вони готові прикрашати й збагачувати Світ.

(За С. Плачиндою)

Поміркуй!

- Які боги допомагали Роду створювати життя?
- Якими здібностями Род наділив Дажбога і Живу?
- Походження яких рослин пояснено у міфі «Дажбог і Жива»?
- Які слова споріднені зі словом «жито»? Чи випадково у міфі народження богині Живи пов'язано саме із цією рослиною?
- Знайди ознаки теогонічного й антропонічного міфів у творі «Дажбог і Жива».
- Доведи, що «Дажбог і Жива» є саме міфом, а не легендою чи казкою.

У колі мистецтв

Міфологія збагачує мистецтво образами та ідеями. І нині з'являються картини, малюнки (комікси), книжки для дітей і дорослих, фільми, аніме, комп'ютерні ігри за мотивами міфів.

Поміркуй!

- Яке враження справили на тебе ілюстрації українського художника В. Крижанівського? Якими постають на них праукраїнські боги?
- Який із епізодів тобі хотілося б проілюструвати? Підготуй словесну ілюстрацію або ж малюнок до прочитаних міфів.

Читай і досліджуй!

- Зіскануй **QR-код** і переглянь відео про художника *Віктора Крижанівського* та його роботи. Що нового про міфологічні уявлення наших предків ти довідався / довідалася?
- Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках і сорочках.

Медіатека, с. 17

Підсумуй!

- Що таке *міф*? Чим він відрізняється від казки й легенди?
- Якими були міфологічні уявлення праукраїнців про світ, богів?
- Які традиції та звичаї з тих давніх часів збереглися досі?
- Який із міфів справив на тебе найбільше враження? Перекажи його, визнач тему та основну думку.
- Чи читатимеш ти й надалі праукраїнські міфи? Чому?
- Оціни свої знання про вивчений матеріал за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Давньогрецькі міфи

Ті вже знаєш із уроків історії, що самобутня культура Давньої Греції – особлива у світовій культурі. Тож спробуй поглянути на неї з ХХІ століття і зрозуміти, що хоча й далеко від нас епоха античності (так називають часи розквіту культури Давньої Греції), але й сьогодні нікому не байдужі її досягнення, поняття краси, учинки міфічних богів та героїв / героїнь.

Захоплюючись у п'ятому класі подіями повісті-казки Дж. Р. Кіплінга «Мауглі», ти звернув / звернула увагу на відмінність між світом людей та світом тварин.

Порівнюючи ці два світи, можна було дійти висновку, що робить людину людиною. Лише людина може користуватися вогнем (Червоною Квіткою називали вогонь).

Як же наші далекі предки пояснювали приборкання вогню людиною? Відповідь на це та багато інших питань ти знайдеш у переказі міфу про Прометея.

Міф про Прометея

За давніх-давніх часів, коли над усім світом панував іще не Зевс, а його батько Кронос, люди, що тільки-но розселилися по землі, були кволі, безсилі, лякливі. Вони не вміли ні думати, ні розуміти того, що бачили довкола. Зі страхом дивилися вони на грозові хмари й на пекуче сонце, на безкрає море й на височенні гори. І здавалося людям, що то могутні божественні істоти.

Від усього, що їх лякало, люди мерщій ховалися в свої глибокі підземні нори, наче кроти. Не було тоді в людей ані світлих жител, ані вогнищ родинних, їли вони тільки траву та сире коріння, а м'яса й не куштували, бо не знали мисливства.

Згодом владу над усім світом здобув Зевс, що скинув батька в Тартар — у найглибше дно землі й моря, що лежить далеко внизу під царством мертвих, похмурим Аїдом. Із своєї небесної осяйної височини Зевс і не дивився на нужденних людей, а ті ледь животіли серед незбагненої, ворожої природи. Скільки їх гинуло від хвороб та з голоду, в боротьбі із жорстокою стихією! Так би зачах і загинув назавжди рід смертних людей, якби не став їм на захист і допомогу найблагородніший серед безсмертних — титан Прометей.

Матір'ю його була велика Феміда, богиня справедливості й правосуддя. А батько — Іапет — належав до роду могутніх титанів, що їх здолав Зевс і скинув навіки у Тартар. Такої долі за-

знав і Іапет, але zostалися його сини Атлант, Менетій, Прометей та Епіметей. Двох перших Зевс теж покарав за сміливу спробу змагатися з ним: в Менетія поцілив вогненною блискавкою, і той упав просто в Тартар, а величезному Атлантові надумав іншу кару — тримати на собі все небесне склепіння.

Відтоді стоїть Атлант, величезний, наче гора, і, наче гора, непорушний. Усе дуже, м'язисте тіло його напружилося і скам'яніло, він зігнувся під страшним тягарем, та мусить так вічно стояти.

Найменший Іапетів син, простодушний Епіметей, не був небезпечний Зевсові. А розумний і мужній Прометей сам став на бік Зевса. Він, як ніхто, розумів, що дикі, свавільні титани не можуть правити світом, — для цього, крім сили, потрібний ще світлий розум. І Прометей сам допоміг мудрому Зевсові стати

Поміркуй!

- Яким було життя перших людей на Землі?
- Від чого люди потерпали?

до влади. Здавалося, все йшло до того, що Прометей буде найближчим Зевсовим другом. Та на заваді стали дрібненькі, ледь видні з Олімпу істоти — смертні люди.

Прометей мав благородне, велике серце, він перший зглянувся на людей, навчив їх будувати світлі житла, плавати на човнах, напинати вітрила, полювати лісову звірину, приручати тварин. Він перший запряг у ярмо дикого бика, перший приборкав вільного коня, і ті стали вірними помічниками людини. Прометей навчив смертних лікуватися цілющим зіллям, знаходити путь по зорях і лету птахів, навчив добувати з землі мідь, золото й срібло та користуватися щедрими дарами природи.

А громовладний Зевс і далі не зважав на людей. Зате його сини й дочки — молоді боги, що безжурно жили на Олімпі, — зацікавилися тими дрібними істотами, які сновигали десь далеко внизу, на землі. Знічев'я безсмертні навіть взялися допомагати людям, навчати ремесел і хліборобства, але за те зажадали від них великої шани і багатих дарів.

Щоб скласти таку угоду, якось зібралися обидві сторони. Від богів виступав Зевс, від людей — титан Прометей, хоч сам був безсмертний. Він побоювався, що люди не зможуть протистояти богам, і поспішив їм на поміч.

Титан так уболівав за долю смертних, що вдався навіть до хитрощів. Коли привели жертвовного бика, він сам зарізав його й поділив тушу на дві частини. До більшої купи поскладав самі кістки, але прикрив їх гарним, лискучим жиром, а меншу, де було смачне м'ясо, Прометей загорнув у брудну бичачу шкіру, ще й поклав зверху гідкі тельбухи.

Р. Масаутов. Прометей

Поміркуй!

- Хто прийшов на допомогу людям?
- Розкажи про походження Прометея.
- У чому полягала його допомога людям?

— Батьку наш Зевсе, вибери собі яку хочеш частину, — лукаво запросив Прометей. — Те, що ти вибереш, люди надалі віддаватимуть безсмертним богам.

Як Прометей і сподівався, Зевс узяв собі купу, більшу і кращу на вигляд. Відтоді смертні стали їсти м'ясо, а кістки спалювати на шану безсмертним.

Розлютився Зевс, збагнувши, як обдурив його Прометей заради тих смертних нічем. Страшно заgrimів він з темномарного Олімпу і жбурнув на землю вогненні стріли-блискавки. А потім надумав людям кару, аби дошкулити Прометею: він відмовив смертним у тому, що було їм доконче потрібне, — у життєдайнім вогні.

— Хай їдять м'ясо, але сире! — гримів люто Зевс.

Люди не варили їжі, не світили в домівках, не грілися коло багать, і було те життя без вогню злиденним животінням.

Пожалів людей своїм великим серцем титан Прометей і сміливо порушив Зевсову заборону. Якось він перестрів Афіну Палладу, коху Зевсову дочку. Богиня мудрості була завжди прихильна до титана, тож він і попросив її відчинити йому потай двері чорного ходу, що вів до Зевсового палацу, — адже Прометею було вже не вільно з'являтися на Олімпі. Афіна Паллада так і зробила, гадаючи, що Прометееві цікаво поглянути на новий витвір бога-митця Гефеста — на людей із щирого золота, що, наче живі, слугували богам.

А Прометей, опинившись у Зевсовій оселі, мерщій узяв із божественного вогнища невеличку іскру, сховав її у порожній очеретині та й приніс людям на землю.

Відтоді засяяли, заяскріли веселі вогнища на землі. Навколо них люди збиралися цілими родинами, смажили м'ясо, грілися, танцювали. Люди зажили тепер веселіше, дружніше, і з того щиро радів титан Прометей. Він навчив їх приборкувати вогонь,

Поміркуй!

- Як Прометееві вдалося обдурити всемогутнього Зевса?
- Заради чого Прометей так учинив?

Фрагмент мультфільму «Прометей»
(реж. О. Сніжко-Блоцька, 1974 р.)

топити мідь, кувати зброю, і люди стали дужчі, сміливіші, вони вже не вхилялися покірно перед своєю долею. Завдяки Прометееві вони навчилися думати і тоді, мабуть, уперше відчували себе людьми.

Та чорним, грозовим буревієм насувався на відважного титана страшний гнів всевладного Зевса. Ніхто в світі ще не порушував так зухвало його заборони, ніхто не насмілювався повставати проти нього, батька всіх безсмертних і смертних.

 Поміркуй!

- Після якого вчинку Прометея життя людей докорінно змінилося? Чому?
- Розкажи про значення вогню в житті людини.

У шаленій нестямі Зевс звелів закути титана Прометея в кайдани і припнути на самому краї землі до стрімкої скелі, щоб відступник висів там довгі століття. Таку кару надумав Зевс останньому з роду титанів, що насмілювався змагатися з ним і боронити слабосильних, нікчемних людей.

Здійснити цю кару Зевс доручив своєму кульгавому сину Гефесту, неперевершеному митцеві й ковалю. А в помічники йому дав двох своїх вірних слуг — Силу і Владу, суворох, безжальних, жорстоких. Прикро було Гефестові коритися Зевсовій волі, бо він щиро шанував Прометея, але не послухатись рідного батька не міг.

Туди, де кінчається пустельна країна диких скіфів і велично здіймається до неба бескеття Кавказу, Сила і Влада привели непокірного титана, а за ними шкутильгав бог Гефест.

Він був кульгавий з дитинства, бо колись розгнівався на нього Зевс і, схопивши малого за ногу, швиргонув геть з Олімпу. Довго летів Гефест, цілий день, а надвечір упав на скелястий острів Лемнос і відтоді став шкутильгати. Відтоді ж навіки оселився в його серці страх перед Зевсом. Той страх примусив його і тепер скоритися могутньому батькові.

Знову тяжко зітхає Гефест і здіймає величезний молот, щоб прикувати Прометея до стрімкої кручі.

— Бий молотом дужче, дужче! — суворо наказує Влада. — Щоб Прометей не зміг у путах і поворухнутися. Та не зітхай, не стогни, — він же Зевсів ворог, злочинець.

— Яке огидне моє ремесло! — розпачливо вигукує Гефест. — Хай би хто інший ним володів, тоді я не мусив би приковувати

друга до скелі. О Прометею, сину великої Феміди! Я сам плачу з твоєї тяжкої муки, та мушу коритись неблаганному Зевсові.

Знову і знову гупає молот, від нього іде стоголоса луна, і здається, то стогнуть похмурі Кавказькі гори.

Нарешті титана прикуто.

— От і добре! — озивається Влада. — До цієї скелі люди не дістануться, хоч би як хотіли зарадити своєму благодійникові.

— Ніхто йому тепер не зарадить, — скрушно мовить Гефест, — неблаганне-бо серце в Кроніона. Яку жорстоку кару він вигадав! Очам нестерпно дивитися на Прометея.

— Стережись, щоб за такі слова Зевс не покарав і тебе, — похмуро каже Влада і квапить Гефеста. — Годі вболівати за тим зухвальцем, ходімо звідси. А ти, Прометею, можеш тепер ремствувати проти Зевса та дбати про жалюгідних смертних людей.

Поміркуй!

- Якою була помста Зевса Прометееві?
- Хто стає виконавцями жорстокого наказу тирана? Чому?

Ані словом не озивається гордий богоборець. Навіть не дивиться, як ідуть геть Сила і Влада, кремезні, негнучкі, наче витесані з каміння, а за ними шкутильгає ще дужче Гефест. Тільки коли вони зникли за горами і навколо залягла мертва тиша, Прометей застогнав і голосно крикнув:

— О божественний ефіре! О мати-земле і сонце ясне, всевидюще! О бистрокрилі вітри і ви, хвилі невтомного моря! Погляньте, як покарав мене Зевс за те, що я був прихильний до смертних і приніс їм вогонь. Я знав, що Зевс мене покарає. Страшні мої муки, та я не зрікаюся свого вчинку!

Замовк Прометей, а навколо зашелестіло, задзвеніло в повітрі, наче від помахів легких пташиних крил. То прилетіли на великій крилатій колісниці ніжні жалісливі океаніди, що в своїх далеких підводних печерах почули брязкіт Прометеевих кайданів. Той брязкіт пройняв їм серце пекучим болем, затьмарив ясні очі сльозами, і вони прилетіли, щоб хоч добрим словом полегшити муки свого любого родича.

За океанідами поспішав на крилатому коні сам старий Океан. Сивий, величний, він наблизився до Прометея і мовив:

— Іапетів сину! Нікого в світі я так не шаную, як тебе. І я прилетів від краю землі сюди, до її іншого краю, щоб ти послухав

моєї ради: вгамуй своє горде серце, поступися перед дужчим. Адже ти сам гаразд знаєш: світом керує суворий самовладний бог. Не змагайся з ним! А я спробую випросити в нього для тебе швидко визволення.

— Не турбуйся мною, Океане, — відказав Прометей, — і не труди себе марно — неблаганний-бо Зевс. Згадай, як він тяжко покарав мого рідного брата Атланта, завдавши йому на рамена все небесне склепіння. Згадай, як приборкав Зевс стоголового Тіфона, що повстав був проти всіх богів, а тепер лежить, придавлений горою, і так важко йому, що аж полум'ям дихає. Стережись і ти Зевса, він лихопомний, жорстокий, тож не здумай просити за мене. Я сам знесу свою кару.

Полетів назад засмучений Океан, а юні океаніди zostалися. Ламаючи свої ніжні й білі, як морське шумовиння, руки, вони зайшлися гірким плачем, і разом із ними тужно плакали всі смертні люди. Застогнала мати-земля, завирувало священне море, заплакали чистими сльозами джерела й річки, і навіть чорний Аїд задвигтів...

Якось до Кавказьких гір заблукала нещасна Іо, біла телиця. Колись вона була смертна дівчина, аргоська царівна, така гарна, що в неї закохався сам Зевс. Та незабаром дізналася про це ревнива, заздрісна Гера і обернула Іо в телицю, ще й приставила пастухом до неї всевидючого Аргуса. Це чудовисько мало очей по всьому тілу стільки, скільки сяє зірок на нічному небі. Ті очі ніколи не заплющувалися всі відразу, навіть коли Аргус засинав, тож він стеріг бідолашну телицю і вдень і вночі. І за це заплатив життям: за наказом Зевса Гермес відтяв Аргусові голову.

Тоді розгнівана Гера наслала на Іо великого гедзя, і той нещадно жалив телицю. Тікаючи від гедзя, майже божевільна з болю, Іо опинилася серед Кавказьких гір і от добігла до скелі, де був прикутий Прометей.

Хоч титан сам тяжко страждав, та його схвилювала доля нещасної дівчини, що стала жертвою жорстоких богів. Він чув про неї ще від своєї матері, віщої Феміди, і знав, що попереду в Іо ще багато поневірян і мук.

Потіркуй!

- Хто намагався зарадити Прометееві?
- Чому їхні старання були марними?

— О, як ти, бідна, стогнеш! — співчутливо мовив Прометей. — Я нічим не можу тобі допомогти, бо сам я не вільний. Але знай: тебе, смертну, чекає безсмертна слава, навіть море на згадку про тебе люди назвуть Іонічним. А Епаф, твій син від Зевса, започаткує великий рід, що дасть могутніх героїв. Найславетніший з-поміж них, твій далекий нащадок Геракл, прийде сюди і, нарешті, визволить мене. Знай і те, що всемогутній бог, через якого ми обоє страждаємо, незабаром може втратити свою владу.

— Зевс утратить владу? Хіба це можливо?

— Можливо, і він сам квапить той час.

— А як це станеться?

— Не можу сказати.

— А коли? — допитувалась Іо.

Але Прометей не міг розкрити їй великої таємниці, яку знав тільки він сам один. Колись, добуваючи для смертних руду в довгій, глибокій печері, Прометей так утомився, що ліг просто доли спочити і міцно заснув. Прокинувся він серед глумої ночі, скрізь було темно і тихо. Раптом його здивували якісь ледь чутні звуки. Він прислухався і почув тонесенькі старечі голоси, що протягло співали довгу тихомовну пісню про майбутнє людей і богів. То співали Мойри, богині невблаганної Долі.

Ось тоді Прометей і дізнався, що Зевса чекає загибель, бо він схоче одружитися з богинею Фетідою, найвродливішою дочкою морського бога Нерея. А синові Фетіди судилося стати дужчим за батька, хоч би хто він був — чи смертний герой, а чи безсмертний бог. Тож Зевса чекає та сама доля, якої через нього зазнав колись його рідний батько Кронос, і справдиться тоді батькове лиховісне прокляття.

Прометей не міг розповісти це Іо, він тільки запевнив нещасну, що Зевсова влада не вічна, але бідна телиця вже нічого не чула. Знову налетів на неї гедзь, люто вжалив, і вона, наче божевільна, побігла світ за очі. Ще довго здаля долинали її болісні зойки і терзали титанові серце.

— Хай Зевс безжурно живе на Олімпі! — гнівно вигукнув Прометей. — Хай тішиться своїми громами та сипле на землю вогненні блискавки. Але настає день, коли справдиться прокляття його батька Кроноса!

 Поміркуй!

- Як Прометей дізнався про свій порятунок?
- Доведи, що згідно з міфологією все у світі залежить лише від волі богів.

Ці сміливі слова почув із своєї височини Зевс Громовержець. Он як! Покараний Прометей не тільки не скорився, а навіть погрожує йому, всевишньому владареві! Збентежений Зевс послав до титана меткого Гермеса дізнатись, на яку таємницю натякає зухвалець і що чекає Зевса в майбутньому.

Гермес узув свої сандалі з маленькими золотими крильцятами і невдовзі опинився біля кавказької скелі.

— Слухай мене, Прометею, — владно мовив Гермес. — Батько всіх безсмертних і смертних хоче довідатись, що означають твої слова.

— Яка зарозуміла мова в цього прислужника богів! — вигукнув Прометей. — Хай Зевс не сподівається зробити і з мене такого прислужника. Я не проміняю свої страшні муки на ганебне рабство.

— Я не раб, а бог і вісник богів.

— Ненавиджу я всіх богів. А ти, Гермесе, маєш розум, наче в хлопчиська, коли гадаєш щось від мене дізнатись. І Зевс не дізнається, поки не звільнить мене від кайданів.

— А ти не боїшся, що Зевс розгнівиться ще дужче?

— Хай шаленіє, хай гримить з гніву і спалює скелі пекучим вогнем чи засипає крижаним снігом — все одно він не вирве з моїх вуст жодного слова.

Зненацька розлігся оглушливий грім, задвигтіла земля, захиталися скелі, сліпучо-вогненні блискавки розкраяли небо. Знявся рвучкий вітер, море збурилося і помчало на берег. Небо, море, земля наче злилися водно, все гуркотіло, стогнало, рехло.

Усі підвладні йому стихії Зевс кинув на прикутого Прометея, але той і не думав коритися. Тоді Громовержець звергнув скелю разом із непереможним титаном у чорну безодню.

Та Прометей був безсмертний. Збігли тисячоліття, багато людських поколінь одне за одним пройшли по землі, і тоді Зевс знову підняв із безодні титана, сподіваючись дізнатися про свою долю. Але нескорений Прометей мовчав, і батько всіх безсмертних і смертних вигадав йому ще тяжчу кару: знову висів Прометей, прикутий до кавказької скелі, нестерпно палило його сонце, сікли дощі, шарпали люті вітри, і щодня прилітав туди величезний Зевсів орел, гострими пазурами розривав титанові груди

 Потіркуй!

- У яких учинках та словах Прометея виявляється сила його характеру?

та дзюбав йому печінку. За ніч кривава рана загоювалася, але наступного дня знову прилітав орел і знову люто шматував могутнє Прометееве тіло.

Ці страшні муки тривали тисячоліття, але ніщо не могло здолати титана. Жодного разу не попросив він пощади в Зевса, не зрікся своєї приязні до смертних. Сам Громовержець уже хотів помиритися з ним, бо й досі не знав тієї таємниці про себе. З Зевсової волі пішла до свого сина богиня Феміда. Гірко плачучи, просила вона Прометея помиритися з Зевсом, і материнське горе, страшніше за всі муки, розчулило непохитного титана — він розкрив свою таємницю.

Почувши віщі слова, схаменувся Зевс, бо справді намірявся взяти морську богиню Фетиду собі за дружину. Тепер він звелів якнайшвидше віддати Фетиду за смертного, щоб її син не став загрозою ні йому, ні іншим безсмертним богам.

Незабаром Фетиду віддали за Пелея, славного аргонавта, — разом із іншими героями він їздив до Колхиди по золоте руно. На весіллі Пелея і Фетиди зішлися всі боги, і навіть вони не пам'ятали такого пишного свята. А син Пелея і Фетиди — славетний Ахіллес — справді перевершив мужністю і силою свого батька і став найбільшим героєм Троянської війни.

У подяку за засторогу Зевс послав найславетнішого з-поміж грецьких героїв, далекого нащадка Іо — Геракла — звільнити титана. Багато земель уже обійшов Геракл, уславивши себе неймовірними подвигами, і от опинився серед Кавказьких гір. Довго шукав він скелю із прикутим Прометеєм, аж нарешті побачив, як угорі шугонув величезний орел, почув стогони нелюдського болю і поспішив на ті страдницькі зойки.

Незабаром Геракл був уже біля скелі, де висів прикутий титан і кровожерний орел рвав пазурами йому тіло. Підняв Геракл свій чималий лук і щосили напнув тятиву. Дзвінко заспівала стріла, вп'ялася в орла, і той упав мертвий додолу. Тоді Геракл виліз на скелю і джкими руками розірвав Прометееві пута. Титан нарешті випростав могутнє тіло і відітхнув на всі груди. Тільки одне залізне кільце зосталося на руці в Прометея, і в ньому застряг камінчик із скелі.

Поміркуй!

- Хто звільнив Прометея?
- Чи хочеш ти дізнатися про цього героя більше? Чому?

Прометей став вільний, а смертні люди, заради яких він прийняв страшні муки, носять відтоді на згадку про нього металеві каблучки і персні з коштовними камінцями. Так каже легенда, але чи це правда, ніхто не знає. Однак знають усі: в тих мужніх, волелюбних людей, що віддають свої сили і розум, усе життя на благо народів, палає в серцях іскра незгасного Прометеевого вогню.

А сам Прометей оживає знову і знову в найкращих творах мистецтва. Так завдяки смертним людям став безсмертний тираноборець-титан.

(Переказ К. Гловацької)

Поміркуй!

- У чому полягає велич подвигу Прометей?
- Як вдячні люди уславили подвиг Прометей?
- Які риси людського характеру уособлює Прометей?
- Доведи, що Прометей – символ служіння людям та тираноборства.
- Пригадай міф про Берекію, відомий тобі з п'ятого класу. Кого із героїв праукраїнської міфології нагадав тобі Прометей? Свою думку обґрунтуй.

Ти вже вмієш користуватися тлумачними словниками, що пояснюють значення слів. Спробуй скласти власний подібний словник – міфологічний. Для цього випиши імена давньогрецьких богів та богинь в алфавітному порядку й коротко зазнач, що саме вони уособлювали, покровителями чого або кого були.

Літературознавчий клуб

Давньогрецька міфологія є однією з найпопулярніших світових міфологій, джерелом сучасного європейського мистецтва. Багато речей, які ми сприймаємо як невіддільну частину нашого буття, пов'язані з давньогрецькою міфологією. Так, 12 зодіакальних сузір'їв названо іменами міфологічних істот.

Хто з нас весною не милувався ніжними квітами нарциса? А чи всім відомо, що про цю квітку розповідає давньогрецький міф? Нарцис – квітка смерті, яка виросла на місці загибелі юнака Нарциса. У нього була кохана німфа Ехо, але він не любив її настільки, наскільки сильно любив самого себе. За егоїзм і самозакоханість боги суворо покарали Нарциса: він закохався у своє відображення в річці й зачах від любові до себе.

Та все ж найулюбленішим героєм давньогрецьких міфів є Прометей. Його ім'я, що перекладається як «провидець», пов'язують не лише з викраденням вогню. Прометей показав людям, як видобувати та обробляти метали, навчив математики та письма. Згідно з уявленнями давніх греків, які прагнули пояснити вміння людей, він приручив тварин, збудував перший корабель. Саме Прометей дав хворим ліки, показав лікарські трави. А головне — Прометей розбудив у людині дух і дав їй силу влади, рівну владі безсмертних богів.

Мовна скарбничка

Багато крилатих висловів, фразеологізмів, деякими з яких, напевно, і ти користуєшся навіть у повсякденному мовленні, мають міфологічне походження: «титани духу», «божественна краса», «ахіллова п'ята», «яблуко розбрату», «ріг достатку»...

Поясни їх зміст. Склади речення із цими крилатими висловами.

У колі мистецтв

Безсмертний подвиг Прометея спонукає людей замислитися над сенсом життя, проблемою тираноборства та самопожертви заради щастя інших. Тож у різні часи на створення творів митців / мисткинь надихав образ міфологічного героя.

Серед найвідоміших творів різних видів мистецтва — трагедія давньогрецького драматурга Есхіла, поезія англійського поета Джорджа Гордона Байрона та українських поетів Тараса Шевченка, Максима Рильського, поетеси Ліни Костенко.

Вражає слухачів / слухачок музика німецьких композиторів Ріхарда Вагнера (симфонічна поема «Прометей») та Людвіга ван Бетховена (балет «Творіння Прометея»). Виразно передати образ героя на полотні вдалося, зокрема, фламандському художнику Яну Коссірсу.

Я. Коссірс. Прометей

Поміркуй!

- Чому образ Прометея є таким популярним у мистецтві народів різних національностей?

Читай і досліджуй!

Напевно, ти знаєш не лише дату свого народження, а й те, ким ти є за знаком зодіаку. Дізнайся у своїх однокласників і однокласниць, хто ще народився під таким знаком.

Чи відомо тобі, чому твій знак зодіаку має саме таку назву? Якщо так, розкажи про це. Якщо ж ні, скористайся інформацією — зіскануй **QR-код** і розкажи про зв'язок назви твого знака зодіаку з давньогрецькою міфологією.

Медіатека, с. 29

Підсумуй!

- Поділися своїми враженнями про давньогрецький міф про Прометея.
- Хто з героїв міфу, окрім Прометея, тебе зацікавив? Про кого б тобі хотілося довідатися більше?
- До якого виду міфів належить давньогрецький міф про Прометея?
- Яку ідею утверджено в міфі?
- Доведи, що цей міф відображає прагнення давніх людей пояснити світ. Що саме пояснює цей міф? Яке пояснення знаходили всьому давні греки?
- Що з міфу про Прометея залишилося для тебе нез'ясованим?
- Як ти оцінюєш свої знання міфу про Прометея після опрацювання матеріалів підручника?

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Ти вже знаєш, що одним із найбільш шанованих героїв давньогрецької міфології є Прометей, адже його подвиг заради благополуччя людей є безсмертним. Відомо тобі й про жорстоку розправу всемогутнього Зевса над Прометеєм. А чи пам'ятаєш ти, хто вбив Зевсового орла та звільнив Прометея? Про нього також розповідають давньогрецькі міфи, які ти читатимеш далі.

Міфи про подвиги Геракла

(Скорочено)

Народження героя

Наймогутніший грецький герой Геракл мав трудне життя. Він уславився неймовірними подвигами, але кожний його подвиг був насамперед важкою працею, нелюдським напруженням усіх сил.

Тяжкі випробування почалися для Геракла з самої його появи на світ. Батьки його — Амфітріон і Алкмена, обоє з роду славетного Персея, — володарювали в Тірінфі.

Подружжя жило мирно, у злагоді, щасливе надією незабаром сповити сінка. Не знали вони, що з високого Олімпу тепер стежать за ними дві пари пильних очей: одні — Зевсові — доброзичливі, лагідні, а інші — Герині — заздрісні й лихі.

Багато синів було в Зевса, але серце йому віщувало: тільки тепер настав час народитися його найславетнішому, наймогутнішому синові. Радість і щастя так нестримно буяли в Зевсові, що про цю новину незабаром дізналися всі боги на Олімпі й насамперед його дружина Гера. Якою заздрістю, якою лютою ненавистю палали тепер її чорні очі, коли вона дивилася вниз на красуню Алкмену! А тут іще Зевс якось зібрав усіх олімпійців і радісно мовив:

— Слухайте, боже, що віщує мені чуйне серце: сьогодні має народитися той з Персеєвого роду, хто володарюватиме над усім Аргосом і над усіма Персеєвими нащадками.

Усі боги-олімпійці шанобливо слухали Зевса, тільки підступна Гера насмілилася урвати йому мову:

— Поклянися великою клятвою богів, що той, хто з Персеєвого роду сьогодні народиться перший, стане володарювати над усім Аргосом і над усіма Персеїдами.

Зевс одразу ж склав урочисту клятву, не відаючи, що його найстарша дочка, богиня ошуканства Ата, потьмарила йому світлий розум. Так її навчила Гера, а сама, не гайнуючи ні хвилини, подалася на золотій колісниці з Олімпу. Шлях їй лежав у Мікени до палацу царя Сфенела, Персеєвого сина.

Сфенелова дружина теж була при надії, і з волі Гери, богині шлюбу й родинного життя, в неї передчасно народилася дитина — недужий, кволий хлопчик Еврісфей.

Він народився перший за Геракла, і з цією звісткою Гера поспішила на Олімп. Навіть не приховуючи зловтіхи в чорних очах,

вона розповіла новину самому Зевсові. Тепер над усім Аргосом і над усіма Персеїдами володарюватиме Еврісфей, а не Алкменин син, хоч Зевс і назвав його на догоду дружині Гераклом, що означає «уславлений Герою».

Зрозумів Зевс, як підступно його одурено. В нестямі схопив він свою дочку Ату за руді коси та швиргнув геть з Олімпу. Відтоді й живе богиня ошуканства Ата на землі, серед смертних людей, засліплюючи їм очі й розум.

Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про походження Геракла?
- Чому сина Зевса назвали Гераклом?
- Чим у міфі пояснено важку долю Геракла? Яке значення, за уявленнями давніх греків, мала Мойра в його житті та житті кожної людини? Хто така Мойра?
- Як звали дружину Зевса? Чим вона опікувалася, згідно з уявленнями давніх греків? Як їй удалося обдурити верховного бога?
- Як міф пояснює, що серед людей існує ошуканство?

Зевс не міг порушити своєї великої клятви, і володарювати над Аргосом і над усіма Персеїдами мав тепер не Геракл, а нікчемний Еврісфей. Правда, Зевс дав своєму синові могутнє здоров'я, божественну снагу, ще й доручив самій Афіні Палладі опікуватися ним.

Гера теж не забувала за Геракла. Він був ще немовлям і лежав в Амфітріоновому бойовому щиті, що правив йому за колиску, як лиха богиня наслала на нього двох великих отруйних змій.

У будинку всі спали, спав і малий Геракл, коли раптом почув якесь дивне сичання. Прокинувся хлопчик і побачив просто над собою дві зміїні пащі й червоні бридкі очиці. Геракл миттю схопив рученятами змій за шиї та став їх душити. Довгі слизькі гадини борсалися,

С. Бордюг. Ілюстрація до книжки «Міфи Стародавньої Греції в переказі Льва та Всеволода Успенських»

звивалися в кільця, випручувалися з дитячих рук, та малий стискав їх дедалі міцніше.

Зачувши якусь колотнечу, прокинулась Алкмена, за нею служниці. Прибіг занепокоєний Амфітріон із воїнами, тримаючи в руках гостру зброю, але змії лежали вже долі, сконавши від рук немовляти.

Зрозумів тоді Амфітріон, що Геракл — особлива, незвичайна дитина. Вранці він звелів привести сліпого віщуна Тіресія, і той, уважно вислухавши, пояснив: Геракл буде великим героєм, якого ще не мала грецька земля.

С. Бордюг. Ілюстрація до книжки «Міфи Стародавньої Греції в переказі Льва та Всеволода Успенських»

Поміркуй!

- Завдяки якому випадку всі переконалися, що Геракл — незвичайна дитина, майбутній герой?
- Чи здійсняться, на твою думку, пророцтва віщуна Тіресія?

Герakлова юність

З різних грецьких міст були запрошені до Геракла найвидатніші знавці. Евбейський володар Евріт, найкращий стрілець, вчив Геракла стріляти з лука; Зевсів син Кастор, один із братів Діоскурів, вчив носити важку зброю, битися нею та шикувати фаланги до битви; Гермесів син Автолік, дід хитруна Одиссея, вчив, як перемагати в двобої; від мудрого кентавра Хірона хлопець дізнався, яке зілля цілюще та як по зірках знаходити правильну путь. А сам Амфітріон, неперевершений їздець, учив Геракла мчати на бойовій колісниці і спритно правити кінями.

С. Бордюг. Ілюстрація до книжки «Міфи Стародавньої Греції в переказі Льва та Всеволода Успенських»

Кмітливий, вправний і дужий, Геракл напрочуд швидко перевершив усіх своїх учителів.

Тільки із співами щось було негаразд.

Амфітріон послав його в гори до пастухів, що пасли на полонині великі отари. Тут, на привіллі, Геракл ріс і вбивався в силу, наче молодий дубок.

Він вигнався високий, дужий і гарний — справжній син всемогутнього Зевса. Його рука ніколи не хилила, чи метав він важкий спис, чи стріляв із великого лука. А коли йому сповнилося вісімнадцять років, уже ніхто з-поміж смертних людей не міг здолати його в борні, в перегонах чи в інших змаганнях.

 Потіркуй!

- Доведи, що навчання відіграло значну роль у подальших подвигах Геракла.

Одруження і безумство Геракла

Повернувшись до семибрамних Фів, Геракл дізнався, що місто повинне сплачувати щороку чималу данину орхоменському володареві Ергіну. Геракл зібрав невеличке, але хоробре військо, напав на Ергіна, переміг його, і тепер уже Орхомен став платити Фівам данину, та ще вдвічі більшу.

На подяку Гераклові фіванський цар Креонт віддав за нього свою дочку Мегару. На весілля зібралося безліч гостей.

Далекосяжний Аполлон подарував молодому великий лук і непомильні стріли, Гермес — гострий меч, Гефест сам викував йому міцний панцир, Афін Паллада виткала гарний плащ, Посейдон подарував запряг баских коней, а Зевс — непробивний щит, оздоблений золотом і самоцвітами.

Та ні коштовний обладунок, ні гостра зброя, ні вітроногі коні не цікавили спершу Геракла. Він щиро тішився родинним щастям, молодою дружиною, дуженькими дітьми, що одне по одному незабаром знайшлися.

 Потіркуй!

- Чому Мегара стала дружиною Геракла?
- Якими були найцінніші весільні подарунки Гераклові?

Та хіба могла злопам'ятна Гера примиритися з цим? Тож вона надумала наслати на героя грозову хмару — чорне безумство.

Того ранку Геракл весело бавився з дітьми. Нараз ніби сухий, пекучий вітер, що завжди віщує грозу, обпалив йому чоло, засліпив ясні очі, згасив світлі думки. Геракл дико зареготав, схо-

пив свій меч і кинувся на власних дітей. Не пощадив безумець і Мегари. А тоді Геракл упав, і важкий сон навалився на нього, мов кам'яна брила.

Довго тривав той сон, а коли Геракл нарешті прокинувся, то нічого не міг збагнути. Наслане Герою безумство минуло, як минає чорна грозова хмара, і тепер жах і відчай поїняли Геракла.

Наче вигнанець, блукав Геракл від одного селища до іншого, аж поки дістався до Дельфів. Тут, в Аполлоновім храмі, довідався Геракл від Піфії про вирок богів: він повинен оселитися на землі своїх батьків, у Тірінфі, і дванадцять літ вірно служити мікенському царю Еврісфеєві.

Поміркуй!

- Як міф пояснює безумство Геракла?
- Пригадай, хто такий Еврісфей. За потреби повторно звернися до розділу «Народження героя».
- Чому Геракл змушений був служити Еврісфею?

Подвиг перший: Немейський лев

Кволий, боягузливий, але пихатий Еврісфей з погордою прийняв свого родича.

— Прийшов мені слугувати? А що ти вмієш? — скривився він, приховуючи страх у маленьких очицях, бо перед могутньою постаттю Геракла він геть розгубився.

«Бач, який здоровань! — подумки жахався цар, скося зиркаючи на нього. — Що б таке йому загадати, аби він якнайшвидше загинув?».

І Еврісфей гарячково міркував, напруживши своє вузеньке чоло, а Геракл байдуже чекав царської волі.

Нарешті цар, зловтішно посміхаючись, мовив:

— Мабуть, ти тільки й годен змагатись у борні. Тож спробуй побороти лева, що ховається у горах поблизу Немеї. Вбий лева і принеси мені його шкуру. Кажуть,

С. Бордюг. Ілюстрація до книжки «Міфи Стародавньої Греції в переказі Льва та Всеволода Успенських»

тієї шкіри не може пробити ані камінь, ані залізо. Тож іди й не барись!

Велетенський лев, що понищив усі села довкола Немеї, був не звичайний звір, а чудовисько, породжене вогнедишним Тіфоном і отруйною Єхидною. Всяка зброя була проти нього безсила, але Геракл усе-таки взяв свій улюблений лук із стрілами, що подавав йому сам Аполлон.

А в немейському лісі він вивірвав із корінням чималу сосну і, обтесавши, зробив собі здоровенну палицю, якої жодний інший чоловік не міг би навіть підважити.

 Поміркуй!

- Яким постає Еврісфей під час зустрічі з Гераклом?
- Яке завдання отримує Геракл від Еврісфея?

Лев зачув людину і причаївся, припав до землі, збираючись стрибнути. Ту ж мить засвистіла Гераклова непомильна стріла, та вона навіть не подряпала звіра. Лев стрибнув, однак від страшного удару палицею по голові не втримався і впав. Зразу схопившись, лев знову стрибнув просто на груди Гераклові, аж заточився герой, але щосили напружився і встояв. Дужими руками обхопив він лев'ячу шию і став душити.

Хоч як борсався немейський лев, та зрештою Геракл його переміг, а тоді завдав собі на плечі велетенську тушу і попрямував у Мікени, до царського палацу.

Побачивши чудовисько, всі царські прислужники повтікали, несамовито репетуючи з жаху. Зачув той галас Еврісфей і мерщій сховався у великій діжці. Геракл усе-таки розшукав царя, але той, угледівши лев'ячу голову, заверещав не своїм голосом:

— Не підходь, не підходь!

Геракл засміявся з утіхи:

— Та не бійся, він уже неживий. Ти ж хотів побачити, яка в нього шкіра.

— Не підходь! — одно верещав нажаханий Еврісфей. — Не треба мені ніякої шкіри. Геть звідси, геть!

— Гаразд, я заберу шкіру собі, — спокійно мовив Геракл і пішов.

А цар верещав йому навздогін:

— Геть, геть, і ніколи не смій заходити до палацу!

Відтоді Геракл, задовольнивши цареву примху, не йшов далі палацової брами і під нею складав свою здобич.

(Переказ К. Гловацької)

Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе давньогрецький міф про подвиги Геракла?
- Поясни значення слова «подвиг». За потреби звернися за тлумаченням до «Мовної скарбнички» в підручнику.
- Чому поєдинок Геракла з немейським левом можна назвати подвигом?
- Які якості знадобилися Гераклові для здійснення подвигу? Чи достатньо було лише фізичної сили, щоб здолати немейського лева?
- Чи схожі риси характерів Геракла і Прометейя? Свою думку обґрунтуй.
- У чому полягає відмінність між цими героями?

Ті вже вмієш складати міфологічний словник. Доповни його іменами богів і героїв, які стали тобі відомі з міфів про Геракла.

Літературознавчий клуб

Давньогрецькі міфи розповідають про 12 подвигів Геракла. Усі вони різні. Спільним для всіх подвигів є те, що, здійснюючи їх, Геракл ризикував власним життям. Подвиги прославили не лише Геракла, а й дали величезну користь людям, позбавили їх багатьох небезпек. Тому і пам'ятають їх через тисячі років. Тож не дивно, що Геракл — один із найулюбленіших героїв давніх греків, адже цього героя вважали захисником від усіляких лих. Мешканці багатьох давньогрецьких міст прагнули довести, що Геракл гостював у них хоча б один день. На честь героя, що уособлював силу, споруджували храми, вівтарі й статуї. Та не лише силу мав герой, а й чутливу душу, був небайдужим до всього витонченого й прекрасного. У міфах також оповідається, що, коли після важкої перемоги Геракл відпочивав, він насолоджувався музикою і співом.

Навіть великий полководець Александр Македонський, про якого тобі відомо з уроків історії, вважав Геракла своїм предком. Геракла визнано національним героєм Греції.

Мовна скарбничка

Подвиг — героїчний учинок, здійснений у складних, небезпечних умовах.

Аргументуй, що Геракл здійснив героїчний учинок у складних, небезпечних умовах. Чи відомо тобі про подвиги, здійснені в сьогоденні? Чи можна діяльність військових Збройних Сил України назвати подвигом?

У колі мистецтв

Геракл у давньоримській міфології відомий як Геркулес. Саме таке ім'я має герой мультфільму. Зіскануй **QR-код** та переглянь мультфільм про Геракла (США, реж. Р. Клементс, Дж. Маскер, кінокомпанія В. Діснея, 1997 р.). Поділися своїми враженнями від перегляду з однокласниками й однокласницями.

Медіатека, с. 37

Чи вдалося, на твою думку, передати в мультфільмі велич подвигів Геракла?

Читай і досліджуй!

У підручнику йдеться лише про перший подвиг Геракла. Але ж герой здійснив 12 подвигів! П'ятий подвиг Геракла поклав початок Олімпійським іграм. Після перемоги над Авгієм Геракл приніс жертви олімпійським богам і заснував Олімпійські ігри. Вони важливі ще й тим, що під час їх проведення по всій Греції оголошували мир. Греки високо шанували переможців Олімпійських ігор. Тобто людину цінували не лише за військові доблесті, а й за перемоги в мирних спортивних змаганнях. Греки навіть вели літочислення за Олімпійськими іграми.

Прочитай міф про п'ятий подвиг Геракла та перекажи його своїм однокласникам та однокласницям.

Підготуй повідомлення на одну з тем: «Історія Олімпійських ігор» або ж «Українські спортсмени — олімпійські чемпіони».

Підсумуй!

- Поділися своїми враженнями про давньогрецький міф про подвиги Геракла.
- У чому відмінність між Еврісфеєм і Гераклом? На чиєму боці твої вподобання?
- Яка ідея утверджується в міфі?
- Аргументуй думку про те, що в образі Геракла возвеличено силу та мужність.
- Доведи, що цей міф також відображає прагнення давніх людей пояснити світ. Що саме пояснює цей міф?
- Що з міфу про подвиги Геракла залишилося для тебе нез'ясованим?
- Чи хочеш ти довідатися про інші 11 подвигів Геракла? Якщо так, то зіскануй **QR-код**.
- Як ти оцінюєш свої знання міфу про подвиги Геракла після опрацювання матеріалів підручника?

Медіатека, с. 37

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Дара Корній

Ти вже знаєш, що наші давні предки вшановували Сонце, дерева і трави, гори та ріки, ліси й поля. Вітри, дощі, снігопади, пори року й інші природні явища набували в їхній уяві рис живих істот, зокрема й людей. Про таку істоту, польового духа, ідеться в оповіді сучасної української письменниці Дари Корній.

Польовик (Скорочено)

Син землі, володар-охоронець полів. З'являється-народжується на нивах разом із першими сходами жита чи пшениці, росте з ними, дозріває та й засинає. Улюблена пора доби для польовика — полудень. Польові *мавки*: полудниця, житниця, гречуха, жалиця, вівсяниця, пшениця — та сини: споріш, межівник і луговик — його помічники, які допомагають дбати про врожай.

За описами, польовик — це маленький чепурненький дідок, у якого шкіра чорна, наче земля. Очі різнокольорові: смолянисте та блакитне. Волосся й борода з колосків і трави. За поясом носить серп, який має магичні властивості. Ним польовик вирізає бур'ян на нивці та допомагає добрим господарям під час жнив.

А. Канкава. Польовик

Поміркуй!

- Як називали поміниць і помічників польовика? З якими рослинами та природними явищами пов'язані такі найменування?
- Які деталі портрета польовика свідчать про те, що він є духом землі, хліборобства?

Подекуди з'являється він перед людські очі у вигляді козлика чи здоровенного бика. Польовик може набувати подоби зайця

чи пташки, горлиці, жайворонка, перепілки. Та здебільшого польовик — це легкий вітерець у полі, прозорий, наче промінь сонця.

Наші предки вважали: якщо житнього пана не задобрювати, то він розсердиться та зачне пустувати: мишей та кротів до нивки принаджувати, колосся сплутає, насіє посеред жита пшениці. А задобрений та задоволений, буде він ще дбайливіше доглядати ниву.

Тож безмісячної ночі, у пору цвітіння жита, виходили господарі-хлібороби в поле і приносили жертву житньому панові, щоб задобрити, прихилити його до себе. Такою жертвою був найчастіше весільний *коров'яй*.

Жнив'я для польовика — особлива пора. Жнива починалися перед 12 липня (день святих Петра й Павла). Рано-вранці, до сходу сонця, усі: і старі, й малі, — вбрані у святковий одяг, урочисто виходили в поле. Підводили *ліки* до сонця, і пан господар промовляв:

*Сонце праведне, божеліке, усі святі душечки,
Виростили ви хлібець Божий на ниві, внесіть його в наші руки.
Докотись, хлібцю святий, житечко наше, у наші клуні-
стодόли.*

*Хмари дощові, бур'ани, громи-блискавиці, і ти, граде б'ючий,
Обходьте нашу ниву стороною і до нас не наближайтесь...*

Господар низько вклонявся ниві та жав першу жменю, за ним відразу ж господиня. Дякували духам ниви за те, що подбали про врожай, запрошували їх до урочистої *трапези*. Вважали, що це спільний обід родини й польових духів.

Останній обжинковий сніп був в особливій пошані. Люди вірили, що це зимівник для польовика-охоронця. Тому він мав бути найколючішим, із розкішними «вусами» та густою «бородою». Ще його називали Сніп-Рай, або Дідух.

Цей сніп урочисто несли з поля в село, до *комόри*, і співали:

*Котився снопочок по полю,
Просився в жéнчиків додому:
Занесіть мене у стодόлу,
Бо вже ж бо я в чистім полі набувся,
А буйного вітроньку начувся,
А дрібного дощичку намокся,
А ясного сонечка напiкся.*

На Різдво саме цей обжинковий Сніп-Рай, величний Дідух, ставили в хаті на почесному місці — на *по́куті*.

Після Різдва сніп виносили в комору на зберігання. Дух польовика-охоронця мирно дрімав у цьому обжинковому снопі до весни. Навесні Сніп-Рай-Дідух виносили в поле, розкидали його по нивці. Вважали, що в такий спосіб благословляється земля й вивільняється дух польовика. Це він оберігатиме нивку, дбатиме про щедрий урожай.

У цьому дійстві доволі виявляється найдавніший із культів — це вшанування померлих. Усі ці вірування і втілював у собі Сніп-Рай-Дідух.

Український дідух

Мовна скарбничка

Мávка — міфологічна істота, яку уявляли в образі красивої дівчини з розпущеним волоссям.

Коровáй — хліб із прикрасами, що символізує Сонце, достаток; випікають його з нагоди урочистих подій, зокрема на весілля.

Лик — так колись величаво називали обличчя.

Клу́ня, або *стодо́ла* — спеціальна будівля для молотьби, віяння та зберігання зерна, сіна тощо.

Тра́пеза — давня урочиста назва прийняття їжі, обід.

Комо́ра — приміщення для зберігання продуктів та інших речей.

По́куть — найшанованіше місце в українській селянській хаті; внутрішній кут, де ставлять ікони.

Поміркуй!

- Які сили природи уособлював польовик, на думку наших предків?
- У яких подобах уявляли польовика? Чому вони такі різні? Що їх споріднює?
- Якої шкоди, на думку наших предків, міг завдати незадобрений польовик?
- Як ти гадаєш, чому житнього пана задобрювали саме короваем?
- Чи відомі тобі були деякі з описаних у творі обрядів, традицій? Чому, на твою думку, вони збереглися й донині?

 Поміркуй!

- Виразно прочитай згадані в міфі жниварські пісні. Які художні засоби в них використано? З якою метою?
- Які давні вірування українського народу втілював у собі Сніп-Дідух?

Читай і досліджуй!

Скористайся фондом бібліотеки або знайди матеріали в інтернеті й довідайся більше про історію й символіку дідухів, техніку їх виготовлення. Підготуй цікаву презентацію і поділися нею в класі.

Літературознавчий клуб

Дара Корній (1970) — літературний псевдонім. Справжнє ім'я письменниці — **Мирослава Замойська**. Її дитинство пройшло на Волині. Навчалась у Львові. Є фахівцем у галузі вітчизняної культури. Викладає у Львівській національній академії мистецтв. Захоплюється українською міфологією, народними віруваннями, звичаями, обрядами, казками, музикою.

Дара Корній

Письменниця вважає: «Ми станемо цікаві світу тоді, коли будемо оригінальні, автентичні та неповторні».

До літературної творчості пані Мирославу спонукала її донька. У підлітковому віці вона дуже любила читати зарубіжне фентезі — історії про чаклунів, відьом, вампірів, гномів тощо. Часто переказувала мамі сюжети цих книжок.

Пані Мирославу засмучувало те, що українські підлітки так захоплюються зарубіжними міфами, а про наші, аж ніяк не гірші, часом навіть не здогадуються. Щоб змінити цю ситуацію, вона і взялася за перо.

За кілька років побачили світ понад двадцять книжок Дари Корній для підлітків і дорослих. До речі, саме такий псевдонім обрано не випадково. Дариною звати доньку письменниці, а Корній — дівоче прізвище її мами. «Відтак псевдонім утворився від двох найдорожчих мені жінок», — каже письменниця.

Її книжки написано переважно в стилі *українського фентезі*. У них дивовижно переплітається міфологічний, казковий світ предків і наше сьогодення.

Про персонажів української міфології Дара Корній написала серію науково-популярних книжок під загальною назвою «*Чарівні істоти українського міфу*».

Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** та ознайомся з буктрейлерами (короткими відеороликами) і відеопрезентаціями книжок Дари Корній «*Чарівні істоти українського міфу. Духи природи*».

Яке із цих представлень тобі найбільше сподобалося? Чим саме? Підготуй власну відеопрезентацію однієї з книжок цієї серії.

Підсумуй!

- Пригадай визначення поняття «міф».
- Розкажи, що тобі стало відомо про письменницю Дару Корній.
- Про яких міфічних істот, українські народні обряди й вірування тобі стало відомо з твору «Польовик»? Які з них тебе найбільше зацікавили? Чому?
- Який із прочитаних у цьому розділі міфів справив на тебе найбільше враження? Перекажи його, визнач тему та основну думку.
- Чи будеш ти й надалі читати праукраїнські та давньогрецькі міфи? Чому?
- Оціни свої знання про вивчений матеріал за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

А. Канкава. Обкладинка книжки
«Чарівні істоти українського міфу.
Духи природи»

Медіатека, с. 42

Народні пісні

Календарно-обрядові пісні

Читацький путівник

У цьому розділі ти ознайомишся з календарно-обрядовими народними піснями, їх різновидами. Довідаєшся, якими святами та обрядами звеселяли своє життя наші предки. А ще ти дізнаєшся, яка з українських народних пісень стала найвідомішою у світі.

Ти вже знаєш, що таке фольклор і чим він відрізняється від літературних творів. Тобі також відомі різні жанри фольклору — колискові пісні, прислів'я, приказки, загадки, легенди, казки тощо. Поділися з однокласниками / однокласницями своїми знаннями.

Літературознавчий клуб

Один із найпопулярніших жанрів фольклору — **пісня**. Це великий віршовано-музичний твір, призначений для співу.

Багатьом пісням сотні років. Дійшло до сьогодні, збереглося в записах понад пів мільйона українських народних пісень. Тому й називають Україну співучим краєм, а нашу мову — солов'їною. Славні традиції пісенної творчості мають і багато інших народів.

Як виникли пісні? Кожну з них створила якась талановита людина на основі усталеної вже традиції. Якщо пісня подобалася, її починали співати інші, передавали усно — із уст в уста. А ім'я автора чи авторки з роками забувалося. Водночас кожен виконавець або виконавиця могли щось доповнити, змінити в тексті чи мелодії за своїм уподобанням. Так у різні епохи та в різних місцевостях з'являлися нові варіанти однієї і тієї самої пісні. Саме тому зазвичай автором / авторкою фольклорних

Схема. Основні ознаки фольклору

творів фактично є не одна особа, а колектив людей — народ.

Пісні за родовими ознаками переважно належать до *лірики*. Значна частина народних ліричних пісень є **обрядовими**. Їх виконували під час певних обрядів. А що ж таке *обряд*? Це традиційні символічні дії, що в образній формі відтворюють якісь священні чи особливо важливі події.

Найдавнішими з тих пісень, що збереглися, є **календарно-обрядові**. Це ті пісні, що пов'язані з календарними обрядами, річним колом свят.

Наші пращури намагалися задобрювати сили природи для того, щоб мати мир, злагоду, здоров'я, зібрати щедрий урожай і жити в достатку. А також щиро дякували духам, божествам за прихильність, допомогу. Для цього й виконували різні обряди з певними священнодіями, піснями, іграми.

У давні часи люди були сонцепоклонниками. Розуміли, що саме Сонце дає світло, тепло, дарує життя. Положення Землі щодо Сонця зумовлює зміну дня і ночі, пори року. На підставі цього виводився й календар, річний цикл (тобто коло). Люди вирізняли чотири переломні моменти в положенні Землі щодо своєї зірки: *зимове сонцестояння* (21 грудня), коли день найкоротший; *літнє сонцестояння* (21 червня), коли день найдовший; *весняне рівнодення* (21 березня); *осіннє рівнодення* (23 вересня) — у ці дати однакова тривалість дня і ночі.

Поміркуй!

- Тобі відомо, що в літературі існує три роди — **епос**, **лірика** та **драма**. Пригадай, у чому полягає відмінність між ними.

Літературознавчий словник

Календарно-обрядові пісні — фольклорні твори, які виконували під час різних народних свят й обрядів.

Схема. Річне коло. Обряди й пісні

Поміркуй!

- Що таке **пісня**? Чому Україну називають співучим краєм?
- Як виникли й поширювалися народні пісні?
- Які пісні називають календарно-обрядовими?
- Чому вони пов'язані з положенням Землі щодо Сонця?

Річне коло зумовлювало й основні обряди та календарно-обрядові пісні. В українському фольклорі їх поділяють на три цикли.

Зимова обрядовість українців

Мовна скарбничка

Слово *Різдво* походить від давнього *рождство* — народження. Зверни увагу й на інші слова, значення яких може бути тобі незрозумілим:

Звізда — архаїзм, давній синонім до слова «зірка».

Воплотітися — архаїзм, тобто втілитися.

Пеленá — тут: тканина, якою пеленають дитину, одяг.

Літературознавчий клуб

Особливо багата, різноманітна й весела в українців **зимова обрядовість**. Адже після зимового сонцестояння починає збільшуватися день, наближається весна. Тому цими обрядами колись ушановували народження нового Сонця, нового року й самого Всесвіту. Свято зимового сонцевороту називали споконвіку *Коляда*. Очевидно, назва походить від «коло», «колесо». Ці фігури символізували Сонце, початок нового світу.

З утвердженням християнства головним зимовим святом стало *Різдво*. Адже Ісус Христос народився, як вважають, саме 25 грудня.

Різдвяні свята завжди були особливо урочисті й очікувані. Розпочиналися вони ще напередодні *Святвечором*. У хату вносили *дідуха*, котрий символізував покійних родичів, предків, духів дому, урожаю, достатку й добра. На стіл виставляли 12 пісних обрядових страв на згадку про 12 апостолів — учнів Ісуса Христа. Вечерю розпочинали, коли на небі сходила перша зоря — у пам'ять про *Вифлеємську зорю*. За Євангельським переказом, Христос народився в ізраїльському містечку Вифлеємі, у вертепі (тобто печері) пастухів. Там прихистили саме на ніч його матір Марію. У момент народження Ісуса над вертепом спалахнула зоря, сповістивши про прихід Бога у світ.

О. Шупляк. Різдвяний дідух

Ще на Святвечір було прийнято *носити вечерю* — рідним, друзям / подругам, сусідам / сусідкам. А вже на Різдво *колядували*. Гурти веселих, святково вбраних людей, насамперед дітей і молоді, ходили від хати до хати й вітали господарів зі святом. А ті винагороджували гостей усілякими смаколиками. Колядники обов'язково несли попереду символ Різдва — Вифлеємську зірку.

Тоді й співали колядок. У них прославляли народження Ісуса Христа, величали господарів, бажали їм найкращих гараздів. Ось одна з найпопулярніших колядок.

Колядки

Нова радість стала

Нова радість стала, яка не бувала,
Над вертепом зізда ясна на весь світ засіяла.

Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік пеленами убого повився.

Пастушки з ягнятком перед тим дитятком
На колінця припадають, Царя-Бога вихваляють.

— Ой ти, Царю, Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щасливії цього дому господарю,

Даруй господарю, даруй господині,
Всій їхній родині,
Даруй літа щасливії нашої славній Україні.

В. Проців. Свята вечеря

 Поміркуй!

- Чи доводилося тобі раніше чути цю пісню? Коли і за яких обставин?
- Який настрій викликала вона в тебе?
- Як у колядці описано народження Ісуса Христа? Прочитуй відповідний уривок.
- Як пастухи називають Ісуса? Що вони цим засвідчують?
- Поясни назву пісні «Нова радість стала».
- Як у колядці виявився патріотичний мотив?
- Які архаїзми використано у творі? Поясни їх значення.

Набули поширення нові варіанти цієї колядки. Один із них був створений під час боротьби Української повстанської армії (УПА) проти російських загарбників у Західній Україні (1940–1950 рр.). Як вважають, цей текст написав поет-повстанець **Михайло Дяченко-Боеслав**. Згодом колядка стала народною.

Сумний Святий Вечір

Сумний Святий Вечір
В сорок сьомім році,
По всій нашій Україні
Плач на кожному кроці.
Сіла вечеряти
Мати з діточками,
Поки мала вечеряти,
Вмилася сльозами.
Сіли вечеряти,
Діти ся питають:
— Мамо, мамо, де наш тато?
Чом не вечеряють?
Батько наш далеко,
В дикому Сибіру,
Споминає Святий Вечір
Й нашу славу Україну...
О, Ісусе милий,
Змилуйся нам нині,
Даруй волю, щастя й долю.
Нашій неньці — Україні.

 Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай повстанський варіант колядки «Нова радість стала». Чим тебе вразила ця пісня?

Медіатека, с. 47

- Що ти знаєш про події в Західній Україні в 1940–1950-х роках, про боротьбу УПА?
- Які мотиви давньої колядки збереглись у повстанських колядках, а які з'явилися нові?

І. Роп'яник. Колядники йдуть

І. Горбчук. Вертеп

Щедрівки Щедрик

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
— Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,

А ягнички народились.
В тебе *товар* весь хороший,
Будеш мати *мірку* грошей.
Хоч не гроші, то *полова*,
В тебе жінка чорноброва.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

Поміркуй!

- Яке враження справила на тебе пісня «Щедрик»?
- Чи відома вона була тобі раніше? Якщо так, розкажи звідки.
- Чи доводилося тобі щедрувати? Якщо так, розкажи про це в класі.

Мовна скарбничка

Коша́ра — приміщення для худоби.

Овечки покоті́лись — тобто народили малят (ягнят).

Това́р — тут: худоба.

Мі́рка — посудина, якою відмірювали зерно (містила в собі від 16 до 25 кг).

Поло́ва — відходи при обмолоті зернових культур.

Літературознавчий клуб

Через тиждень після Різдва відзначали свято *Маланки* (нині 31 грудня) і *Василя* — на другий день. Завершувало ж зимові свята *Водо́хреща* (нині 6 січня). Це свято Хрещення Ісуса Христа в ріці Йордані, тому його ще називали *Йордань*.

У ніч із Маланки на Василя відзначали *Щедрий вечір*. Тоді накривали стіл, на якому переважали м'ясні страви, готували «багату» кутю (обрядову страву із зерна та солодошів), випікали короваї. А молодь *щедрувала*. Щедрувальники обходили хати з веселими піснями й жартами, дехто з них переодягавсь у різні чудернацькі костюми. Вітали господарів із Новим роком. Бажали щастя, здоров'я, злагоди в родині, достатку. Господаря зазвичай величали ясным місяцем, господиню — красним сонечком, їхніх дітей — дрібними зорями. Господарі винагороджували гостей смачними гостинцями.

В Україні колядували хлопці й чоловіки, а щедрували — дівчата й жінки. Святкове піднесення передавали бадьорі, радісні мелодії щедрівок.

Уранці хлопці й чоловіки *посипа́ли* (або *посіва́ли*). Це було символічне побажання щастя в новому році, передовсім щедрого врожаю. Оселі й двори посипали зерном (пшеницею чи житом) і співали *засівальних пісень*. Наприклад:

*Сію, сію, посіваю,
З Новим роком вас вітаю!
Щоб родило на землі,
Щоб був хлібець на столі...*

Не дивуйся, що в багатьох прадавніх щедрівках згадується про весну, зелені поля, квіти, приліт ластівок, зозуль тощо. Адже

наші пращури колись Новий рік відзначали в березні, під час весняного рівнодення — із пробудженням природи, початком робіт на землі. Лише з XV століття утвердилася традиція зустрічати Новий рік узимку.

Поміркуй!

- Коли, на твою думку, було створено пісню «Щедрик»? Що про це свідчить?
- Які уявлення про щастя, добробут мали наші предки? Прочитуй відповідні рядки.

У колі мистецтв

Краса, глибина, мелодійність, щирість колядок і щедрівок ось уже кілька століть захоплюють багатьох українських митців.

На початку XX століття композитор *Микола Леонтович* створив мелодію «Щедрик». Після тріумфальних гастролей хору Олександра Кóшиця в Європу і США «Щедрик» став найпопулярнішою різдвяною мелодією у всьому світі. Західні газети захоплено писали: «Твір під назвою «Щедрик» із його безперервним повторенням чотирьох нот із безкінечно розмаїтим супроводом та гармонізацією — такі пісні абсолютно неймовірні».

Американець українського походження *Петро Вільговський* переробив текст твору англійською, назвавши його «*Carol of the Bells*» — «Дзвінка коляда», або «Колядка дзвонів». Тепер цей твір супроводжує кожне різдвяне свято будь-де у світі. Його часто використовують у рекламі, кіно. Наприклад, у серіалах «Мопет-шоу», «Сімпсони», у кінофільмах «Сам удома», «Міцний горішок», «Гаррі Поттер» тощо. Існує безліч версій пісні в різних музикальних стилях — українські, американські, німецькі, англійські, японські, китайські, мексиканські тощо.

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай «Щедрик» у виконанні Національного заслуженого академічного українського народного хору України імені Григорія Верьовки, сучасної української співачки *Тіни Кароль* та оркестру військово-повітряних сил США. Чим споріднені ці версії і що їх відрізняє? Яка з них тобі найбільше сподобалася? Чому?

Медіатека, с. 50

 Поміркуй!

- Уважно роздивися репродукції картин О. Шупляка, В. Проців, І. Роп'яника, І. Горобчука. Які зимові обряди й символи вони змальовують? Яка робота тобі найбільше сподобалася? Чим?

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Чи існують різдвяні традиції у твоїй родині або ж у близьких і знайомих тобі людей? Якщо так, підготуй про це розповідь.

2. Якщо ти вивчаєш англійську мову, то прочитай англомовну переробку тексту пісні «Щедрик», зіскануй **QR-код** і довідайся про історію її створення. Які образи, символи Різдва згадано в цій версії? Що споріднює цю пісню-переробку з українським оригіналом?

Медiateка, с. 51

Для виконання завдання за потреби звернися за допомогою до вчителя / вчительки англійської мови.

Англомовні новорічно-різдвяні пісні

We wish you a Merry Christmas

We wish you a Merry Christmas.

We wish you a Merry Christmas.

We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year.

We wish you a Merry Christmas.

We wish you a Merry Christmas.

We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year.

Good tidings we bring to you and your kin.

We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year.

We all want some figgy pudding.

We all want some figgy pudding.

We all want some figgy pudding, so bring some right here.

We won't go until we get some.

We won't go until we get some.

We won't go until we get some, so bring some right here.

Good tidings we bring to you and your kin.
We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year.

Good tidings we bring to you and your kin.
We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year.

We wish you a Merry Christmas.
We wish you a Merry Christmas.
We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year.

We wish you a Merry Christmas.
We wish you a Merry Christmas.
We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year.

Поміркуй!

- Якщо ти вивчаєш англійську мову, прочитай текст пісні мовою оригіналу.
- Зіскануй **QR-код** та послухай пісню.
- Чи знайома тобі ця пісня? Які асоціації вона викликає в тебе? На який настрій налаштує?
- Якщо ти вивчаєш англійську мову, зроби переклад пісні українською мовою. Якщо деякі слова тобі незнайомі, звернися до англо-українського словника.
- Чому, на твою думку, складно зробити переклад художнього твору, особливо — віршованого?

Медіатека, с. 52

Літературознавчий клуб

Різдвяні пісні поширені в різних країнах світу, тож і звучать вони різними мовами. Навіть якщо ти не вивчаєш англійську мову, коли чуєш мелодію пісні «*We wish you a Merry Christmas*» («Бажаємо вам веселого Різдва»), у твоїй уяві постає картина новорічно-різдвяних святкувань. Ця популярна в усьому світі англійська колядка (англійською колядки називають *Christmas carols*) відома з XVI ст. А перші у світі колядки з'явилися ще в IV ст. в Римі.

Походження пісні «*We wish you a Merry Christmas*» пов'язують із англійською традицією роздавати на Святвечір колядникам солодоші. Та головне в англійських новорічно-різдвяних піснях, як і в українських, — передати радісну звістку про народження Христа, прагнення поділитися світлим настроєм цих свят, побажати щастя близьким людям.

Мовна скарбничка

Побажання «Merry Christmas!» («Веселого Різдва!») та «Happy New Year!» («Щасливого Нового року!») декілька разів повторюються в колядці. Такі самі слова найчастіше можна побачити й на новорічних листівках англomовних країн. А які новорічно-різдвяні побажання найбільш поширені в Україні? Щоб дати відповідь на це запитання, не поспішай! Адже вітати своїх рідних та близьких теплими словами ти будеш наприкінці грудня — на початку січня.

Читай і досліджуй!

У колядці «We wish you a Merry Christmas» згадується про інжирний пудинг, адже це одна з традиційних англійських різдвяних страв. А які традиції різдвяних частувань є у твоїй місцевості? Пригадай та попроси близьких тобі людей допомогти дізнатися про це більше. Результати свого дослідження повідом на наступному уроці.

Джеймс Лорд П'єрпойнт

Дзвін дзвіночків Jingle Bells

Срібно-білий сніг
Вистеле поріг.
Кличе у світі
Серпантин доріг.
За вікнами імла
І в пошуках тепла
По вулиці засніжений
Іде-брєде зима.

Цілий день дзень-дзелень
Дзвоник дзвенять.
Ялинкові ліхтарі
Казково мерехтять. Хей!
Цілий день дзень-дзелень
Ділі-дон-дін-дін.
Зірка сяє і лунає
Цей різдвяний дзвін.

Миколай іде.
Хор янголів веде.
Вітер-сніговий
У димар гуде.
Ми зичимо усім
Дорослим і малим
У цю чарівну світлу ніч
Знайти свій теплий дім.

Подарунків міх:
Ласощі та сміх.
Щастя і добра
Вистачить на всіх.
Дивися, на вікні
Дерева крижані —
Це Новий Рік летить до нас
На білому коні.

(Переспів О. Боровець)

Поміркуй!

- Яке враження склалося в тебе після ознайомлення з текстом твору?
- Зіскануй **QR-код** та послухай пісню мовою оригіналу.
- Чи доводилося тобі раніше чути цю пісню? За яких обставин?
- Сформулюй тему цієї пісні та головну думку, яка утверджується в ній.

Медіатека, с. 54

Літературознавчий клуб

Пісня, з якою ти щойно ознайомився / ознайомилася, — літературна, а не народна. Тобто ім'я автора відоме. Це американський поет і композитор **Джеймс Лорд П'єрпойнт**, що жив у ХІХ ст. Однак пісня стала настільки популярною, що її вважають народною. Пісню «Jingle Bells» називають найвідомішою американською різдвяною піснею у світі. Цікаво, що спочатку вона мала назву «The One Horse Open Sleigh» («Однокінні відкриті сани») та присвячувалася американському національному святу — Дню подяки. Лише згодом її почали виконувати з нагоди Різдва та Нового року. За роки існування текст пісні постійно змінювався. Тож із нею відбувалося майже те, що відбувається з народними піснями, які, як ти знаєш, передаються з уст в уста, а тому дещо в тексті втрачається, щось змінюється. Завдяки таким змінам та творчій фантазії різних виконавців-«співавторів» пісні набувають нового, збагаченого змісту.

Читай і досліджуй!

Існує декілька варіантів перекладу пісні «Jingle Bells» українською мовою. Зіскануй **QR-код** та ознайомся з ними.

Який із варіантів перекладу пісні тобі найбільше сподобався? Чому? А який найбільше відповідає тексту оригіналу? Подумай, чому можуть бути різні варіанти перекладу художнього твору.

Медіатека, с. 54

Мовна скарбничка

Пісню «Jingle Bells» перекладено майже всіма мовами світу. Якщо вивчаєш англійську мову, спробуй і ти зробити власний віршований переклад пісні українською мовою. Якщо деякі слова тобі незнайомі, звернися до словника або по допомогу до вчителя / вчительки.

 Підсумуй!

- Назви цикли календарно-обрядових пісень. Поясни їх виникнення.
- Яка з календарно-обрядових пісень зимового циклу тобі найбільше подобається? Чому?
- З якими святами та обрядами українського народу пов'язані колядки та щедрівки?
- Чому новорічно-різдвяні пісні різних народів мають спільні мотиви?
- Які запитання щодо календарно-обрядових пісень зимового циклу для тебе залишилися нез'ясованими? Обговори їх разом зі своїми однокласниками / однокласницями або ж звернися за роз'ясненням до вчителя / вчительки.
- Підготуй самостійно або ж разом із однокласниками та однокласницями виконання однієї з календарно-обрядових пісень зимового циклу. Це завдання має випереджальний характер. Презентувати свою творчість ти зможеш під час новорічно-різдвяних свят у школі, або ж створи відеоролик та з допомогою вчителя / вчительки розмісти його на сторінці твого класу в соцмережі.
- Оціни свої знання про колядки та щедрівки (*carols*) за допомогою смайлика.

 Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Веснянки

Ти вже знаєш, що існує декілька циклів календарно-обрядових пісень. У прадавні часи (утім, як і зараз) усі з особливим нетерпінням чекали приходу весни й дуже раділи їй. Весняні свята не лише в праукраїнців, а й в інших народів утверджували перемогу життя над смертю, символізували відродження природи. Тож, хоча за вікном осінь, пропонуємо подумки перенестися у весняні дні.

Благослови, мати

Благослови, мати,
Весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проводити!

Весну закликати,
Зиму проводити!
Зимочка — в возочку,
Літечко — в човночку.

М. Реріх. Декорації до балету «Весна священна»

Поміркуй!

- Який настрій викликала в тебе пісня?
- Про які пори року в ній ідеться?

Мовна скарбничка

Пригадай, що таке *пестливі слова*. За допомогою яких суфіксів вони найчастіше утворюються? Знайди у веснянці пестливі слова. З якою метою, на твою думку, їх тут використано?

Літературознавчий клуб

Наші пращури сприймали явища природи «олюдненими», тому й мали багато різних обрядів, зокрема традиційних проведів зими й зустрічі весни. Вони раділи приходу весни, тому й проводили дійства — топили в річці або спалювали солом'яне опудало зими, співали пісень, водили хороводи (їх ще називали корогоди), влаштовували ігри. Розпочиналися ці запальні свята, коли, як казали, «щука хвостом кригу розіб'є» або коли «зозуля вперше закує». Такі обряди проводили для того, щоб пробудити землю, допомогти їй побороти зиму, порадіти життєдайному сонечку й теплу, буянню природи. Неодмінною частиною цих обрядів були **веснянки** — пісні, що закликали й прославляли весну.

Веснянки — назва узагальнена, відома в усій Україні. Але в різних місцевостях до цієї назви додавали ще й свої — гагілки, ягілки, магілки, гаївки, лаголайки, городальки, огульки та багато інших.

Веснянки мають свої художні *жанрові ознаки*.

Ці пісні виконували тільки дівчата. Зазвичай парубки милувалися іграми й піснями. Веснянки мали переважно діалогічну форму виконання. Дівчата найчастіше ділилися на два хори, і кожен гурт по черзі виконував пісні чи окремі їх частини (куплети). У таких піснях багато риторичних звертань і запитань до весни, а також повторів її імені з метою докликатися («Ой весно, весно, весняночко, де твоя дочка паняночка?», «Ой ти весна, весна, що ти нам принесла?», «Весняночка-паняночка, де ти зимувала?» тощо). Тому закономірно, що найчастіше у веснянках трапляються **рефрэни**, зокрема приспиви, та **анафори**.

Зверни увагу, що в уривку веснянки, що подано нижче, використано звичайний рефрен («співай, співай»), а також анафору — кожен рядок першого куплету суголосний із відповідним рядком другого:

Ой кувала зозуленька,
Сівши на лелії, —
Співай, співай, товаришко,
Минає неділя.

Ой кувала зозуленька.
Сівши на барвінок, —
Співай, співай, товаришко,
Минув понеділок.

Веснянок співають майже завжди одночасно з танцями-хоровами та іграми, що мають закликати весну та добрий урожай. Один із найдавніших хороходів, що зберігся досі, — «Кривий танець». Зазвичай саме ним розпочинали весняні веселоці.

Під час виконання цього танцю всі учасниці стають у ряд, узявшись за руки. Перша дівчина-провідниця веде всіх за собою кривою лінією (звідси й назва).

Потіркуй!

- Назви художні, жанрові ознаки веснянки в пісні «Благослови, мати».

Літературознавчий словник

Рефрен (або повтор) — повторення кількох слів чи рядків у творі з метою увиразнити ритмічність, мелодійність тексту.

Анафора (або єдинопочаток) — різновид рефренів, повторення однакових слів на початку рядків чи строф твору.

Потіркуй!

- Поясни значення рефрену в цьому уривку веснянки. З якою метою, на твою думку, окремі слова і навіть рядки повторюються?

Танець супроводжується піснею. Існує багато варіантів цієї пісні. Ось один із найдавніших.

Кривий танець

Кривого танцю йдемо,
Кінця йому не знайдемо:
То в гору, то в долину,
То в ружу, то в калину.

А ми кривому танцю
Не введем кінця,
Бо його треба вести,
Як віночок плести.

У пісні не випадково згадується віночок. В українського народу він символізував Сонце, а також святість, щастя, молодість, дівочтво, кохання, шлюб.

І зміст, і мелодія пісні, та й сам танець прості. Але спільний багатолюдний хоровод підносив усім настрій, «розворушував» і згуртовував громаду святкувальників і святкувальниць.

І. Гончар. Кривий танець

У колі мистецтв

Напевно, тобі буде цікаво дізнатися, що вчений і художник *Микола Реріх* перебував під впливом таких видатних українців, як Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Архип Куїнджі, Микола Костомаров. «Кобзар» був для Реріха настільною книгою. Він провіз цю книгу із собою по всьому світу і вперше ознайомив із «Кобзарем» Індію.

Поміркуй!

- Роздивися картини, що зображують весняні традиції та обряди наших предків.
- Поділися враженнями про картини митців зі своїми однокласниками та однокласницями.

Можливо, тобі навіть на власні очі пощастило бачити роботи М. Реріха, адже за його ескізами виконано мозаїки для церкви в селі Пархомівка на Київщині та для Троїцького собору Почаївської лаври.

Іван Гончар — талановитий український художник і скульптор, фольклорист. Зібрана ним колекція зразків народного мистецтва стала основою для створення Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» — одного з найбільших музеїв нашої держави.

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Зіскануй **QR-код** і послухай уважно розповідь про веснянки. Яку додаткову інформацію про ці твори ти довідався / довідалася?

2. Зіскануй **QR-код** і послухай веснянки у виконанні дитячого фольклорного гурту «Калиновий цвіт». Які особливості весняного обряду, згадані в підручнику, ти помітив / помітила в цьому відео? Яка веснянка тобі найбільше сподобалася?

3. Запиши від старших людей якусь календарно-обрядову пісню та намалюй до неї ілюстрацію.

Підсумуй!

- Поділися своїми враженнями про обряди й традиції наших предків, що супроводжували зустріч весни.
- Назви художні особливості веснянок.
- Чому «Кривий танець» так називається? Яке його призначення?
- Які запитання щодо календарно-обрядових пісень весняного циклу для тебе залишилися нез'ясованими? Обговори їх разом зі своїми однокласниками / однокласницями або ж звернися за роз'ясненням до вчителя / вчительки.
- Оціни свої знання про веснянки за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Медіатека, с. 59

Купальські пісні

Ти вже знаєш, що Русалонька є головною героїнею однієї з казок Г. К. Андерсена. Ця героїня данського казкаря, безперечно, вразила тебе своєю ніжністю і щирістю, здатністю до самопожертви заради щастя інших. Наразі мова піде про пісні, що пов'язані з народним календарем українців та українок. Ти пам'ятаєш, що виконували такі пісні під час відзначення давніх свят і зазвичай супроводжували танцями й іграми.

Ти матимеш можливість ознайомитися з календарно-обрядовими піснями літнього циклу — купальськими. Дізнаєшся про художні особливості таких пісень і навчишся їх виконувати. А головне — вони допоможуть тобі поринути в таємничий світ літніх пісень і розваг, які є традиційними для українського народу. Головними персонажами цих пісень також є русалки. Та чи схожі вони на андерсенівську Русалоньку? Відповідь на це та багато інших запитань ти отримаєш, коли прочитаєш художні твори цього розділу та пояснення до них.

А де наше Купайло стояло

А де наше Купайло стояло,
То там місяць і сонейко сіяло.

То там ясне сонейко сіяє,
Там Микола кониченька сідлає.

Там Микола коника сідлає,
До дівчини поїхати думає.

Ой приїхав він під нові ворота:
— Вийди, вийди, дівчинонько молóда.

Ой не вийшла дівчина, лиш мати,
Та став її так Микола питати:

— Чи є моя дівчина удома,
Ой чи вона, молоденька, здорова?

Чого вона так горда і пишна,
Чого вона до Купайла не вийшла?

Русу косу звечора чесала,
Опівночі черевички взувала.

На розсвітті личенько вмивала,
Тому на Купайлі не бувала.

Свято Івана Купала

Поміркуй!

- Який настрій у тебе викликала купальська пісня?
- Перечитай її та визнач тему.
- Створи групу зі своїми однокласниками / однокласницями та виразно прочитай текст пісні в особах. Скільки учнів / учениць повинно бути в групі? Яка інтонація має бути в кожного?
- Пригадай, що таке **епітети**, та зверни увагу, які слова в пісні є епітетами, що тобі траплялися і в інших народних піснях. У чому їх особливість?

Літературознавчий клуб

Весняне буяння трав і квітів, колосіння жита й пшениці — особливий час для українців / українок, адже традиційним їхнім заняттям є хліборобство. І нині Україна забезпечує зерном багато країн світу. Наприкінці травня, за давніми звичаями, українці та українки відзначають свято *Русалії* — ушанування душ померлих родичів, які, за прадавніми віруваннями, впливають на долю живих.

Це свято завжди супроводжується русальними піснями, у яких згадуються русалки. Одним із мотивів таких пісень є прохання русалок і мавок про одяг. Тому в русальний тиждень дівчата й жінки розвішували на деревах полотно та плели для русалок

віночки. Свято Русалії завершувалося так званими «проводами русалок», коли дівчину, перевдягнуту в русалку, вели селом і виконували обрядові пісні.

Одне з найголовніших давніх українських обрядових літніх свят — *Івана Купала*. Воно символізує народження літнього Сонця. За народними уявленнями, у цей час трави й квіти мають особливу силу, опівночі перед цим днем розквітає папороть. Той, хто знайде її цвіт, буде багатим і здоровим, а також здійсняться його найзаповітніші мрії. Під час святкування Івана Купала розкладають вогнище, що символізує народження нового Сонця. Навколо вогнища танцюють і виконують купальських пісень.

Поміркуй!

- З якими подіями пов'язані народні пісні літнього циклу?
- Що спільного між образами русалок в українському фольклорі та у творчості Г. К. Андерсена? А чим вони відрізняються?

Мовна скарбничка

Івана Купала святкують й інші народи. У литовців цей день називається *Saulės* — День Сонця, у латвійців — День Яніса та Ліґо, у болгар — Єньовдень.

Головні персонажі купальських ігор — Купало (молоде Сонце) та Морена (зимове божество, що морить землю стужею, а людину — хворобами та голодом).

Святкування Ліґо в Латвії

Купальські пісні — різновид українських народних календарно-обрядових пісень літнього циклу, їх виконують під час літнього сонцестояння біля обрядового вогнища. Основна тематика цих творів — оспівування кохання, мрій про щасливе подружнє життя.

Купальські пісні сповнені радісного й веселого настрою. У них переважають емоційно наповнені слова, постійні епітети, як, наприклад, у пісні «А де наше Купайло стояло». Багато таких пісень мають гумористичне забарвлення.

Завершується літній цикл календарно-обрядових пісень **жниварськими піснями**, що їх виконували під час жнив — збирання врожаю зернових культур. У цих творах прославляли хліборобську працю.

У колі мистецтв

Образи русалок яскраво відтворено в живописі та музиці. Як-от на картині українського художника польського походження *Вітольда Прушковського «Русалки»* та в опері українського композитора *Миколи Леонтовича «На Русалчин Великдень»*.

В. Прушковський. Русалки

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай уривок з опери «На Русалчин Великдень» Миколи Леонтовича «Ой гори, ой світи».
- Роздивися в підручнику картину В. Прушковського «Русалки».
- Який настрій передають музичний твір та картина? Чи близький він до того, що передає пісня «А де наше Купайло стояло»?

Медіатека, с. 63

Читай і досліджуй!

Чи є традиція відзначати купальські свята у твоїй місцевості? Якщо так, розкажи, які купальські пісні тобі доводилося чути або ж виконувати.

Можливо, тобі пощастило побувати на театралізованому дійстві з нагоди цих свят. Якщо так, підготуй про це розповідь.

В. Томашевський. На Івана Купала

Якщо ж на попередні запитання твоя відповідь негативна — не засмучуйся. Ти ще обов'язково потрапиш на купальські свята!

А наразі зіскануй **QR-код** і послухай виконання купальських пісень. Уяви літній вечір, вечірні розваги хлопців та дівчат біля річки у твоїй місцевості.

Медіатека, с. 64

Дівчата у вінках на Івана Купала

Підготуй сторінки про купальські пісні до збірки «Календарно-обрядової пісні мого краю».

Під час свята Івана Купала українські дівчата плели віночки з різних квітів. Пригадай, що ти знаєш про український віночок, доповни свої знання інформацією з інтернет-джерел або книжок, рекомендованих учителем / учителькою. Свою розповідь проілюструй світлинами.

Підсумуй!

- Про які види календарно-обрядових пісень літнього циклу ти дізнався / дізналася?
- Що в них спільного? Чим вони відрізняються?
- З якими святами та обрядами українського народу вони пов'язані?
- Які традиції та звичаї з тих давніх часів збереглися в наш час?
- Про які схожі звичаї та традиції різних народів тобі стало відомо? Чому, на твою думку, різні народи мають багато спільного у фольклорі?
- Що тобі найбільше сподобалося в пісні «А де наше Купайло стояло»?
- Яка тема цієї пісні? Які художні засоби її увиразнюють?
- Чи будеш ти й у подальшому цікавитися календарними піснями й обрядами українського народу? Що про них ти хочеш дізнатися?
- Оціни свої знання про купальські пісні за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Мудрість байки

Читацький путівник

Розмаїтим є світ художньої літератури — казки й легенди, по-вісті та оповідання!

Тепер на тебе чекає зустріч із алегоричними персонажами — героями / героїнями байок, які навчають творити добро, жити по-справедливому, цінувати мудрість і любити рідний край.

Езоп

Ти вже знаєш із уроків початкової школи, що *байки* — надзвичайно цікаві та мудрі твори. Від інших жанрів художньої літератури вони відрізняються, зокрема, тим, що мають повчання — мораль.

Пригадай відомих тобі байкарів. А хто ж був першим байкарем? Якими були його твори? Настав час дізнатися про це. А ще ти зможеш навчитися спілкуватися новою мовою. Цікаво, якою саме? Відповідь на це запитання знайдеш у підручнику.

Лисиця і виноград

Молода Лисиця побачила, що з виноградної лози звисають грона, і захотіла дістати їх, але не змогла. Відходячи, сказала сама до себе:

— Вони кислі!

Так і в людей буває. Коли хто неспроможний досягти чогось, посилається на обставини.

(Переклад Ю. Мушака)

Потіркуй!

- Чим тебе зацікавила ця байка?
- Чи доводилося тобі раніше читати такі невеликі за розміром твори?
- Чи вдалося авторові лише в декількох реченнях передати глибоку думку? Свої міркування обґрунтуй.
- Пригадай, що таке **алегорія**. Доведи, що образ Лисиці є алегоричним.

Літературознавчий клуб

Автор щойно прочитаної тобою короткої повчальної розповіді «Лисиця і виноград» — легендарний давньогрецький байкар **Езоп** (620 до н. е. — 564 до н. е.). За два з половиною тисячоліття, що відділяють нас від тих часів, втратилося багато інформації

про байкаря. Але відомо, що він був рабом. Не вирізнявся красою, однак володів неабияким талантом та мав гострий розум.

Одним із його господарів був аристократ-філософ Ксанф, який часто гнівався на гострий язик свого підданого, та все ж цінував його дотепність і почуття гумору. Якось Ксанф послав свого раба купити найкращу річ на світі. І Езоп приніс господарю... язик і пояснив, що це саме те, на чому тримається вся філософія та вченість. Без нього нічого не можна ні дати, ні взяти, ні купити. Завдяки языку існує порядок у державі, дотримуються законів. Коли ж господар наказав рабу принести найгіршу річ на світі, то Езоп... знову приніс язик, пояснивши це тим, що саме з язика злітають слова образи, кривди, обману, зради.

Байки Езопа стислі, або, як ще кажуть, лаконічні. Однак вони дуже змістовні та повчальні. У своїх творах байкар вдавався до алегорії, тобто він ніби зашифровував думку, не висловлюючи її прямо. Звідси походить поняття **езопівська мова**. До цього художнього засобу можеш звертатися і ти, коли хочеш сказати про щось не прямо, а завуальовано.

Зазвичай байки складаються з двох частин: першою є коротка розповідь про якийсь випадок, а в другій — подано повчальний висновок — *мораль*. Дійовими особами (персонажами) у байках можуть бути як люди, так і тварини, рослини, предмети, які уособлюють певні ідеї та людські характери.

Літературознавчий словник

Байка — невеликий алегоричний віршований або прозовий твір повчального змісту. Складаються байки із сюжету (якоїсь історії) і моралі (повчання, пояснення ідеї).

Езопівська мова — замаскований виклад думок через натяки та недомовки.

Д. Веласкес.

Езоп

Напевно, Езоп створив понад 400 байок, однак довгий час їх лише переказували з уст в уста, тож деякі з них загубилися. А до нас, на жаль, дійшло лише близько 100 його творів. За його байками навчалися твої однолітки ще в перших школах світу. Є в них чого повчитися і тобі.

Поміркуй!

- Чому Езоп називають легендарним байкарем?
- Якими рисами був наділений Езоп? Яка легенда свідчить про це?
- Чому Езоп називають основоположником жанру байки?
- Якими були б твої аргументи про те, що язык – найкраща й водночас найгірша річ на світі?
- Чи зрозуміле тобі значення слова **лаконічний**? Щоб перевірити свої припущення, звернися до «Мовної скарбнички».

Мовна скарбничка

Лаконічність – короткомовність, стисле і влучне вираження думки. Слово походить від назви Лаконії – області Стародавньої Греції, де розташоване місто Спарта. За легендою, коли батько видатного полководця Александра Македонського підійшов до стін цього міста, то надіслав спартанцям послання: «Я підкорив усю Грецію, у мене найкраще у світі військо. Здавайтеся, оскільки якщо я візьму Спарту силою, якщо я зламаю її ворота, якщо я проламаю таранами її стіни, то нещадно знищу все населення і зрівняю місто із землею!». Лаконійці коротко відповіли: «Якщо». І могутня армія Македонського відступила!

Лисиця і виноград

Ох, як же ж хотілося опівдні лисиці їсти! Та то й не дивно, бо хоч стільки вона вибігала, хоч як обнишпорила всю гору, ніякої поживи так і не роздобула. І крім ожини, відучора й рісочки не мала в роті.

— Ні, так не годиться, — сказала вона сама собі. — Спускаюсь-но я в долину, може, хоч там на щось натраплю.

Вона побігла схилом гори вниз і незабаром уже була в зеленій долині. І перше, що вона побачила перед собою, був густий, тінистий кущ винограду, обвішаний спокусливими чорними гронами — безліччю грон, вони висіли одне біля одного.

— Ого! — здивувалася руда й проковтнула слину. І відразу підстрибнула, намагаючись дістати гроно. Але всі грона були високо, й лисиця не дотяглася до жодного. Тоді вона присіла й знову підстрибнула, однак і не доторкнулася до ягід.

Лисиця стала, пильно придивилася блискучими примруженими очима до грон і сказала собі:

— Оте довге гроно я дістану, якщо підстрибну ще дужче.

І справді, зібравши всю свою силу, вона підстрибнула так високо, що їй мавпа могла б їй позаздрити. Так високо підстрибнула, що якби ще трішки, то зачепила б кінчик довгого грона з великими круглими ягодами.

— Ну, почекай! — роздратовано вигукнула лисиця. — Хоч би як ти було високо, я тебе дістану.

І вона почала підстрибувати, мов шалена, витягуючи шию й лапи — то ліву, то праву, то обидві разом, намагаючись ухопити ягоди. Та хоч як старалася, нічого не виходило. Гроно висіло собі, недосяжне для лисячих пазурів.

А лисиця все стрибала й стрибала, мов чмелена, аж поки на-решті втихомирилася, задихана, змучена, ледь жива від втоми. Знову обдивилася одне по одному грона палаючими очима, облизала язиком губи і сказала презирливо:

— І нащо мені здався цей виноград? Він же зелений!

Та й рушила геть.

А неподалік на шовковиці сиділи дві сороки і про щось розмовляли. Та як тільки вони побачили, що до винограду підбігла лисиця й почала стрибати, то враз урвали свою балачку. Їй стали зацікавлено спостерігати, дістане лисиця до грона чи ні. Довго розважалися сороки шаленими лисячими стрибками.

— Хі-хі-хі, — засміялась одна, — ти ба, давно мені не було так весело!

— А мені? — засміялась і друга. — Оце-то вистрибує! Як ти гадаєш, дістане чи ні?

— Та хто його знає. Але щось не віриться. Гарна була сорокам потіха.

— Певне, вона дуже голодна, якщо витворює таке заради кількох нікчемних виноградин, — сказала одна.

— Я теж так думаю, але мені її не жаль, — озвалася друга. — Бо й ми, якщо потрапимо в її пазури, не врятуємося.

— О, дивись, вона йде геть, — здивувалася перша. — Не змогла добути жодної виноградини, хоч яка вправна й хитра. Слухай, що я їй скажу, ти помреш зо сміху!

І вона дочекалася, поки лисиця опинилася під шовковицею, а тоді нахилилася й гукнула, вдаючи з себе здивовану:

А. Василенко. Ілюстрація до збірки «Езопові байки»

— О, кого я бачу! Пані лисиця в наших краях? День добрий, пані лисице! Як ся маєш?

Лисиця підвела голову й побачила сороку.

— День добрий, — кинула вона неохоче, бо знала, що з сороками навіть лисиці краще не мати справи.

— Яким вітром до нас? — запитала сорока.

— Та я не сюди, я аж он туди йду, на отой пригірок, — відповіла лисиця.

— О, тоді присядь та відпочинь, поласуй виноградом он з того куща. Освіжишся, спрагу вгамуєш, бо така спека! Ти тільки поглянь, яка ясна!

— Та я бачила, — сказала лисиця, — але не захотіла їсти, бо він зелений.

— Зелений?

— Ну, звичайно! Я їм лише солодкі, достиглі плоди. Я дуже дбаю про своє здоров'я, тому досі жодного разу не хворіла!

І лисиця рушила повагом, як велика пані, хоч від голоду її аж нудило.

Як тільки вона зникла за деревами, сороки аж зайшлися реготом. Насміявшись уволу, вони почали щосили горланити:

— Сороки, ворони, горлиці, одуди, горобці, усі птахи польові, збирайтеся швидше сюди, почуєте щось смішне!

Птаство мовби цього й чекало. Ледь зачувши сорок, воно полетіло на шовковицю, і сороки почали розповідати навперебій про лисицю й виноград. Що тут скоїлось, коли вони закінчили. Щебет, сміх, свист! Неможливо переповісти! Один горобець перелетів на кущ винограду, дзьобнув виноградину й розсміявся.

— Слухайте, оце так зелений! Він же солодкий-солодкий, як мед. Полечу розповім цю історію моїм діткам!

— І ми! І ми! — закричали й інші птахи і хмарию знялися з шовковиці.

Кожен птах помчав розповідати про лисячі муки всім, хто тільки трапиться на шляху. І невдовзі в долині не залишилося жодної тварини, жодного птаха, які б не знали оповідки про лисицю й виноград. А кури й собаки розповіли своїм господарям, бо в ті часи звірі вміли говорити, а люди розуміли їхню мову. Із уст в уста ця історія розлетілася по всіх усядах, і відтоді її вже не забували.

Зимовими вечорами бабусі, сидячи біля вогню, розповідали її своїм онукам, а ті, коли виростали й старіли, своїм. Пташки

в м'якеньких гніздечках вищебечували її своїм маленьким діткам, які ще не вміли літати. Кози в загонах розповідали козеняттам, щоб вони увечері лежали спокійно, а від кіз чули цю історію і корови, і телята, і ослики, і ягнята, і поросята, і всі сміялися. Але найдужче сміялися кури й півні на своїх сідалах, сміялася й уся інша птиця, та й досі сміється, коли її почує.

(Переказ П. Цімікалі.

Переклад В. Забаштанського, А. Чердаклі)

Поміркуй!

- Чи звернув / звернула ти увагу, що байку «Лисиця і виноград» подано і в перекладі (перший варіант), і в переказі (другий варіант)? Який висновок ти можеш зробити про відмінності між переказом та перекладом?
- Чи вдалося авторів переказу зберегти ідею твору?
- Який варіант байки тобі сподобався найбільше? Чому?
- Чи збережено в переказі байки таку ознаку, як лаконічність?
- Чому виникає потреба переказу творів?

Ти вже вмієш читати літературні твори за ролями. Створи групу або попроси вчителя / вчительку допомогти тобі в цьому та розіграй байку з однокласниками / однокласницями. Передай інтонацією характер персонажів, основну думку твору.

Кури і Дикий кіт

Прочув Дикий Кіт, що на пташиному дворі кури похворіли. Він тоді мерщій до села чкурнув, скриньку з ліками в лікаря потягнув — стриб-скік! — де й був. Ще хвилина-дві — і Кіт уже до курника примчав. Став коло дверей і лагідно, ледь не співає, таке промовляє:

— Курочки маленькі! Пухкенькі, чорненькі, біленькі, рябенькі! Чи чуєте мене?

Кури мовчать. Він тоді знову ніжно-ніжно:

— Курочки мої милі! Чорногруді й жовтокрилі! Для мене як для лікаря чужої біди не буває. Думка

К. Рейда. Ілюстрація до збірки «Байки Езопа в переказі Олександра Виженка»

про те, що ви захворіли, серце мені крає. Соромитися лікаря не слід. Відгукніться, своєю бідою поділіться!

Кури мовчать. Він тоді ще ніжніше питає:

— Курочки-тасурочки! Не мовчіть! Нумо, кажіть: як ви себе почуваете?

Тут старий Півень озвався із сідала і так Котові відповідає:

— Ми, — каже, — відчуваємося гарно, коли тебе, дикуна гострозубого поблизу немає.

Злий із себе доброго удає, роль благодійника грає. На жаль, так часто в житті буває. Одначе уважне освічене око враз лиходія розпізнає.

(Переказ О. Виженка)

Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе твір «Кури і Дикий кіт»?
- Пригадай, із яких частин зазвичай складаються байки.
- Яка мораль прочитаних тобою творів Езопа? Розкрий алегоричний зміст їх персонажів.
- Чи погоджуєшся ти з міркуваннями автора? Свою думку обґрунтуй.

Мовна скарбничка

Езоп відомий не лише як мудрий байкар, а також як автор численних крилатих фраз. Найвідоміші з них, безперечно, знаєш і ти: «Друг пізнається в біді», «Одна ластівка весни не приносить». Поясни зміст цих висловів, що стали прислів'ями.

У колі мистецтв

Одне з найкращих зображень Езопа вдалося створити іспанському художнику XVII ст. *Дієго Веласкесу*. Митець зобразив легендарного байкаря некрасивим, у поношеному одязі. Враження про нього змінюється, якщо звернути увагу на проникливий погляд мудреця, на те, що ця людина, попри рабський статус, сповнена природної гідності.

Поміркуй!

- Яке враження справила на тебе постать Езопа на картині Д. Веласкеса?
- Розглянь ілюстрації Анатолія Василенка та Катерини Рейди до байок Езопа. Чи відрізняються вони за стилем? Чиї ілюстрації є більш традиційними, а чиї — сучасними?
- Чиї ілюстрації допомогли тобі зрозуміти, що ці байки є давньогрецькими, а чиї — указують на їх зв'язок із сучасністю?

Читай і досліджуй!

До Езопових байок зверталися поети різних часів і різних національностей. Досліди, як переосмислювали сюжети Езопа у своїх творах українські байкарі Петро Гулак-Артемовський, Степан Руданський, Євген Гребінка, Григорій Сковорода, Леонід Глібов. Для цього зіскануй **QR-код** та прочитай, зокрема, байку «Вовк і Ягня» Езопа та твір із такою самою назвою Л. Глібова, байки Є. Гребінки «Ворона і Ягня» та С. Руданського «Старий вовк».

Медiateка, с. 72

Підсумуй!

- Розкажи про першого у світі байкаря. Чим тебе вразила історія його життя?
- Чим байки Езопа відрізняються від байок, які тобі доводилося читати раніше? А що між цими творами спільного?
- Що нового про жанр байки тобі вдалося довідатися?
- Які людські риси характеру втілено в образах творів Езопа?
- Розкрий ідею однієї з байок Езопа, яка тебе найбільше зацікавила.
- Чи актуальні твори Езопа в наші дні? Чому?
- Чого тобі вдалося навчитися з байок Езопа?
- Чи зрозумілою стала для тебе мова Езопа? Якщо так, то склади власну невелику байку та розкажи або прочитай її своїм однокласникам та однокласницям.
- Оціни свої знання про творчість Езопа за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Жан де Лафонтен

Ти вже знаєш про французького письменника XVII ст. Шарля Перро – автора численних казок, зокрема й казки про Попелюшку. Наразі пропонуємо тобі ознайомитися із творчістю Жана де Лафонтена – талановитого сучасника Перро. Цікаво, що він також був членом Французької академії, автором численних казок. А ще – поетом-байкарем. Саме Ш. Перро напрокував байкам свого співвітчизника вічне життя. Ось одна з них.

Зачумлені звірі

Небесна кара, що її за гріх
Великий наслано на всіх,
Чума — нещадна, люта сила,
Спроможна все живе за день
До решти винищити, впень,
Нещадно звірину косила.
Не кожен хворий помирав,
Та кожен дні лихої скрути
Хотів як-небудь перебути.
Було звіроті не до справ:
Уже не йшли на полювання
Ні хитрі лиси, ні вовки,
І велелюбні голубки
Забули вже за кохання.
Лев скликав раду і сказав:
«Напевно, кару Бог послав
Нам за чиюсь тяжку провину.
У кого з нас найбільший гріх,
Хай жертвує собою й від загину
Рятує всіх.
Історія нас вчить: зі скрути
Не вийти без належної покути.
Покаймося ж, мов на духу, при всіх
У всіх своїх тяжких провинах.
Я маю на душі великий гріх:
Я стільки з'їв овець невинних!
Куди подітись від гріха?
Того ще мало:
Я, бувало,
З'їдав і пастуха.
Я жертвую собою, як немає
У вас гріхів. Та закликаю вас
Покаятись, як я, бо вмерти має
Найбільший грішник серед нас».
«О царю! — каже Лис. — Сумлінність ваша може
Всім бути за взірець.

Але хіба то гріх? Та, може,
Ви, ївши тих дурних овець,
Їм честь велику виявляли.
А щодо пастухів — який то гріх?
Вони нам стільки дозволяли,
Що краще б їх поїсти всіх».
Підлесники аплодували,
А потім тигри та вовки
Себе картали залюбки.
Та всіх їх так атестували,
Що хижаки, розбійники — і ті,
Здавалося, були святі,
Та встав Осел: «Пригадую, давненько
Ішов я лугом, травка зелененька,
А я голодний — біс і спокусив:
Я, грішний, жмутик і вкусив,
А, щиро кажучи, не мав же права».
«Ганьба! Ганьба!» — зарикала орава.
А Вовк довів — учений писарчук! —
Що цей Осел — падлюка із падлюк,
Паршивий і коростявий — причина
Всіх напастей і лих.
Та мало вішати таких!
Він їв чужу траву! Проклята твар злочинна!
Від них завжди чекай біди.
І заревла громада: «Браво!»
Отак і в нас: є гроші — маєш право,
Немає — то під суд іди.

(Переклад І. Світличного)

 Поміркуй!

- Яка біда прийшла до лісу?
- У чому звірі вбачали вихід зі складної ситуації?
- Яке рішення вони ухвалюють?
- Яке враження справила на тебе байка?
- Які рядки твору тебе розсмішили, а які засмутили? Чому?
- Прокоментуй мораль байки. Чи актуальна вона в наші дні?

Мовна скарбничка

Багато слів у байці мають негативне емоційне забарвлення, а саме:

Чума́ — небезпечна хвороба, що має смертельні наслідки.

Зачу́млені — хворі.

Парші́вий (укритий *па́ршами*) — хворий на парші — заразну шкірну хворобу.

Коро́стявий (укритий *коро́стою*) — хворий на коросту — гнійні розчухи шкіри.

Останні два епітети підкреслюють жалюгідний стан осла.

Поміркуй!

- Пряме значення слова «зачумлені», як тобі щойно стало відомо, — хворі. Поясни переносне значення цього слова на основі тексту байки.
- Над чим спонукав тебе замислитися цей твір?
- Людиною якої вдачі ти уявляєш автора байки «Зачумлені звірі»?

Літературознавчий клуб

Автор байки «Зачумлені звірі» — **Жан де Лафонтен** (1621–1695) — народився у сім'ї, яка належала до давнього дворянського роду. Його батько був державним лісничим. Початкову освіту Жан здобув у сільській школі, пізніше — у коледжі. Майбутній письменник із дитинства вирізнявся непокірністю. Тож не став ні священником, ні придворним короля. Натомість цікавився літературою, культурою, філософією та політикою.

Ж. де Лафонтен почав займатися літературною творчістю досить пізно — у 33 роки. Писав вірші, поеми, комедії, казки і, звичайно ж, байки. Його байки дотепні й витончені, вирізняються широким використанням діалогів, мовних характеристик алегоричних персонажів.

Так, у байці «Зачумлені звірі» образ Лева є алегоричним зобра-

Ф. де Труа.
Жан де Лафонтен

Літературознавчий словник

Алегорія (грец. — інакомовлення) — різновид метафори, інакомовне зображення якогось абстрактного чи узагальненого поняття в конкретному образі.

женням сили, влади; Лиса — хитрості, улесливості; Осла — беззахисності та недалекоглядності тощо.

Композиція байок Ж. де Лафонтена проста й точна: у них легко помітити експозицію, зав'язку, кульмінацію і розв'язку. Їх мова жива, розмовна, близька до народної. У байках відчутне критичне ставлення поета до несправедливості, лицемірства, підлабузництва, на жаль, таких характерних для суспільного життя.

Особливою заслугою Ж. де Лафонтена в літературі є розробка жанру *віршованої байки*. До нього вважали, що байка є «низьким» жанром, тобто непридатним для вираження серйозного змісту «високою» віршованою мовою. Лафонтен уважав інакше. Сюжети своїх байок часто запозичував у Езопа. Але використовував поетичну форму, тож збірки його творів навіть мають назву *«Байки Езопа, завіршовані Лафонтеном»*.

О. Вимар. Ілюстрація до байки
«Зачумлені звірі»

Поміркуй!

- Назви персонажів байки. Якими словами автор характеризує кожного з них? Розкрій алегоричний зміст образів.
- Опрацюй матеріали рубрики «Літературознавчий клуб» та запиши в зошит ознаки байок Ж. де Лафонтена. Добери з тексту байки «Зачумлені звірі» рядки, що ілюструють ці ознаки. Це завдання виконай самостійно або ж об'єднавшись у групу зі своїми однокласниками та однокласницями.
- Визнач елементи композиції байки: експозицію, зав'язку, кульмінацію та розв'язку.
- Підготуйся до виразного читання байки в особах.

У колі мистецтв

До алегорії звертаються не лише письменники, а й художники. Ще в XVI ст. усесвітньо відомий італійський живописець *Рафаель Санти* створив картину «Сон лицаря» (або «Алегорія»). У центрі полотна — молодий лицар, який спить під лавровим деревом, що поділяє картину на дві частини. У кожній із них художник зобразив молоду жінку. Та, яка в темному вбранні,

тримає над сплячим книгу і меч. Вона обіцяє лицарю шану та славу, здобуту в тяжких боях, та є *алегорією чеснот*. Жінка в яскравому вбранні простягає лицареві квітку — символ кохання, насолоди та обіцяє земні радощі. Тож це зображення є *алегорією сенсу* існування молодого людини — гармонійно зрівноважити обидві сторони життя.

Р. Санті. Сон лицаря (Алегорія)

Поміркуй!

- Яке враження справила на тебе картина Рафаеля Санті?
- Чи погоджуєшся ти з поясненням її алегоричного змісту? Свою думку обґрунтуй.

Читай і досліджуй!

Байки Ж. де Лафонтена, окрім Івана Світличного, перекладали українською й інші поети-байкарі.

Зіскануй **QR-код** та прочитай байку в перекладі Микити Годованця. Порівняй переклади І. Світличного та М. Годованця. Вислови свою думку про те, чий переклад байки видався тобі більш вдалим. Якщо ти володієш французькою, то прочитай цей твір мовою оригіналу.

Медіатека, с. 77

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе творчість Ж. де Лафонтена?
- Сюжети творів якого байкаря він використовував?
- У чому виявляється новаторство Лафонтена-байкаря?
- Які людські риси характеру втілюють герої його байок?
- Яка думка з байки Ж. де Лафонтена є для тебе найбільш важливою?
- Чого тобі вдалося навчитися з його творів?
- Які питання залишилися для тебе нез'ясованими під час роботи над байкою?
- Оціни свої знання про творчість Ж. де Лафонтена за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Євген Гребінка

Ти вже знаєш твори українських і зарубіжних байкарів, а також особливості жанру байки. Пригадай, про які життєві ситуації йдеться у відомих тобі байках. Чого тобі вдалося навчитися на їх прикладах?

Байка Євгена Гребінки «Лебідь і Гуси» збагатить твій читацький досвід новими враженнями. Ти дізнаєшся, як важливо залишатися собою попри думку інших про тебе.

Лебідь і Гуси

На ставі пишно Лебідь плив,
А Гуси сірії край його поринали.
— Хіба оцей біляк вас з глузду звів? —
Один Гусак загомонів. —
Чого ви, братця, так баньки повитріщали?
Ми попелясті всі, а він один між нас
Своє пендючить пір'я біле!
Коли б ви тільки захотіли,
Щоб разом, стало бить, вся бесіда взялась,
Ми б панича цього якраз перемастили. —
І завелась на ставі геркотня,
Гусине діло закипіло;
Таскають грязь і глей зо дна
Да мажуть Лебеда, щоб пір'я посіріло.
Обмазали кругом — і галас трохи стих;
А Лебідь плись на дно — і випурнув як сніг.

О. Мартинець. Ілюстрація до байки «Лебідь і Гуси»

Поміркуй!

- Які твої враження від прочитаної байки?
- Яку життєву ситуацію нагадує тобі ставлення Гусей до Лебедя?
- Які людські вади алегорично зображено в образі Гусей?
- Сформулюй мораль байки.
- Зіскануй **QR-код** і послухай байку «Лебідь і Гуси». Підготуйся до її виразного читання.

Медіатека, с. 79

Літературознавчий клуб

Євген Гребінка (1812–1848) народився на Полтавщині в сім'ї дрібного поміщика — відставного офіцера. Мати майбутнього письменника належала до знаменитого роду запорожців Чайковських. Родина Гребінок була багатодітною, батьки прагнули дати освіту всім п'ятьом синам і двом донькам. З дитинства Євген Гребінка захоплювався українською природою, любив тварин. Він полюблив слухати захоплені казки й перекази про подвиги його предків-запорожців, цікавився прадавньою українською міфологією. Після закінчення Ніжинської гімназії вищих наук Є. Гребінка викладав словесність, природничі науки в навчальних закладах.

А. Мокрицький.
Євген Гребінка

Літературознавчий словник

Гумор — різновид комічного, зображення смішного в поведінці персонажів, доброзичлива насмішка над ними.

Сатира — різновид комічного, гостре, викривальне висміювання істотних вад характерів людей, різко негативних явищ життя.

Відомим як письменник він став після виходу збірки байок «Малоросійські приказки», до якої увійшла також байка «Лебідь і Гуси». Байки Гребінки мають свої особливості. За основу письменник брав народну приказку й лаконічно, у віршованій формі, передавав її зміст. У байках висміюються загальнолюдські вади — невігластво

(як у байці «Лебідь і Гуси»), хвалькуватість, скупість, чванливість тощо.

Байки — це твори **комічні**, тобто вони викликають сміх. Існують два основні різновиди комічного — гумор і сатира. **Гумор** — сміх доброзичливий, для розваги, а **сатира** — гнівний, форма боротьби зі злом.

Поміркуй!

- Які образи байки викликали в тебе сміх?
- Доведи, що зображення Гусей у байці є сатиричним.
- Наведи приклади сатири в байках Езопа та Ж. де Лафонтена.

Схема. Різновиди комічного

Мовна скарбничка

Основою багатьох байок Є. Гребінки є народні прислів'я та приказки. Водночас деякі вислови письменника стали крилатими: «Лисичці ратиці oddать», «Ведмежий суд», «Мовчи! Почують — будеш битий», «А Лебідь плив на дно — і випурхнув, як сніг» тощо. Поясни значення цих висловів. Подумай, у яких ситуаціях ти їх можеш вжити у своєму мовленні.

У колі мистецтв

Образ білого лебедя в мистецтві є символом чистоти та щирості почуттів. Він популярний у музиці та живописі. На картині українського художника кінця XIX — першої половини XX ст. Івана Труша «Лебеді» на тлі прозорої води змальовано фігури двох білих лебедів на ставку. Художник майстерно відтворив цих величних і граціозних птахів.

І. Труш. Лебеді

Поміркуй!

- Роздивися картину І. Труша «Лебеді». Зверни увагу на простоту композиції, відчуття художником кольорів і напівтонів. Поділися своїми враженнями.
- Чи схожі ці птахи на того лебедя, який виник у твоїй уяві під час читання байки? Чим саме?

Читай і досліджуй!

За народними спостереженнями, 31 березня із зимівлі починають прилітати в Україну лебеді. Побачити білосніжних красенів саме в цей день є щасливим знаком.

Довідайся, які народні прикмети про перелітних птахів є в тій місцевості, де ти мешкаєш. За результатами дослідження підготуй невеличку презентацію.

Білий лебідь у парку
«Дубовий Гай» (м. Запоріжжя)

Підсумуй!

- Чим актуальна байка «Лебідь і Гуси» в наш час?
- Розкрий алегоричний зміст твору.
- Яку основну думку доносить читачеві / читачці письменник у байці «Лебідь і Гуси»?
- Назви художні засоби, використані у творі. Поясни їх значення.
- Що спільного між байками Є. Гребінки, Ж. де Лафонтена та Езопа?
- Що залишилося для тебе нез'ясованим після опрацювання матеріалу підручника?
- Оціни свою роботу над творчістю Є. Гребінки за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Микута Годованець

Ти вже знаєш про творчість давньогрецького байкаря Езопа та французького — Ж. де Лафонтена. Відомі тобі й байки українських поетів — Є. Гребінки, Л. Глібова. Напевно, тобі запам'яталися їхні дотепні байки, що вражають цікавими повчальними сюжетами, яскравими несподіваними подіями, колоритними алегоричними образами тварин, які втілюють риси людських характерів.

Наразі ти матимеш можливість ознайомитися з байкою, героями якої є птахи — Голуб і Лелека. Однак не забувай, що персонажі втілюють людські якості.

Голуб і Лелека

Якось-то навесні,
Коли настали теплі дні,
Лелека з вирію прилинув
На дороге гніздо своє,
Що восени покинув
(В житті усяко є!)
Домашній Голуб запитав:
— Де, друже, був?
Що чув?
— До вирію літав.
Злякався — вітер в уші свище,
Із півночі повіяв холодище,
За ним повзе страшна зима...
А в вирію... Зими нема,
Природа стрінула привітом:
Там вічне літо!.. —
А Голуб з усміхом йому:
— Тоді ж чому
Ти кинув ту країну,
Розхвалений той рай,
І повернувся на Вкраїну?
— Бо це — мій рідний край!
Любов до рідного — могутнє диво!
Нехай живеш на чужині щасливо,
А туга гірко в серце б'є:
Зове Вітчизна й путь далека,
І ти летиш, як з вирію Лелека
В гніздо своє.

Поміркуй!

- Які думки викликала в тебе байка «Голуб і Лелека»?
- У яких рядках байки увиразнено думку про значення Батьківщини?
- Чи доводилося тобі надовго залишати рідну домівку? Якщо так, то розкажи, які думки сповнювали тебе.
- Пригадай, що таке **патріотична лірика**. Яка думка утверджується у відомих тобі віршах про Батьківщину?
- Які рядки патріотичної поезії закарбувалися у твоїй пам'яті? Доведи, що вони співзвучні з мотивами байки «Голуб і Лелека».

Літературознавчий клуб

Автор байки «Голуб і Лелека» — **Микита Годованець** (1893–1974). Народився майбутній письменник на Поділлі в багатодітній селянській родині. Змалку захоплювався читанням, особливо цінував творчість Т. Шевченка та Л. Глібова. Учителював, працював у редакціях газет.

Життєвий шлях М. Годованця був непростим, адже в радянські часи забороняли висловлювати свою патріотичну позицію. Тож письменник зазнав переслідувань, однак не відмовився від байкарської творчості. Його перу належить декілька збірок байок.

М. Годованець знаходив джерела своїх творів у повсякденному житті. Саме так у його уяві народилася байка «Голуб і Лелека». Якось навесні під час уроку в школі письменник побачив у вікно, як лелека втомлено спускається у своє старе гніздо.

Ця картина так схвилювала байкаря, що надихнула його на створення поетичних рядків, які він продиктував своїм учням та ученицям.

У байці «Голуб і Лелека» образи птахів набули алегоричного змісту, відтворюють різні типи людської поведінки. Так, Голуб уособлює тих людей, які бояться всього незвіданого, невідомого, труднощів і випробувань. Тому вони не полишають своєї домівки. Тож і людям, характер яких втілено в образі цього птаха, невідомо-

Микита Годованець

ме щемливе відчуття повернення до своїх домівок після тривалої мандрівки. Натомість Лелека — це узагальнений тип людей, які, за потреби полишають рідний край, однак є патріотами й прагнуть понад усе повернутися на Батьківщину. Вони ніколи не проміняють її навіть на теплі й сонячні краї, де можуть жити в райських умовах. Для них «Любов до рідного — могутнє диво!».

Ті вже знаєш, що алегорія є поширеним художнім засобом, як у народних, так і в літературних казках. Пригадай хоча б індійську народну казку «Фарбований шакал» або «Фарбований Лис» І. Франка. Алегоричні образи тварин допомагають досягнути людські вади, зокрема зарозумілість та самовпевненість, тиранію й деспотизм обмеженого правителя.

Звертаються до алегорії й автори байок. Байкарі використовують цей художній прийом, щоб за допомогою образів звірів зобразити актуальну для людей життєву ситуацію.

Поміркуй!

- Схарактеризуй діалог між персонажами байки «Голуб і Лелека».
- Що спільного та відмінного між байкою і казкою?
- Чому твір М. Годованця «Голуб і Лелека» не можна назвати казкою? Доведи, що цей твір належить до жанру байки.
- Які почуття і переживання автор передав у діалозі персонажів цієї байки?
- Прокоментуй явище алегорії на прикладі байки «Голуб і Лелека».
- Які риси людських характерів алегорично втілені в образах птахів?
- У яких рядках твору висловлено повчання (мораль)?
- Яка ідея цієї байки?

Мовна скарбничка

Давні греки вважали лелéку птахом богині Гери, яка, як ти пам'ятаєш, була дружиною бога Зевса.

Для греків цей птах був уособленням турботи про батьків. Німці, слов'яни, балти з давніх часів білого лелеку вважали птахом долі, провісником щастя і добробуту. Вірили, що в дім, на якому з'явилося його гніздо, прийде щастя і злагода, у сім'ї припиняться сварки, діти ростимуть здоровими, у господаря буде гарний урожай.

Українці називають цього птаха по-різному: бусол, жабоїд, веселик, боцун, гайстер. А як його називають у твоїй місцевості?

В українській народній творчості образ лелеки є втіленням провісника весни, уособленням добра, злагоди, затишку, сімейного добробуту й любові до рідного краю.

Про це влучно сказано в прислів'ях і приказках, наприклад:

Прилетіли лелеки — весну принесли здалека.

Лелеки летять тільки до добрих людей.

Де лелека водиться, там щастя родиться.

А які прислів'я і приказки про лелеку відомі тобі?

У колі мистецтв

Образ лелеки — один із найбільш поширених у живописі. На картині Павла Волика «Оберіг» зображено лелек, які змостили гніздо поблизу людських осель.

Розкинуті крила птаха асоціюються з його здатністю оберігати людську домівку від усіляких бід і негараздів.

Лелече гніздо, у якому невдовзі з'являться пташенята, художник зображує як символ домашнього затишку, продовження роду, як традиційний український оберіг.

Лелек можна побачити навіть на гербах деяких міст України та світу. Наприклад, Гааги — знаменитого голландського міста, у якому розташований Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй (ООН), що розглядає спори між державами, пов'язані з порушенням міжнародних договорів.

П. Волик. Оберіг

Герб Гааги

Поміркуй!

- Розкажи про свої враження від картини П. Волика.
- Подумай, чому картина має таку назву. Для цього пригадай відому тобі легенду про Берекиню.
- Дізнайся, на гербах яких міст України зображено лелеку. Якщо ти мешкаєш в одному із них, розкажи, чому цей птах став його символом.

Читай і досліджуй!

Надзвичайно цікаву науку, яка вивчає птахів, називають орнітологією. Здатність птахів літати завжди викликала захоплення людей. Відомо, що лелеки здатні долати за добу майже 500 км! Їх переліт до Африки триває близько двох місяців.

Дізнайся, які перелітні птахи проводять літо у твоїй місцевості. Пригадай, що ти знаєш про це з уроків курсу «Пізнаємо природу» або «Довкілля». Відшукай додаткову інформацію в бібліотеці або в рекомендованих учителями інтернет-джерелах. Результати дослідження презентуй на уроці.

І. Роп'яник. Прилетіли

Підсумуй!

- Підготуйся до виразного читання байки М. Годованця «Голуб і Лелека» в особах. Постарайся передати інтонацією характер персонажів.
- Визнач тему та ідею байки.
- Розкрий значення алегоричних образів Голуба і Лелеки.
- Яка мораль байки? У яких рядках вона висловлена?
- Що спільного між байками М. Годованця та творами Езопа і Ж. де Лафонтена? Чим вони відрізняються?
- Чи все тобі було зрозумілим під час роботи над цим літературним твором? Які питання залишилися для тебе нез'ясованими?
- Оціни свої знання про творчість М. Годованця за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Ліричні послання Україні

Читацький путівник

«Поезія — це завжди неповторність», — стверджує сучасна українська поетеса Ліна Костенко. Справді, кожен поет чи поетеса по-своєму розповідає у віршах про рідний край, красу природи, почуття любові до Батьківщини, гордість за її минуле та віру в майбутнє своєї держави. Читаючи поетичні твори розділу «Ліричні послання Україні», ти переконаєшся, що стиль поетів різний, тож зможеш знайти вірші, які найбільш суголосні твоїм думкам і переживанням за нашу рідну Україну.

Павло Чубинський

Ти вже знаєш, що лірика — це рід літератури. У ліричних творах, що зазвичай написано у віршовій формі, поети та поетеси прагнуть передати почуття — свої або ж ліричного героя чи героїні. Також тобі відомо, що ліричні твори, провідним мотивом яких є любов до Батьківщини, називають патріотичними.

Пригадай ліричні патріотичні твори, відомі тобі з п'ятого класу. Наразі ти дізнаєшся про ліричний твір, який є найголовнішим в Україні, часто звучить не лише в нашій державі, а й далеко за її межами.

Літературознавчий клуб

Кожен народ, кожна країна мають пісню, яку найбільше шанують і найчастіше виконують у найважливіші, найурочистіші моменти життя. Це — національний, або державний **гімн** (сла́вень).

У прадавні часи терміном «гімн» (у перекладі з давньогрецької — «хвалебна пісня») називали урочисту пісню на честь якогось божества, героя чи події. Сьогодні ж цим словом іменують найчастіше пісню-символ нації чи держави.

Скажімо, національним гімном Великої Британії та історично пов'язаних із нею країн (Австралії, Канади, Ямайки) є пісня «God Save the Queen» («Боже, бережи королеву»); Сполучених Штатів Америки — «The Star-Spangled Banner» («Прапор, усіяний зірками»); Польщі — «Jeszcze Polska nie zginęła» («Ще Польща не згинула»); кримських татар — «Ant Etkenmen» («Я поклявся»).

«Ще не вмерла України...», як ти добре знаєш, — гімн нашої нації й держави.

У кожному гімні, закономірно, звеличують свій народ, державу, згадують видатних історичних діячів та події, висловлюють найзаповітніші мрії та ідеали цього народу.

Ось первісний варіант пісні Павла Чубинського, яка згодом стала Державним Гімном України.

«Ще не вмерла Україна...»

Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля!
Ще нам, браття-молодці, усміхнеться доля!
Згинуть наші вороги, як роса на сонці;
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів.

Душу, тіло ми положим за свою свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.
Гей-гей, браття милі, нумо братися за діло!
Гей-гей пора встати, пора волю добувати!

Наливайко, Залізняк і Тарас Трясило
Кличуть нас із-за могил на святее діло.
Ізгадаймо славну смерть лицарства-козацтва,
Щоб не втратить марне нам свого́ юнацтва.

Приспів.

Ой, Богдане, Богдане, славний наш гетьма́не!
Нащо віддав Україну москалям поганим?!
Щоб вернути її честь, ляжем голова́ми,
Назове́мось України вірними синами!

Приспів.

Наші браття слов'яни вже за зброю взя́лись;
Не діжде ніхто, щоб ми позаду зіста́лись.
Поєдна́ймося разом всі, братчики-слов'яни:
Нехай гинуть вороги, най воля настане!

Приспів.

Учні та учениці виконують Державний Гімн України

Літературознавчий словник

Громадянська лірика — ліричні твори, у яких розкрито суспільно-національні мотиви. Однією з її жанрових форм є **патріотична лірика**, що розкриває почуття до Батьківщини.

Гімн (або **славень**) — у давнину так називали урочисту пісню на честь якогось божества, героя чи події; сьогодні цим словом іменують пісню-символ нації чи держави.

Поміркуй!

- Чи вдалося тобі помітити відмінність між словами тексту Державного Гімну України та твору, щойно прочитаного тобою?
- Які почуття охоплюють тебе під час читання чи прослуховування цього тексту?
- Про яких державних діячів та історичні події згадано в рядках «Ще не вмерла Україна...»? Подумай, чому саме про них. Довідатися, як поезія стала Державним Гімном України, тобі допоможе «Літературознавчий клуб».

Літературознавчий клуб

Слова Державного Гімну України написав **Павло Чубинський** (1839–1884).

Народився цей поет, народознавець, фольклорист і громадський діяч на Київщині в небагатій дворянській сім'ї. З юних літ ним рухала щира любов до рідного народу. Тому й обрав фах правника — щоб захищати в судах

Павло Чубинський

безправних земляків. Дбайливо збирав і досліджував народні звичаї, обряди, фольклорні твори. Сам писав вірші. Намагався відкрити безкоштовну школу для селян. Але російська влада заборонила таке «неподобство».

Зі студентських років П. Чубинський був активним учасником українських патріотичних організацій. Був знайомий із Тарасом Шевченком, співпрацював із ним та з іншими видатними українцями.

Український патріотизм дорого коштував П. Чубинському. Усе життя його переслідувала імперська влада — виключали з університету, неодноразово відправляли на заслання, позбавляли роботи. Жорстокі переслідування зрештою призвели до тяжкої хвороби й ранньої смерті.

Історія створення нашого гімну засвідчує нерозривну єдність Сходу і Заходу України, а також побратимство українського народу з іншими слов'янськими народами в боротьбі за свободу.

У середині XIX століття поневолені слов'яни — поляки, серби, чехи, українці, білоруси, болгари — укотре розгорнули боротьбу за національне відродження та незалежність, об'єднали сили в цій боротьбі. Зокрема, у київській квартирі Павла Чубинського часто збирався гурток вільнолюбних однодумців. Під час однієї з таких зустрічей восени 1862 року всіх вразили сербські студенти, які навчались у Київському університеті. Вони заспівали рідну патріотичну пісню, де були рядки: «срб се бије и крв лије за своју слободу...» («серби б'ються і проливають кров за свою свободу»).

Схвилюваний Чубинський несподівано вийшов у сусідню кімнату, а за пів години повернувся з уже готовим текстом пісні «Ще не вмерла Україна...». Усі присутні її відразу ж заспівали на сербський мотив. У тексті пісні вгадується вплив ще одного твору — «Маршу Домбровського». Ця польська пісня була відомою серед усіх слов'ян, що виборювали незалежність. А згодом стала гімном уже вільної Польщі. До речі, на мотив цієї пісні пізніше створили гімни Югославії (держави існувала до 2003 р.) і Болгарії.

Вірш П. Чубинського вподобали українські патріоти. За це власті відправили автора на заслання аж на далеку Північ.

Поміркуй!

- Пригадай, яке значення вчених-фольклористів у збереженні народної творчості.
- Які казки німецьких учених-фольклористів братів Грімм тобі відомі?

Ще більшої слави твір набув, коли в 1863 році його надрукували у Львові. А незабаром відомий західноукраїнський священник і композитор *Михайло Вербіцький* поклав цей текст на музику. Невипадково в мелодії гімну звучать величні мотиви церковної літургії — служби Божої.

Відтоді цей твір поступово утвердився як національний гімн (славень) України. Його цитували у своїх творах видатні митці (зокрема, І. Франко).

Співаючи «Ще не вмерла Україна...», перемали і йшли в останній смертний бій козаки армії Української Народної Республіки (УНР) і партизани Холодного Яру, воїни УПА.

У радянські часи гімн потрапив під сувору заборону. Навіть за згадку про нього людину кидали в концтабір. І лише з відновленням незалежності України він знову повернувся.

Поступово «Ще не вмерла Україна...» стала справжньою народною піснею. Адже з'явилося багато її варіантів зі змінами й доповненнями. Особливо окрилено, життєствердно звучать рядки однієї з версій:

*Станем, браття, в бій кривавий од Сяну до Дону,
В ріднім краю панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться, і Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.*

Щиро віримо: так обов'язково й буде!

У 2003 році окремим законом ухвалено Державний Гімн України зі словами першого куплету й приспіву пісні П. Чубинського. Причому перший рядок дещо змінено: «Ще не вмерла Україн*и* і слава, і воля...».

Зі словами Державного Гімну на устах український народ здобув перемогу у двох революціях — Помаранчевій (2004 р.) і Революції гідності (2014 р.), став на захист нашої землі від російських загарбників і відбудовує країну.

Пам'ятник П. Чубинському (м. Бориспіль).
Скульптор О. Пергаменщик

Михайло
Вербіцький

Поміркуй!

- Доведи, що життя П. Чубинського — це шлях патріота і громадянина.
- За яких обставин було написано слова пісні, що згодом стала Державним Гімном України?
- Який вплив на творчість П. Чубинського мали сербські та польські пісні? Доведи, що в словах твору П. Чубинського відображено загальнолюдські, а не лише національні ідеали.
- Розглянь світліну із зображенням пам'ятника П. Чубинському. Чи вдалося автору, на твою думку, передати в скульптурі державотворче значення П. Чубинського?

Мовна скарбничка

Нарівні зі словом *гімн*, яке, як тобі щойно стало відомо, має давньогрецьке походження, вживається й українське слово *сла́вень*. Також синонімом є маловживане в сьогоденні слово *славоспів*.

А який варіант найбільше сподобався тобі? Яке із цих слів найточніше передає зміст поняття, що позначає урочисту пісню, у якій прославляється держава?

У колі мистецтв

Сьогодні «Ще не вмерла України...» виконують у найрізноманітніших обробках — офіційній, фольклорній, симфонічній, навіть у рок-версії, українською та багатьма іншими мовами. У всіх варіантах гімн потужно надихає наш народ на творчу працю й героїчну боротьбу за свободу та незалежність.

Зіскануй **QR-код** і подивись архівні відео виконання пісні. Зверни увагу на переживання учасників цих виступів. Більшість із них, можливо, уперше в житті почули рідний гімн і свято повірили в нашу незалежність.

А які враження справили на тебе ці відеозаписи?

Виконання Державного Гімну України перед початком футбольного матчу

Медiateка, с. 92

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай різні версії виконання Державного Гімну України. Яка версія виконання гімну та відеоряд тебе найбільше вразили? Чому?
- Порівняй первинну редакцію пісні П. Чубинського і текст теперішнього Державного Гімну України. Чому, на твій погляд, саме ці рядки залишили в остаточній версії і внесли саме такі зміни?

Медiateка, с. 93

Читай і досліджуй!

Уперше пісню, що стала нашим національним гімном, було публічно виконано 10 березня 1865 року в галицькому місті Перемішль на концерті, присвяченому пам'яті Тараса Шевченка.

Перший запис на грамплатівку здійснено в жовтні 1910 року у виконанні славетного українського оперного співака *Модеста Менцінського*. Запис зберігся. За бажанням зіскануй **QR-код** і послухай його.

Кубанські козаки (нащадки запорожців) створили свою версію пісні та виконували її навіть у радянські часи.

Гімн прозвучав знову ще в радянській Україні (у вересні 1989 року на фестивалі «Червона рута», м. Чернівці) попри заборони влади. Виконав його поет-бард Василь Жданкін разом із побратимами Віктором Морозовим та Едуардом Драчем.

Перше офіційне виконання гімну відбулось у квітні 1990 року у Львові.

Знайди інші цікаві факти про національний гімн та його авторів, виконавців і підготуй самостійно або ж разом зі своїми однокласниками / однокласницями інформаційну хвилинку «Чи знаєш ти, що...?».

Підсумуй!

- Яке значення має гімн для держави?
- Назви етапи становлення пісні на слова П. Чубинського як Державного Гімну України.
- Яких історичних постатей згадано в пісні «Ще не вмерла Україна...»? Знайди інформацію про цих діячів у бібліотеці чи в інтернеті. Стисло розкажи про них у класі.

Медiateка, с. 93

- Які національні мрії, ідеали українського народу віддзеркалено у творі? Прочитуй відповідні уривки.
- Як відображено в пісні ідею дружби, взаємодопомоги українців з іншими народами? Чи актуальна ця ідея зараз? Наведи приклади з нашої недавньої історії і сьогодення.
- Чому «Ще не вмерла Україна...» за жанром є зразком саме громадянсько-патріотичної лірики? Прodeклай рядки, що підтверджують твої міркування.
- Оціни свої знання про творчість П. Чубинського за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Номан Челебіджіхан

 Ти вже знаєш, що корінними народами нашої держави є не лише українці, а й кримські татари (киримлі). Торік захопливий фантастичний світ перед тобою розкрила кримськотатарська народна казка «Золоте яблуко». Цей твір не лише розповів про цікаві пригоди сміливого й благородного сина падишаха, а й спонукав замислитися про чесність і справедливість, доброту й милосердя.

Нині ти більше дізнаєшся про історію та багату культуру кримських татар, духовні цінності цього народу, що відображені в поезії.

Мовна скарбничка

За однією з версій, назва *Крим* виникла понад тисячу років тому. Це слово має давньотюркське походження й означає *фортеця*, тобто споріднене зі словами «захищати», «оберігати».

Киримли сформувались у Криму як нащадки багатьох народів, що в різні часи проживали на цих землях, — таврів, скітів, сарматів, аланів, хозарів, печенігів, половців, русинів, італійців та ін. Кримськотатарська мова належить до тюркської групи, як і турецька, казахська, башкирська, узбецька, туркменська та інші. Більшість кримських татар за віросповіданням *мусульмани*.

Остаточне об'єднання народу відбулось у період існування татарської держави — *Кримського ханства* (1441–1783 рр.). Його

столицею був Бахчисарай. Ця доба стала періодом розквіту кримсько-татарської культури, мистецтва, літератури.

На жаль, татари й українці нерідко воювали між собою. Це було типовою практикою тих давніх часів. І, звісно ж, призводило до страждань, знекровлення обох народів. Але також, упродовж століть живучи по-сусідству, вони взаємовигідно торгували, допомагали одні одним. Від набігів орди часто страждали не лише українці, а й татари-пастухи та купці.

Тоді ж, коли козацьке й татарське війська об'єднувалися, майже завжди завершували битви переможцями. А укладали такі бойові союзи досить часто. Найепохальніші спільні перемоги — під Жовтими Водами (1648 р.) над польською армією та під Конотопом (1659 р.) — над московською.

Наприкінці XVIII ст. Крим підступно захопили російські війська. Так розпочалася епоха Руїни, яку кримці назвали «чорним століттям». Загарбники відбирали землі в кримських татар, їх жорстоко переслідували й винищували. Таке гноблення спричинило масову еміграцію татар до Османської імперії (у Туреччину, Румунію, Болгарію). Наприкінці XIX ст. з мільйона кримців на Батьківщині залишилися менше 200 тисяч.

І все ж у цих нестерпних умовах народ зберіг свою мову, культуру, історичну пам'ять. Це й дало підстави для *кримськотатарського національного відродження*, що розгорнулося наприкінці XIX ст.

Після падіння царату (1917 р.) кримли проголосили Кримську Народну Республіку. Це була перша у світі демократична мусульманська республіка, але проіснувала вона недовго. Окупувачи Крим (1918 р.), російські більшовики «потопили» татарське відродження в крові.

Потім був моторошний Голодомор (1921–1923 рр.), масові репресії (1930-ті рр.). Тяжкі страждання кримцям принесла нацист-

Г.-Т. Паулі.
Кримські татари

ська окупація (1941 р.). Та ще страшніше було попереду — навесні 1944 року за наказом радянського керівництва весь кримсько-татарський народ (близько 200 тисяч осіб!) було безпідставно звинувачено в зраді та вивезено з рідної землі в Середню Азію. За кілька років від голоду й хвороб у каторжних умовах заслання загинуло близько 46 % виселених кримців.

Лише з розпадом радянської держави кримці мали змогу повернутися на рідну землю. Українська держава сприяла цьому. Було дуже складно домогтися повернення загарбаних земель, відновлювати зруйновані житла. І все ж татари обжилися. Вони послідовно виступали за незалежність і цілісність України. Але 2014 року цей багатостраждальний народ знову спостигло горе — нова російська окупація. Рятуючись від загарбників, тисячі татар виїхали на материкову Україну. Але більшість народу залишилася на рідній землі. Зараз кримці терплять жорстокі переслідування і борються за свободу Батьківщини, за її повернення в українську родину.

Герб (тамга) і прапор кримли

«Я поклявся...»

Я поклявся кров обмити з ран твоїх, народе мій,
бо чому повинні гнити братчики мої в ярмі?
І якщо в житті спокійнім не терпітиму за них,
кров гаряча до краплини висохне нехай в мені!

Я поклявся світло правди в темний край принести мій,
бо чому не може брата брат побачити в пільмі?
І якщо від цього горя не болітиме мені,
то нехай наплачу море я кривавими слізьми!

Я поклявся, давши слово за народ померти мій,
втішити його в неволі, сльози витерти рясні.
Бо якщо я навіть ханом буду жити сотні літ,
все одно пора настане в землю полягти мені!

(Переклад М. Карпового)

Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе текст гімну (славня) кримських татар «Я поклявся...»? Над чим спонукав замислитися?
- Яким постає з гімну «Я поклявся...» життя кримли в російській неволі? Процитуй відповідні рядки.
- Знайди в тексті гіперболи. З якою метою автор використовує їх у кожній строфі?
- Якими аргументами ліричний герой гімну пояснює свій вибір самовіддано служити рідному народові? Як такий вибір характеризує героя?
- Сформулюй основний мотив гімну кримли.
- До якого жанру лірики належить цей твір? Свій висновок умотивуй.
- Зіскануй **QR-код** і послухай виконання гімну кримських татар в оригіналі та в українському перекладі. Яке враження справили на тебе мелодія, манера виконання, переживання виконавців?

Медіатека, с. 97

Літературознавчий клуб

Як й інші народи з давньою історією, кримли мають і глибоко шанують свої національні святині — прапор, герб та гімн. Блакитний колір прапора традиційний для тюркських народів. А герб — *тамга* — це родовий знак династії кримських ханів Гераяв, символ державності татар. Національний гімн — «Ant Etkenmen» (у перекладі з кримськотатарської мови «Я поклявся»). Його слова й музику створив **Номан Челебіджіхан** (1885–1918) — громадський і політичний діяч, перший голова уряду кримської держави.

Номан Челебіджіхан

Номан Челебіджіхан народився поблизу міста Джанкой у сім'ї імама (тобто голови місцевої мусульманської громади). З відзнакою закінчив університет у Стамбулі (Туреччина), здобувши вищу юридичну й богословську освіту.

У Туреччині він гуртує студентів-кримли, разом із побратимами створює політичну організацію «Vatan» («Батьківщина»). Освічені молоді люди пишуть вірші, оповідання, політичні

й історичні статті, що підпільно поширюють у Криму. Усіляко намагаються пробудити національну свідомість свого народу.

Повернувшись у рідний край, Номан розробляє план відродження Криму. А після повалення царату разом із соратниками цілеспрямовано втілює цей план у життя. Челебіджіхан очолює перший кримськотатарський уряд. У Криму розпочинається культурне відродження, державне будівництво, реформування освіти, створення збройних сил. Молода татарська держава вітає створення УНР у Києві.

Але 1918 року російські більшовики загарбали Крим і зруйнували всі державницькі прагнення татарського народу (як згодом — й українського). Кримський уряд було повалено. Челебіджіхана арештували і стратили. Упродовж довгих десятиліть забороняли й згадувати це ім'я.

Однак кирилли свято берегли пам'ять про свого героя-корманіча. А 1991 року його пісню «Я поклявся...» Курулта́й (національний з'їзд) затвердив як національний славень (гімн) кримськотатарського народу.

Важливий факт: із початком повномасштабної російсько-української війни, що розпочалася в лютому 2022 року, кримськотатарський добровольчий батальйон імені Номана Челебіджіхана звиятно став на захист України.

Нарукавний знак кримськотатарського батальйону імені Номана Челебіджіхана

Поміркуй!

- Чим схожі історичні долі українського народу і кирилли? Наведи конкретні факти. Порівняй герби й прапори цих народів.
- Чи виконав своїм життям Номан Челебіджіхан клятву, дану ним у гімні? Наведи відповідні факти із життя цього діяча.

У колі мистецтв

Багато народів мають, окрім офіційного гімну, ще кілька *пісень-символів нації*. Наприклад, в українського народу це пісні «Боже великий, єдиний...», «Заповіт», «Реве та стогне Дніпр широкий...», «Ой, у лузі червона калина...».

Для кримли таким символом нації є пісня «Eu, güzel Qırım» («Мій прекрасний Крим»). Створена на засланні, вона стала втіленням смутку цілого народу за далекою Батьківщиною. Цю пісню знають усі кримці, адже вона про долю роду кожного з них.

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай пісню «Мій коханий Крим» у виконанні Юлії Качули та вокальної студії «Діти Криму» з окупованого Сімферополя. Уважно роздивися відеореєстр. Зйомки кліпу відбувалися на околицях Сімферополя, на обрії видніє гора Чатир-Даг, оспівана в пісні.
- Яке враження справив на тебе цей твір, виконаний двома мовами? Чи доречне «вплетення» української народної пісні про зозулю?
- Мабуть, ця пісня викликала в тебе роздуми про сумне минуле наших народів і водночас надихнула на боротьбу за звільнення України від російських загарбників. Адже зозуля, яка потрапила в біду, обов'язково поверне волю, розгорне крила й полине в рідний край.

Медіатека, с. 99

Читай і досліджуй!

Якщо ти володієш кримськотатарською мовою, прочитай поезію Н. Челебіджіхана мовою оригіналу та порівняй її із перекладом М. Карпового. Простеж, чи вдалося йому передати зміст вірша, зберегти ритм, донести його головну думку. Якщо ж ти не знаєш кримськотатарської мови, зіскануй **QR-код** та ознайомся з різними варіантами перекладу твору.

Медіатека, с. 99

Підсумуй!

- Підготуйся до виразного читання національного гімну кримських татар. Подумай, із якою інтонацією його слід читати, на яких словах варто наголосити. Обери правильний темп читання.
- Кого, на твою думку, можна назвати патріотом? Чи вдалося Н. Челебіджіхану передати в поезії свої патріотичні почуття?
- Поясни, чому гімн кримських татар є надважливим у наші дні.
- Що для тебе після вивчення кримської поезії та творчості її автора залишилося нез'ясованим?
- Оціни свою роботу над вивченням матеріалом за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Тарас Шевченко

Ти вже знаєш про життя і творчість геніального українського поета Тараса Шевченка. Що тобі запам'яталося про його дитинство, роки навчання на художника? Назви відомі тобі твори Т. Шевченка. Пригадай, який період у житті митця описаний у вірші «Шевченкова верба» Богдана Лепкого. А от що згадував, про що мріяв Т. Шевченко, перебуваючи на засланні, розкаже цей вірш.

«І досі сниться...»

І досі сниться: під горою
Між вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,

І спать несе. А дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: — Де ж те
лихо?
Печалі тії, вороги?

І нищечком старий читає,
Перехрестившись, «Отче наш».
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. День погас
І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.

Поміркуй!

- Які враження справили на тебе поетичні рядки Т. Шевченка?
- Який настрій поет прагне передати у вірші? Поясни свою думку.
- Як картина природи увиразнює емоції автора?

Літературознавчий клуб

Ці світлі рядки поезії було написано 1850 року, напередодні найтяжчого періоду заслання Тараса Шевченка до Новопетровського укріплення на півострові Мангишляк у Казахстані.

Клімат тих країв дуже суворий. «Справжня пустеля! Пісок та камінь; хоч би травичка, хоч би деревце — нічого немає» — так описав Тарас Шевченко в листі місця свого заслання.

Умови каторги там були настільки нестерпними, що за наступні 7 років поет не зміг написати жодного вірша. За ним постійно стежили, обшукували, муштрували, посиляли на тяжкі роботи.

Щоб не зламатися, не підкоритися життєвим обставинам, митець цілком зосередився на своєму внутрішньому, душевному житті, на спогадах і мріях. Про це йдеться у вірші «І досі сниться...». Поет пригадує радісні картини свого дитинства. Їхня родина жила із майже столітнім дідом Іваном. Малий Тарас дуже любив свого діда, захоплювався його розповідями про запорожців і гайдамаків, від нього перейняв вільнолюбний козацький дух. У вірші також ідеться про заповітні мрії поета про власне родинне щастя.

Тарас Шевченко — солдат.
Автопортрет

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і переглянь уривок із художнього фільму «Тарас Шевченко» режисера Ігоря Савченка, у якому точно відтворено атмосферу заслання поета. Розкажи про своє враження від перегляду.
- Роздивись автопортрет «Тарас Шевченко — солдат» (1847 р.). Про що свідчать вираз обличчя, погляд митця? Подумай, які переживання й думки переймали його в той час. Чи випадкова саме така — жовтувато-піщана — гама кольорів малюнка? Що вона підкреслює?

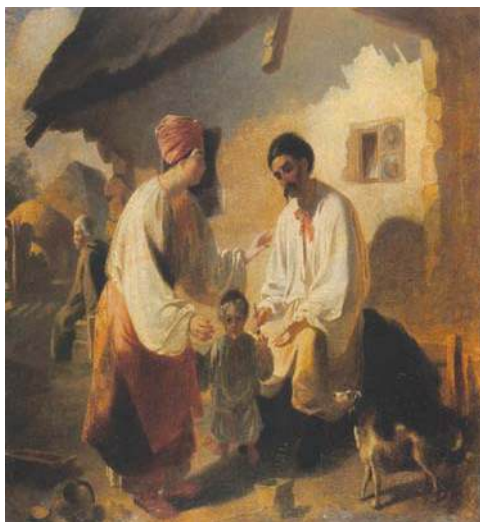
Медiateка, с. 101

Кожен народ має свою національну мрію. Українську мрію найточніше і найповніше висловив у своїх творах саме Тарас Шевченко. Помітно, що для митця найвищий вияв людського щастя — це сім'я. Та й більшість українців й українок саме так уявляють щастя.

Родина, де всі, старші й молодші, люблять, підтримують, розуміють одне одного, де всім затишно й добре. І майбутню щасливу Україну поет уявляв саме так — «сім'єю великою, вольною, новою». А ще для Т. Шевченка дуже було важливо жити в єдності, гармонії з красивою, лагідною рідною природою.

Т. Шевченко переймався боротьбою за свободу, добробут й інших народів. Так, він захоплювався постаттю першого Президента США Джорджа Вашингтона як героя національно-визвольної війни, як державного діяча, який додержувався у своїй діяльності «праведного закону» — Конституції, яка розроблялася під його керівництвом.

35-й Президент США Джон Ф. Кеннеді наголошував на внеску Т. Шевченка у світову культуру: «Ми вшановуємо його за великий внесок у культуру не тільки України, яку він дуже любив і так промовисто опікував, а й культуру світу, його творчість є благородною частиною нашої історичної спадщини».

Т. Шевченко. Селянська родина

Поміркуй!

- Ще раз перечитай вірш «І досі сниться...». З якою музикою в тебе асоціюється ця поезія?
- Процитуй рядки, у яких поет утверджує гармонію людини і природи.
- У яких словах передано любов матері до рідних, її щастя? Які художні засоби це підкреслюють?
- Прочитай уривок, який розкриває ідею: краса, любов, гармонія перемагають будь-яке зло.
- Прорекламуй рядки, у яких ідеться про те, що щира віра допомагає людині навчитися радіти життю, бачити щастя.
- Зверни увагу на нестливі слова у вірші. З якою метою автор їх уживає?
- Численні повтори (рефрени) підкреслюють ритм, створюють гармонійну мелодику тексту. Знайди і процитуй відповідні рядки поезії.
- Які факти свідчать про пошанування Т. Шевченка у всьому світі? Чим можна пояснити таку увагу до Великого Кобзаря?

Ти вже знаєш, що ліричний герой або героїня — персонаж, про душевний світ якого йдеться в ліричному творі. Прослідкуй, як змінюється душевний стан ліричного героя поезії Т. Шевченка.

 Поміркуй!

- Схарактеризуй ліричного героя вірша «І досі сниться...». Зверни увагу, він не присутній у змальованих картинах, але його очима ми бачимо відтворений у поезії світ.
- Сформулюй мотив твору.
- Зіскануй **QR-код** і послухай виразне читання вірша «І досі сниться...». Склади партитуру тексту та підготуй власний варіант його декламації.

Медіатека, с. 103

У колі мистецтв

Живопис і поезія тісно переплелися у *творчості Т. Шевченка*. На засланні йому забороняли писати та малювати, але завдяки допомозі місцевої інтелігенції митець зміг протягом усіх років каторги напівлегально займатися творчістю.

Живопис для Т. Шевченка став потребою і вираженням творчого духу. У картинах відображено всю глибину й самотність його особистості. Він створював портрети й автопортрети, пейзажі, замальовки на історичні та міфологічні сюжети. Основний акцент художник робив на зображенні обличчя своїх героїв, а особливо виразними є їхні очі.

Мотиви, сюжети Шевченка-поета і Шевченка-художника часто перегукуються та взаємодоповнюються.

 Поміркуй!

- Роздивися картину Т. Шевченка «Селянська родина». Опиши її сюжет. Чим споріднені, а чим відрізняються сюжети цієї картини і вірша «І досі сниться...»? Яке символічне значення мають відблиски сонця на картині?
- Зіскануй **QR-код** і послухай пісню «І досі сниться під горою» (муз. Л. Тельнюк, сл. Т. Шевченка). Поділися своїми враженнями.

Медіатека, с. 103

Читай і досліджуй!

Скориставшись матеріалами інтернет-джерел, рекомендованих учителем / учителькою, добери пейзажі українських художників / художниць, якими можна було б проілюструвати вірш «І досі

сниться...». Зверни увагу на картини *Архипа Куїнджі* та *Миколи Сергєєва*, які візуалізують образ українського села, показують його красу та чарівність.

Полотно кого із художників більш співзвучне з поезією Т. Шевченка «І досі сниться...»? Поясни свою думку.

А. Куїнджі. Вечір в Україні

М. Сергєєв. Яблуні в цвіті

Підсумуй!

- Підготуйся до виразного читання вірша Т. Шевченка «І досі сниться...».
- Які нові грані Шевченка-особистості та Шевченка-поета розкрилися перед тобою?
- Т. Шевченко — не лише поет, а й видатний художник. Прослідкуй, як позначився на змалюванні природи і селянського побуту у вірші «І досі сниться...» талант Т. Шевченка як художника. Назви зорові образи у творі.
- Опиши образ України, якою вона постає у вірші «І досі сниться...».
- Пригадай, якого шотландця Т. Шевченко називав «поетом народним і великим»?
- У чому виявляється співзвучність віршів Т. Шевченка та Р. Бернса?
- Чи виникло в тебе бажання більше дізнатися про Т. Шевченка та його творчість? Чому?
- Оціни свої знання про творчість Т. Шевченка за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Микола Вороний

Ти вже знаєш, що найдавнішими українськими книгами були літописи. У них описано діяння давно минулих літ, ще княжих часів України-Руси. Одну таку оповідь покладено в основу поеми Миколи Вороного «Євшан-зілля», яку ти наразі прочитаєш.

Мовна скарбничка

Читаючи твір про давні часи, зверни увагу на слова та вирази, що можуть бути тобі невідомі. Запам'ятай їх значення.

Зацурати — цуратися, триматись осторонь, уникати.

Ясір — так тюркські народи називали бранців, полонених.

Гудець — народний співець, волхв, мудрець-віщун.

Шугати — літаючи, швидко пересуватися.

Сповито́к — тут: згорток.

Баділля — стебла і листя рослини.

Твар (застаріле слово) — обличчя.

Спёрти груди — важко дихати комусь від сильних переживань.

Євшан-зілля

(Скорочено)

В давніх літописах наших
Є одно оповідання,
Що зворушує у серці
Найсвятіші почування...

І воно живить надію,
Певну віру в ідеали
Тим, котрі вже край свій рідний
Зацурали, занедбали...

Жив у Києві в неволі
Ханський син, малий хлопчина,
Половецького б то хана
Був улюблена дитина.

Мономах, князь Володимир,
Взяв його під час походу
З *ясирём* в полон і потім
При собі лишив за вроду.

Оточив його почóтом
І розкошами догідно —
І жилось тому хлоп'яті
І безпечно, і вигідно.

Час минав, і став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

Поміркуй!

- Про які часи йдеться в поемі «Євшан-зілля»?
- Які історичні постаті згадує автор?

Та не так жилося хану
Без коханої дитини.
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини.

Зажурився, засмутився...
Вдень не їсть, а серед ночі
Плаче, бідний, та зітхає,
Сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
Ні утіхи, ні поради.
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.

 Поміркуй!

- Які рядки тексту засвідчують душевний біль хана від розлуки із сином?
- Завдяки чому хан сподівається повернути свого сина?

Кличе він *гудця* до себе
І таку держить промову,
Що мов кров'ю з його серця
Слово точиться по слову:

«Слухай, старче, ти *шугаєш*
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

Божий дар ти маєш з неба
Людам долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всіх до себе привертати.

Ти піди у землю Руську —
Ворогів наших країну, —
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.

Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні, і ночі,
Як давно вже виглядають
Його звідтіль мої очі.

Заспівай ти йому пісню
Нашу, рідну, половецьку,
Про життя привільне наше,
Нашу вдачу молодецьку.

А як все те не допоможе,
Дай йому євшана-зілля,
Щоб, понюхавши, згадав він
Степу вільного привілля».

І пішов гудець в дорогу.
Йде він три дні і три ночі,
На четвертий день приходить
В місто Київ опівночі.

Крадькома пройшов, мов злодій,
Він до сина свого пана
І почав казати стиха
Мову зрадженого хана.

Улещає, намовляє...
Та слова його хлопчину
Не вражають, бо забув він
Вже і батька, і родину.

І гудець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду,
Загула невпинна пісня —
Пісня вільного народу...

Наче лагідна молитва,
Журно пісня та лунає.
Ось її акорд останній
В пітьмі ночі потопає...

Але спів цей ніжний, любий,
Ані перший, сильний, дужий,
Не вразив юнацьке серце, —
Він сидить німий, байдужий.

Т. Куш. Ілюстрації до поеми
«Євшан-зілля»

І схилилася стареча
Голова гудця на груди —
Там, де пуста замість серця,
Порятунку вже не буде!..
Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях в *сповитóчку*!..
І тремтячими руками
Роздирає він сорочку,
Із грудей своїх знімає
Той євшан, чарівне зілля,
І понюхать юнакові
Подає оте *баділля*.
Що ж це враз з юнаком сталося?
Твар поблідла у небóги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвавсь на рівні ноги.

Рідний степ — широкий, віль-
ний,
Пишнобáрвний і квітчастий —
Раптом став перед очима,
З ним і бáтенько нещасний!..

Воля, воленька кохана!
Рідні шатра, рідні люди...
Все це разом промайнуло,
Стисло серце, *спéрло груди*.

«Краще в ріднім краї милім
Полягти кістками, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!» —

Поміркуй!

- Який вибір робить син хана?
- Що для нього є найбільш цінним?

Так він скрикнув, і в дорогу
В нічку темну та пригожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу...

* * *

Україно! Мамо люба!
Чи не те ж з тобою сталося?
Чи синів твоїх багато
На степах твоїх зосталося?
Чи вони ж не відцурались,
Не забули тебе, неньку,
Чи сховали жаль до тебе
І кохання у серденьку?..
Де ж того євшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на певний шлях напра-
вить, —
Шлях у край свій повороту?!

Поміркуй!

- Яке враження справила на тебе поема «Євшан-зілля»?
- Які рядки твору викликали в тебе найбільші хвилювання?
- Чому хлопець почав забувати рідний край?
- Як хан переживав розлуку із сином? Як це характеризує його як батька? За допомогою яких художніх засобів поет описує душевний стан хана?
- Які якості має гудець, судячи з ханової характеристики? Зверни увагу, що використано приховані порівняння (порівняння в орудному відмінку). Знайди їх і з'ясуй символічне значення кожного з них.
- За змістом твору поясни, символом чого є євшан-зілля.
- Якою буде твоя відповідь на запитання автора в останніх рядках поеми?

Літературознавчий клуб

З давніх-давен у степах на південно-східних кордонах України-Руси жив великий кочовий народ *половці*. В одному з половецьких переказів ішлося про те, як хан повернув через багато літ свого сина з руського краю додому за допомогою аромату *євшан-зілля*. Так половці називали полин. Ця гірка трава з гостро-холоднуватим запахом буйно розростається в степах.

Давно вже зникли половці, забулася навіть їхня мова. А переказ зберігся. Завдяки тому, що він згаданий у Галицько-Волинському літописі під 1201 роком.

Хоч половці й ворогували з русичами, але їхній переказ припав нашим предкам до душі. Адже любов до рідної землі — почуття священне й близьке всім народам. Крім того, українці теж оселилися в тих самих степах і заснували козацьку Запорозьку Січ. Український народ вважає євшан-зілля символом Батьківщини й пам'яті про предків.

Повернення втраченої національної пам'яті завжди було й є вкрай важливим для нашого народу. Бо загарбники весь час намагаються знищити цю пам'ять, щоб українці та українки забули свої корені, зреклися Батьківщини та рідної мови.

Степовий полин

Символічний образ євшан-зілля часто згадується в художніх творах. Невипадково, що до літописного патріотичного сюжету звернувся у своєму творі й **Микола Вороний** (1871–1938). Справі відродження і звільнення України він присвятив усе своє життя.

Микола Вороний

Народився майбутній письменник у краю неозорих січеславських степів, біля Дніпрових порогів. Справжнім українцем виховав хлопчину його дід Павло. Попри те, що 25 років прослужив у російській армії, він не зрікся своїх коренів — усе життя розмовляв тільки українською.

Письменник мав славних предків. Його прапрадід був ректором Києво-Могилянської академії — першого університету в Східній Європі.

Змалку хлопчина захоплювався літературою і театром. Зачитувався творами Тараса Шевченка, Фенімора Купера, Жуля Верна. Сам почав писати вірші. Зі шкільних років доєднався до підпільного українського руху, організував гурток, читав і поширював заборонену літературу. За це юнака відрахували й заборонили продовжувати навчання в російській школі. Вороний емігрував за кордон і здобув вищу освіту в престижних Віденському і Львівському університетах. Оселився в Галичині, яка тоді належала до Австро-Угорської імперії.

Молодий поет потоваришував з І. Франком, працював у Науковому товаристві імені Т. Шевченка, був режисером театру «Руська бесіда».

Повернувшись у Наддніпрянщину, митець продовжив творчу діяльність. Брав активну участь в українській революції 1917 року, став одним із засновників Центральної Ради — першого українського парламенту. Зі словами пісень, автором яких є М. Вороний, козаки армії УНР ішли в бій. Зокрема, дуже популярною в ті роки й пізніше в лавах УПА була його пісня «За Україну, за її волю!». Більшовицький режим не пробачив письменникові незламного українства. Вороного неодноразово арештовували, а згодом стратили.

У незалежній Україні творчість письменника, заборонену російськими загарбниками, було повернуто нашому народові. Сьогодні вона знову надихає українців та українок.

Поміркуй!

- Доведи, що М. Вороний був справжнім патріотом.
- Як ти розумієш метафору: «Там, де пуста замість серця, порятунку вже не буде»? На підставі чого гудець зробив такий висновок про душу ханського сина?
- Чому саме аромат євшан-зілля пробудив половецьке серце хлопця?
- Основну частину поеми можна умовно поділити на шість епізодів. Добери з тексту чи придумай заголовки до епізодів поеми, а також до її вступу та заключної частини.
- Який, на твою думку, епізод у сюжеті твору є кульмінаційним, тобто вирішальним, найбільш напруженим? Свої міркування обґрунтуй. Яку роль у цьому епізоді виконують епітети?
- Сформулюй ідею твору. Знайди і процитуй строфу, що найповніше її розкриває.

Літературознавчий клуб

У літературі розрізняють три роди — епос, лірику і драму. Порівняймо для прикладу вже вивчені тобою твори. Так, «Чарівні окуляри» В. Нестайка або ж «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена — це епічні твори, бо в їх основі сюжет — розповідь про певні події та їх учасників / учасниць: Васю Богданця, Ромку Черняка, Маргариту Степанівну та інших у повісті-казці українського письменника; Тома Соєра, Гекльберрі Фінна, Беккі Тетчер в автобіографічній повісті американського письменника. Характери героїв / героїнь насамперед розкриваються через їхні вчинки. Найчастіше такі твори пишуть прозовою мовою. А от «І досі сниться...» українського поета Т. Шевченка чи «Мое серце в верховині...» шотландського поета Р. Бернса — твори ліричні. Бо в них ідеться про почуття й переживання ліричних героїв. Такі твори переважно пишуть віршованою мовою.

Нерідко різні літературні роди можуть зближуватися. Тоді з'являються суміжні форми. Якщо поєднуються ознаки епосу (розповідь про події, вчинки героїв / героїнь) і лірики (розкриття почуттів і думок персонажів), то такі твори називають **ліро-епічними**. Серед суміжних жанрових форм найчастіше трапляються **ліро-епічні поеми**.

Яскравий приклад ліро-епічної поеми — «Євшан-зілля» М. Вороного. Це великий віршований твір про важливі події

в людському житті. Водночас автор розкриває почуття й думки героїв, особливо хана й гудця.

Одна з характерних рис ліро-епічних творів — наявність **ліричних відступів**. У поемі «Євшан-зілля» ліричними відступами є її вступна і заключна частини. Це звернення автора до читачів / читачок з метою донести до них провідну ідею твору.

Потіркуй!

- Що таке **ліро-епос**?
- Чому «Євшан-зілля» за жанром є саме ліро-епічною поемою?
- Розкрий зміст ліричних відступів у творі.
- Назви відомі тобі ліричні та епічні твори українських і зарубіжних письменників.

Літературознавчий словник

Ліро-епічний твір — художній твір, у якому поєднано епічне й ліричне змальовання життя (сюжет і розгортання почуттів).

Ліро-епічна поема — великий, переважно віршований твір, у якому змальовано значні події та яскраві характери, а також подано роздуми й переживання героїв / героїнь.

Ліричний відступ — уривок, у якому автор / авторка розкриває свої почуття й думки з приводу зображуваного у творі.

Читай і досліджуй!

«І золота клітка для пташки — неволя», — стверджує народна мудрість. Саме в такій золотій клітці опинився син Половецького хана, але, не задумуючись, змінив її на волю у своєму рідному краї.

Проведи невеличке дослідження: добери інші приказки і прислів'я, суголосні з головною думкою поеми «Євшан-зілля». Це будуть короткі влучні повчальні вислови про волю, незалежність, любов до рідного краю. Запиши не лише ті, що тобі вже відомі, а й ті, які тобі підкажуть рідні або близькі люди, або ж звернися до інформаційних джерел.

У колі мистецтв

Майже половина України (приблизно 48 % її території) розпросторила у степовій природній зоні. Тому степ оспівано в нашому фольклорі, літературі, живописі.

Одним із неперевершених майстрів степового пейзажу був український художник грецького походження *Архін Куїнджі*. Він

народився й виріс у краю приазовських степів біля Маріуполя. Митець любив і тонко відчував степ і в багатьох своїх творах його опоетизував.

Картина «Степ» — один із шедеврів А. Куїнджі. Безкрайній степ, тільки-но закучерявилась ніжна весняна зелень. Небо ще сірувате, досвітне. По землі гуляє ранковий вітерець, і трава хвилями стелиться за обрій. Вражає незорість, привілля цього світу. Виникає відчуття, що степ ніби рухається, колишеться, навіть відчувається повівання вітру. Оце і є диво справжнього мистецтва!

А. Куїнджі. Степ

Поміркуй!

- Роздивись картину А. Куїнджі «Степ». Розкажи про свої враження.
- Чи вдалося художнику передати красу степового пейзажу? Поділися своїми міркуваннями.
- Чи допомогла тобі картина уявити місце подій поеми М. Вороного?
- Пригадай, репродукції яких полотен А. Куїнджі тобі вже траплялися на сторінках підручника літератури. На які особливості художньої манери цього художника ти звернув / звернула увагу?

Підсумуй!

- Над якими питаннями допомогла тобі замислитися поема «Євшан-зілля»? Чи спадали вони тобі на думку раніше?
- Підготуй виразне читання епізоду поеми, який справив на тебе найбільше враження.
- Ще раз дай відповідь на прикінцеве запитання автора. Чи змінилися твої міркування щодо того, що є тим символічним «євшан-зіллям», яке допомагає зараз багатьом українцям та українкам пригадувати, пробуджувати свою національну свідомість?
- Чи виникло в тебе бажання прочитати поему повністю? Якщо так, зіскануй **QR-код** та прочитай.
- Що для тебе залишилося незрозумілим під час роботи над цим літературним твором?
- Оціни свою роботу над поемою М. Вороного «Євшан-зілля» за допомогою смайлика.

Медiateка, с. 112

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Михайло Ткач

Ти вже знаєш, що *пісня* — невеликий віршовано-музичний твір, призначений для співу. З піснею люди радіють і святкують. Пригадай хоча б українські колядки й щедрівки або ж англійські *carols*. А ще з піснею сумують, кохають, дружать, працюють, виборюють свободу та незалежність, долають ворогів...

Український народ надзвичайно співучий. Піснею озивається сама наша національна душа. Тому й існують сотні тисяч прекрасних українських народних і авторських пісень. Одна з них належить перу поета-пісняря Михайла Ткача.

Моя Україна

На рóсах, на вóдах, на всіх перехóдах
Курлічеш мені в журавлиних ключах,
Моя Україно, родіма країно,
Ясні небеса в материнських очах.

Я чую твій голос, пшеничний твій колос
У душу мені засіває зерно́,
Моя Україно, колиско-калино,
Пізнати тебе мені щастя дано́.

З тобою розлука, гірка мені му́ка,
Печаль журавля без гнізда в чужині.
Моя Україно — білявко-хатино,
З твого́ вікна світить доля мені.

Поміркуй!

- Поділися своїми враженнями про вірш «Моя Україна».
- Перечитай уважно поезію «Моя Україна» й назви образи, за допомогою яких у творі поєднано красу рідної природи й родинні цінності.
- Чи доводилося тобі чути пісню на ці слова? Якщо так, спробуй її наспівати.

Мовна скарбничка

Пригадай, що тобі відомо з уроків української мови про *звертання*. Знайди звертання в тексті вірша «Моя Україна». До кого воно адресовано? Поясни його неодноразове повторення. Зверни увагу на знаки пунктуації при звертанні. Дізнайся про автора цієї поезії.

Літературознавчий клуб

Михайло Ткач (1932–2007) — відомий український поет-пісняр. Народився і виріс у Буковині. Здобув освіту лікаря. Але захоплення літературою перемогло.

У доробку митця 13 поетичних збірок, кілька кіносценаріїв. Та насамперед — десятки прекрасних пісень, якими заслухується вся Україна. Особливо популярні — «Ясени», «Марічка», «Сніг на зеленому листі», «На щастя, на долю», «Ластівка», «Моя Україна».

М. Ткач плідно співпрацював із багатьма видатними композиторами — О. Білашом, В. Івасюком, М. Мозговим, І. Покладом. Його пісні виконували такі славетні співаки, як Д. Гнатюк, М. Кондратюк, А. Мокренко.

Михайло Ткач

О. Шупляк. До рідних гнізд

У пісні «Моя Україна» М. Ткач символічно змальовує душу нашої Батьківщини. Особливо вражає наскрізний образ журавля. В українців / українок ці птахи символізують тугу прощання з рідним краєм. І це зрозуміло. Напевно, і тобі доводилося чути восени журливе курликання журавлиних ключів, що відлітають на чужину. А ще журавлі символізують вірність Батьківщині. Адже завжди повертаються додому і тільки тут в'ють гнізда, висиджують пташенят.

Ти вже знаєш, що композиція художнього твору — це його побудова. Але епічні й ліричні твори композиційно відрізняються. В основі побудови епічного твору є сюжет. А в ліричному творі сюжету немає, натомість увага зосереджується на певному почутті. Тому побудову ліричного твору визначає розгортання почуття чи думки.

Літературознавчий словник

Композиція ліричного твору — вихідний момент (початкове враження чи думка); розвиток почуття (враження чи думки розгортаються); резюме (авторський висновок).

Такі компоненти композиції помітні й у творі М. Ткача «Моя Україна». Перші два рядки — це вихідний момент: журавлиний крик нагадує про Батьківщину; наступні — розвиток почуття: захоплення рідною землею; резюме (висновок) — останні два рядки: Україна є щастям і долею для ліричного героя.

Поміркуй!

- Пісенний текст завжди підкреслено ритмізований, мелодійний. Із цією метою часто використовують рефрени. Знайди їх у творі. Нагадай їх назви.
- Пригадай, що таке **рима**. Для створення особливої мелодійності, наспівності поети іноді використовують внутрішні рими. Це співзвучність слів усередині віршових рядків. Знайди і процитуй рядки у творі «Моя Україна» із внутрішніми римами.
- Схарактеризуй ліричного героя цього твору. Який його характер, життєві цінності?
- Сформулюй провідний мотив вірша.
- Доведи, що твір «Моя Україна» є зразком патріотичної лірики.

У колі мистецтв

Саме композитор перетворює текст на пісню, дає їй голос. Музику до вірша М. Ткача «Моя Україна» створив відомий сучасний композитор Ігор Пóклад.

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай пісню у виконанні хору «Дзвони пам'яті». Які почуття й переживання посилив композитор музичним супроводом?

Медіатека, с. 115

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Зіскануй **QR-код** і подивися біографічний кінофільм про поета М. Ткача «Молодію серцем я», послухай його спогади-інтерв'ю. Які епізоди із життя митця, його роздуми тебе найбільше зацікавили? Розкажи про це на уроці.

2. Зіскануй **QR-код** та послухай пісню на слова М. Ткача у виконанні сучасного співака Dzidzio (Михайла Хоми) та інших відомих артистів. Подумай, чому творчість цього поета цікавить сучасних молодіжних виконавців. Підготуй для однокласників та однокласниць презентацію найкращих пісенних творів М. Ткача. Яка з пісень поета тобі найбільше сподобалася? Чим саме?

Медіатека, с. 116

Підсумуй!

- Які відомі тобі твори української літератури тематично та ідейно близькі до вірша М. Ткача?
- Підготуйся до виразного читання вірша «Моя Україна» або ж підготуй сольне чи групове виконання пісні на слова М. Ткача. Для цього зіскануй **QR-код**.
- Чи все тобі було зрозумілим під час роботи над цим поетичним твором? Які питання залишилися для тебе нез'ясованими?
- Оціни свою роботу над поезією М. Ткача за допомогою смайлика.

Медіатека, с. 116

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Дмитро Кремень

Ти вже знаєш, що поезію, у якій виражені почуття любові до рідного народу, називають *патріотичною лірикою*. Захоплення Батьківщиною відображено у творах українських поетів Т. Шевченка, І. Франка, М. Вороного і поетес Г. Кирпи, Т. Майданович, шотландського лірика Р. Бернса. Патріотичні мотиви виразно звучать й у творчості сучасного українського поета Дмитра Кременя.

«Літа мої і зими...»

(Уривок із вірша «Книга Буття, чи Батия»)

Літа мої і зими,
Скільки б не стало літ,
Доти живі усі ми,
Доки живий цей світ.
Доки простори відкриті
Птахові й кораблю.
Доки на цьому світі
Я ще цей світ люблю.
Доки...
А справді, доки
Сіятиме жалі
Найласкавіший дотик
Мови моєї землі.

Мова твоя, Україно,
З подиху солов'їв.
Мова моя солов'їна —
З присмерку Соловків.
Мову мою і землю
Я відкриваю знов.
Як її відокремлю
Від усесвітніх мов,
Мўка моя й основа...
Тільки на все життя
Стане Книгою Слова
Книга твого Буття.

Мовна скарбничка

На Соловєцьких островах (група островів на малолюдних російських північних просторах) був найстрашніший радянський концтабір. Там загинули сотні тисяч безвинних в'язнів, особливо багато українців. Відтоді саме слово *Соловки* стало символом радянського терору.

Поміркуй!

- Які почуття викликав у тебе вірш?
- Пригадай, що таке **мотив**. Сформулюй провідний мотив поезії «Літа мої і зими...».
- Схарактеризуй ліричного героя цього вірша. Які почуття та думки прагне передати автор?
- Підготуйся до виразного читання поезії вголос і продекламуй її в класі.

Літературознавчий клуб

Автор цих пронизливих рядків **Дмитро Кремінь** (1953–2019) — визначний поет, публіцист, перекладач.

Доля і творчість цього митця — яскраве свідчення неосяжності та нерозривної єдності українських земель. Народився й виріс на Закарпатті, а другою його батьківщиною стала Миколаївщина.

Тому і в поезії Д. Кременя переплітаються мотиви, образи Карпатських гір і скіфсько-козацьких степів.

Перший вірш Дмитро написав ще в п'ятому класі. А у восьмому класі вже вийшли друком його чотири вірші. Своїми літературними вчителями називав насамперед Т. Шевченка, Б.-І. Антонича, П. Тичину.

Філологічну освіту поет здобув в Ужгородському університеті. За вільнолюбну, патріотичну творчість студента переслідував КДБ (Комітет державної безпеки — таємна поліція в СРСР). Пережив обшуки, допити, цькування.

Учителював на Миколаївщині, працював журналістом, керував літературною студією, викладав у вищих навчальних закладах. Завжди перебував у центрі українського громадського життя.

І все ж найважливішим покликанням для Д. Кременя була літературна творчість. Він видав понад 20 поетичних збірок. Перекладав поезії з німецької, грузинської, вірменської, осетинської та інших мов. Був удостоєний найвищої в нашій державі Національної премії України імені Т. Шевченка. Твори Д. Кременя перекладено на англійську, китайську, словацьку мови.

Дмитро Кремень

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай вірш Д. Кременя «А де ж те скіфське золото?..». Які мотиви й образи, характерні для творчості митця, ти помітив / помітила в цій поезії?
- Подумай, чи відобразилася життєва позиція поета на його творчості. Свої міркування підтвердь рядками поезій.

Медіатека, с. 118

Мотиви його лірики — захоплення Україною, рідною мовою, утвердження спадкоємності поколінь, збереження історичної пам'яті, роздуми про сенс людського життя, щастя любові, відтворення краси природи, осмислення цінності мистецтва.

Ось і вірш «Літа мої і зими...» зі збірки «Скіфське золото» є ліричним роздумом про важливість рідної землі та мови в житті кожного. Якщо людина любить свій рідний край, то стає його часточкою. Душею народу є рідна мова. У ній відобразилася наша

минувшина і запрограмоване вільне, славне майбуття. Вона прекрасна, милозвучна — «з подиху солов'їв». Але доля її трагічна. Упродовж століть за те, що людина навіть просто говорила українською, загарбники жорстоко карали. Тому «найласкавіший дотик» рідної мови «сіяв жалі». Відтак кожному поколінню українців та українок знову й знову доводилося відкривати свою мову й Батьківщину — «з присмерку Соловків».

Поміркуй!

- Перечитай ще раз уважно поезію «Літа мої і зими...». Як ти розумієш рядки: «Доти живі усі ми, доки живий цей світ»; «Стане Книгою Слова Книга твого Буття»?
- Знайди епітети й метафори у вірші. Які мотиви, думки автора вони виразняють?

У колі мистецтв

Поезію Д. Кременя покладено на музику. Він автор близько 500 пісень. Композитори відзначають глибину змісту, патріотичну спрямованість, емоційність віршів поета. Його вірш «Книга буття, чи Батія...» став основою для пісні «Моя Україна» (муз. О. Нежигай, сл. Д. Кремень).

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай пісню «Моя Україна». Поділися враженнями з однокласниками та однокласницями.
- Зіскануй **QR-код** і послухай пісню «Ластівочка» (муз. Т. Ярова, сл. Д. Кремень). Які емоції та почуття передає пісня? Чи вдалося виконавиці донести їх до тебе?

Медіатека, с. 119

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. У 2011 році в перекладі на словацьку вийшла книга поезій Д. Кременя «Осінні афини» в серії «Між Карпатами і Татрами». Якщо ти володієш словацькою, прочитай один із віршів у перекладі та порівняй із текстом оригіналу.

2. Д. Кремень в одному зі своїх інтерв'ю зазначив: «Прізвище в мене справді красиве, образне, метафоричне. Без вогню не було

б і цивілізації на планеті. Це перше. Друге — це те, що кремінь — мінерал, у нього практична місія... Життя таке минуще! Як його жити каменем при дорозі, коли ти кремінь! Ось і крешу, крешу, крешу!». Довідайся, що таке *кремінь*, і поясни метафоричність прізвиська поета. Якими фактами із життєпису й творчості митця можна підтвердити ці його слова?

3. У час повномасштабної російсько-української війни з'явилося багато патріотичних віршів і пісень. Вони вражають своєю щирістю, добротою, непохитною вірою в перемогу українського народу. Безперечно, якісь із цих творів запам'ятались і тобі. Розкажи про свої враження від цих творів, процитуй їх у класі.

А ще ти можеш зісканувати **QR-код** і подивитися відеопредставлення вірша «Тільки не пиши мені про війну...». Його створив поет, громадський активіст, воїн Збройних Сил України Павло Вишебаба для своєї доньки. Рядки вірша читають його бойові побратими й поєсестри, показуючи світлини своїх дітей.

Медiateка, с. 120

Яке враження справили на тебе цей твір і його читці? Як ти гадаєш, чому тато-воїн просить доню не писати йому про війну? Яким він бачить людське щастя? Чи згоден /згодна ти з таким уявленням про щастя? Свою думку обґрунтуй. Якщо бажаєш, то можеш написати невеличкий есей.

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе особистість Д. Кременя та його поезія?
- Чи будеш ти в подальшому читати поезію Д. Кременя? Чому?
- До якого виду лірики можна віднести прочитані тобою ліричні твори поета? Своє міркування обґрунтуй.
- Пригадай відомі тобі ліричні твори українських та зарубіжних поетів / поетес. Що спільного між ними та лірикою Д. Кременя? А в чому полягає його самобутність?
- Що для тебе залишилося незрозумілим у поезії Д. Кременя?
- Оціни свій рівень розуміння творчості цього поета за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Різдвяні дива

Читацький путівник

Різдво є найбільш урочистим зимовим святом. У цьому розділі ти прочитаєш художні твори, у яких ідеться про різдвяні пригоди героїв та героїнь різних країн, різних часів.

Ти довідаєшся, як святкували Різдво в давнину, зі сторінок повісті українського письменника Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом» та повісті «Різдвяна пісня в прозі» англійського письменника Чарльза Дікенса.

Магія Різдва, незвичайні перетворення та пригоди напередодні цього свята захоплять твою увагу, коли прочитаєш твори Ірини Жиленко, Богдани Матіяш, Олександра Гавроша та Тома Флетчера.

Поринь у казкову новорічно-різдвяну атмосферу, помрій разом із літературними персонажами, адже не даремно кажуть, що напередодні Різдва найзаповітніші бажання можуть здійснюватися.

Микола Гоголь

Ти вже знаєш із календарно-обрядових пісень про традиції, яких дотримувалися наші предки. Особливо багата, різноманітна й весела в багатьох європейських народів, зокрема і в українців, зимова обрядовість. Мабуть, і ти любила новорічно-різдвяні свята та з нетерпінням чекаєш на них. Безперечно, ти віриш у диво та сподіваєшся, що найзаповітніші мрії мають обов'язково здійснитися саме в ці святкові дні.

Мовна скарбничка

«На всякий випадок, щоб не спом'янули мене недобрим словом, виписую сюди, в азбучному порядку, ті слова, які в книжці цій не всякому зрозумілі» — так написав Микола Гоголь у передмові до свого твору.

Склади й ти словничок тих слів повісті, значення яких тобі незрозуміле. Попроси за потреби у вчителя / вчительки пояснити їх значення. Визнач, до якої лексичної групи вони належать (історизми, архаїзми, діалектизми тощо).

Ніч перед Різдвом

(Скорочено)

Останній день перед Різдвом минув. Зимова, ясна ніч настала. Глянули зірки. Місяць велично вплив на небо посвітити добрим людям та всьому світові, щоб усім було весело колядувати й славити Христа. Морозило дужче, як зранку: але зате так було тихо, що рипіння морозу під чоботом чути було за півверсти. Ще ні одна юрба парубків не з'являлась під вікнами хат; тільки місяць зазирає до них крадькома, ніби викликаючи дівчат, що прибиралися та чепурилися, хутчій вибігати на рипучий сніг. Аж ось з димаря одної хати клубами посунув дим і пішов хмарою по небу, і разом з димом вилетіла відьма верхи на мітлі.

...А відьма тимчасом знялася так високо, що тільки чорною цяткою миготіла вгорі. Та де тільки з'являлася цятка, там зорі одна по одній зникали на небі. Незабаром відьма назбирала їх повний рукав. Три чи чотири ще блищали. Раптом, з іншого боку, з'явилася друга цяточка, побільшала, почала розтягатись і вже то була не цяточка... Спереду достоту німець: вузенька мордочка, яка безнастанно вертілася на всі боки та нюхала все, що тільки траплялося, закінчувалась, як і в наших свиней, кругленьким п'ятачком; ніжки були такі тоненькі, що коли б такі мав яреськівський голова, то він поламав би їх за першим козачком. А зате ззаду був він точнісінько губернський стряпчий в мундирі, бо в нього теліпався хвіст, такий гострий та довгий, як теперішні мундирні фалди; хіба тільки по ципиній бороді під мордою, по невеличких різках, які стирчали на голові, та що увесь був не біліший од сажотруса, можна було догадатися, що то не німець і не губернський стряпчий, а просто чорт...

Тимчасом чорт підкрадався потихеньку до місяця і вже простягнув був руку, щоб схопити його; та враз смикнув її назад, ніби обпикшись, посмоктав пальці, подригає ногою й забіг з другого боку, і знову відскочив та відсмикнув руку. Але ж, незважаючи на невдачі, хитрий чорт не покинув своїх витівок. Підбігши, раптом

Г. Кислякова. Ілюстрація до повісті
«Ніч перед Різдвом»

схопив він обома руками місяць, кривляючись та дмухаючи, перекидав його з руки в руку як мужик, що дістає голими руками жарину для своєї люльки; нарешті покvapно сховав до кишені...

 Поміркуй!

- Який настрій викликала в тебе картина передріздвяної ночі?
- Яким автор зображує чорта – страшним чи смішним? Поясни свою думку.
- Що робив чорт у передріздвяну ніч?

У Диканьці ніхто не чув, як чорт украв місяця... Та яка ж була причина зважитися чортові на таке беззаконне діло? А ось яка: він знав, що багатого козака Чуба запросив дяк до себе на кутю, де будуть: голова., дяків родич., козак Свербигуз і ще дехто... А тимчасом його дочка, красуня на все село, зостанеться дома, а до дочки напевне прийде коваль, силач і хлопець хоч куди...

Коваль був богобоязлива людина й малював часто образи святих... Але тріумфом його майстерності була одна картина, намальована на церковній стіні у правому притворі, на якій зобразив він святого Петра в день страшного суду з ключами в руках, як той виганяв з пекла нечисту силу; переляканий чорт кидався на всі боки, передчуваючи свою погибель, а замкнені колись грішники били й ганяли його батогами, поліняками і всім, що під руку трапилось... І з того часу чорт запрягся мститися ковалеві.

Одну тільки ніч залишалося йому блукати по білому світу; але й цієї ночі він шукав способу зігнати на ковалеві свою злість. І для цього наважився вкрати місяць... Ще місячної ночі варенуха та горілка, настояна на шафрані, могли б заманити Чуба. Але в таку темряву навряд чи вдалося б кому стягти його з печі та викликати з хати. А коваль, що здавна не ладнав з ним, при ньому нізачо не наважиться прийти до дочки...

Отаким чином, як тільки чорт сховав у кишеню свою місяць, враз по всьому світі зробилося так темно, що не кожен би знайшов дорогу до шинку, не тільки до дяка.

 Поміркуй!

- Чому чорт не любить коваля?
- Як він вирішив йому помститися?

...Тепер погляньмо, що робить, залишившись сама, красуня-дочка. Оксані не минуло ще й сімнадцяти років, а вже мало не

по всьому світу, і по той бік Диканьки, і по цей бік Диканьки, тільки й мови було, що про неї. Парубки гуртом проголосили, що кращої дівки й не було ще ніколи і не буде ніколи на селі. Оксана знала й чула все, що про неї говорили, і була вередлива, як красуня. Коли б вона ходила не в плахті та запасці, а в якому-небудь капоті, то порозганяла б усіх своїх дівчат. Парубки ганялися за нею юрбами, але, втративши терпець, залишали один по одному вередливу красуню й лицялися до інших, не таких примхливих. Один тільки коваль був упертий і не кидав свого залицяння, дарма, що й з ним поводитись анітрохи не краще, ніж з іншими. По виході батька свого, Оксана довго ще чепурилася та вихилялася перед невеликим в олов'яній оправі дзеркалом і не могла намілюватися з себе.

— І чого людям надумалось розславляти, нібито я гарна? — говорила вона, ніби неуважно, для того тільки, щоб хоч про що-небудь побалакати з собою. — Брешуть люди, я зовсім не гарна.

Але свіже, жваве, по-дитячому юне личко, з блискучими чорними очима та невимовно привабливою усмішкою, що пропікала душу, майнувши в дзеркалі, враз довело інше.

— Хіба чорні брови та очі мої, — провадила далі красуня, не випускаючи дзеркала: «такі гарні, що вже подібних до них немає й на світі? Яка тут краса в цьому кирпатенькому носі? і в щоках? і в губах? ніби гарні мої чорні коси? Ух! їх можна злякатися увечері: вони, як довгі гадюки, переплелись та обвилились круг моєї голови. Я бачу тепер, що я зовсім не гарна! — і, відхиляючи трохи далі від себе дзеркало, скрикнула: «Ні, гарна я! Ой, яка гарна! Диво! Яку радість принесу я тому, кому буду жоною! Як милуватиметься з мене мій чоловік! Він нестямиться від радості! Він зацілує мене на смерть.

— Чарівна дівка! — прошепотів, увійшовши тихо, коваль...

— Егеж, парубки, чи ж вам до пари я? ви погляньте на мене, — вела далі гарненька кокетка: «як я плавно виступаю; у мене сорочка вишита червоним шовком. А які стрічки на голові! Вам довіку не бачити пишнішого галуна! Всього цього накупив мені

Г. Кислякова. Ілюстрація до повісті
«Ніч перед Різдвом»

батько мій, щоб одружився зо мною найкращий молодець у світі!» і, усміхнувшись, обернулася вона й побачила коваля...

Скрикнула й суворо зупинилася перед ним.

Коваль і руки опустив...

— Чого ти прийшов сюди? — так почала Оксана.

— Хіба хочеться, щоб випро-
вадила за двері лопатою?... Що,
скриня моя готова?

— Буде готова, моє серденько,
після свят буде готова. Коли б
ти знала, скільки попрацював я

коло неї: дві ночі не виходив з кузні; зате в жодної попівни не буде
такої скрині... Дозволь хоч поговорити, хоч подивитись на тебе!

— Хто ж тобі боронить, говори й дивись!

Тут сіла вона на лаву й знову глянула в дзеркало й стала по-
правляти на голові свої коси. Поглянула на шию, на нову сорочку,
вишиту шовком, і тонке почуття самовдоволення з'явилося на
устах, на свіжих щічках і відсвітилося в очах.

— Дозволь і мені сісти біля тебе! — сказав коваль.

— Сідай, — промовила Оксана, зберігаючи на устах та у вдо-
волених очах те саме почуття.

— Чарівна, люба Оксано, дозволь поцілувати тебе! — промо-
вив підбадьорений коваль і пригорнув її до себе, наміряючись
поцілувати; та Оксана відхилила свої щоки, що були вже на не-
примітній віддалі від губ коваля, і відіпхнула його.

— Чого тобі ще хочеться? Йому як мед, то й ложку! Геть від
мене, в тебе руки цупкіші за залізо. Та й сам ти пахнеш димом.
Я думаю, геть мене забруднив сажею.

Тут вона піднесла дзеркало й знову почала перед ним чепу-
ритися.

«Не любить вона мене!» — думав про себе, похиливши голо-
ву, коваль, «їй усе іграшки; а я стою перед нею, як дурень, і очей
не зводжу з неї. І все б стояв перед нею, і повік би не зводив з неї
очей! Чарівна дівчина! чого б я не дав, щоб дізнатися, що в неї на
серці, кого вона кохає. Та ні, вона й гадки не має ні про кого. Вона
милується сама собою; мучить мене, бідолашного; а я за журбою
не бачу світу; а я її так люблю, як ні один чоловік на світі не любив
і ніколи не любитиме».

 Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про Оксану?
- Знайди в тексті її портрет.
- Якими рисами характеру вирізняється дівчина?

— Чи правда, що твоя мати відьма? — промовила Оксана й засміялася...

— Що мені мати? ти в мене і мати, і батько, і все, що тільки є найдорожчого у світі. Якби мене покликав цар і сказав: ковалю Вакуло, проси в мене всього, що тільки є найкращого в моєму царстві, усе віддам тобі. Звелю тобі зробити золоту кузню, і будеш ти кувати срібними молотами. — Не хочу, сказав би я цареві, ні самоцвітів дорогих, ні золотої кузні, ні всього твого царства. Дай мені краще мою Оксану!..

— Але щось дівчата не приходять... Давно б уже час колядувати. Мені стає нудно.

— Бог з ними, моя красуне!

— Коли б не так! з ними, певно, прийдуть парубки. Ото підуть гулі! Уявляю, яких наговорять смішних історій!

— То тобі весело з ними?

— Та вже ж веселіше, як з тобою. Ага! хтось стукнув! певно, дівчата з парубками.

«Чого мені більше чекати? — казав сам до себе коваль. — Вона глузує з мене. Їй я такий же дорогий, як переїржавіла підкова. Та коли так, то не діжде ж принаймні інший насміятися з мене. Нехай тільки добре придивлюся, хто їй подобається більше за мене; я відучу...».

Стукіт у двері та голос: відчини! різко зазвучавши на морозі, урвали його міркування.

— Стривай, я сам відчиню, — сказав коваль і вийшов у сніи, маючи намір нам'яти з досади боки першому, хто нагодиться.

Мороз побільшав, і вгорі так зробилося холодно, що чорт перестрибував з одного копитця на друге й хукав собі в кулак, бажаючи хоч як-небудь розігріти замерзлі руки...

Відьма й собі відчула, що холодно, дарма, що була тепло одягнена; і тому, піднявши руки догори, відставила ногу та, прибравши такої пози, як людина, що мчить на ковзанах, не зворухнувшись жодним сугавом, спустилася повітрям, ніби по льодовій похилій горі, і просто в димар.

Чорт таким самим способом подався слідом за нею...

Мати коваля Вакули мала не більше як сорок літ. Вона була ні гарна, ні погана з себе... А піде бувало Солоха у свято до церкви, надягнувши барвисту плахту з китайчатою запаскою, а поверх

 Поміркуй!

- Які вчинки та думки коваля підтверджують щирість його почуттів до Оксани?

неї синю юпку з понашиваними ззаду золотими вусиками, та стане просто біля правого криласа, то дяк уже, далєбі, закашлювався і примружував мимохіть очі у той бік; голова гладив вуси, закладав за вухо оселедець і говорив до ближчого сусіда: «Ех, добра жінка! Чорт — не жінка!». Солоха вклонялась кожному, і кожний думав, що вона вклоняється тільки йому.

...Солоха була найпривітніша до козака Чуба. Чуб був удівець; вісім скирт хліба завжди стояли перед його хатою. Дві пари добрих волів раз у раз висовували свої голови з плетеної повітки на вулицю й мукали, коли бачили куму-корову чи дядька, товстого бугая. Бородатий цап видирався аж на стріху й деренчав звідти різким голосом, як городничий, дражнячи індичок, що виступали на подвір'ї... В скринях у Чуба було багато полотна, жупанів та старовинних кунтушів із золотими галунами: покійна жінка його була чепуруха. На городі, крім маку, капусти, соняшників, засівалося щороку дві грядки тютюну. Солоха не від того була, щоб приєднати все це до свого хазяйства, заздальєгідь міркуючи, який вона дасть йому лад, коли прибере до своїх рук...

А щоб яким-небудь способом син її Вакула не під'їхав до його дочки та не встиг прибрати все собі, і тоді б, напевно, не підпустив її ні до чого втручатися, вона вдалася до звичайного засобу всіх сорокалітніх кумась: сварити якомога частіше Чуба з ковалем. Можливо, саме ці хитрощі та кмітливість її й призвели до того, що подекуди стали балакати старі баби, особливо коли випивали де-небудь на веселій бесіді зайву чарку, що Солоха справді відьма...

Вилізши з печі та причепурившись, Солоха, як добра хазяйка, почала прибирати та ставити все на своє місце; але мішків не чіпала: це Вакула приніс, то нехай сам і винесе! Чорт, тимчасом, коли ще влітав у димар, якось ненавмисно обернувшись, побачив Чуба під руку з кумом, вже далеко від хати. Умить вилетів він з печі, перебіг їм дорогу та й почав розкидати з усіх боків кучугури замерзлого снігу. Знялася метелиця. У повітрі забіліло. Сніг літав сюди й туди мереживом і загрожував позаліплювати очі, роти й вуха перехожим. А чорт полетів знову в димар, будиши цілком певний, що Чуб повернеться

Потіркуй!

- *Що свідчить про статки Чуба?*
- *Як ти гадаєш, чому Солоха перешкождала стосункам свого сина з Оксаною?*
- *Чому Солоху в селі вважали відьмою?*

разом з кумом назад, застане коваля й почастиє його так, що той довго не зможе взяти в руки пензля...

...Чубові уявилося тимчасом, що він знайшов дорогу... Трохи пройшовши, побачив він свою хату. Кучугури снігу лежали круг неї і на покрівлі. Ляскаючи змерзлими на холоді руками, заходився він стукати у двері та кричати владно на свою дочку, щоб відчинила.

— Чого тобі тут треба? — суворо крикнув, вийшовши, коваль.

Чуб, упізнавши голос коваля, відступив трохи назад. «Е, ні, це не моя хата», казав він сам до себе: «до моєї хати не забреде коваль. Знов-таки, як придивитися добре, то й не ковалева. Чия б була це хата?..».

— Хто ти такий і чого товчешся під дверима? — промовив коваль ще суворіше і підійшовши ближче.

«Ні, не скажу йому, хто я», подумав Чуб: «чого доброго, ще наб'є, клятий виродок!» і, змінивши голос, відповів:

— Це я, чоловіче добрий! Прийшов вам на втіху поколядувати трохи під вікнами.

— Забирайся к бісу з своїми колядками! — сердито закричав Вакула.

— Чого ж ти стоїш? Чуєш, забирайся зараз-таки геть!

...У той час, коли меткий ферт із хвостом та цапиною бородою літав з димаря і потім знову в димар, ладівниця, що висіла в нього на перев'язі при боці і що в неї він сховав украдений місяць, якимось зненацька зачепившись у печі, розкрилась, і місяць, скористувавшись з цієї нагоди, вилетів крізь димар...

Все освітілося. Заметілі наче й не було. Сніг запалав широким срібним полем і весь обсилався кришталевими зорями. Мороз наче потеплів. Юрби парубків і дівчат показалися з мішками. Пісні зазвеніли, і рідко під якою хатою не товпилися колядники.

Дивно сяє місяць! Важко розказати, як добре вештатися такої ночі між юрбою дівчат, що регочуть та співають, і між парубками, охочими на всякі жарти й витівки, які тільки може навіяти ця ніч, що весело сміється.

Купи дівчат з мішками вдерлися до хати Чуба, обступили Оксану. Крик, регіт, балачки приголомшили коваля. Всі наввипередки поспішали розказати красуні що-небудь нове, ви-

 Поміркуй!

- Які враження справили на автора колядники?
- Як він передає святкову атмосферу передріздвяної ночі? Підтвердь свою думку цитатами з тексту.

кладали з мішків і хвалилися паляницями, ковбасами, варениками, яких встигли чимало вже наколядувати. Оксана, здавалось, була цілком задоволена і рада, щебетала то з тією, то з тією і реготала, невгаваючи.

З якоюсь досадою й заздрістю дивився коваль на таку веселість і цього разу кляв колядки, хоча й сам не раз захоплювався ними до нестями.

— Е, Одарко! — сказала весела красуня, обернувшись до однієї із дівчат: У тебе нові черевики. Ой, які ж хороші! і з золотом! Добре тобі, Одарко, в тебе є така людина, яка все тобі купує; а мені нема кому дістати такі гарні черевики.

— Не тужи, моя люба Оксано! — підхопив коваль: я тобі дістану такі черевики, що мало яка й панночка носить.

— Ти? — сказала Оксана, швидко й згорда глянувши на нього. — Подивлюсь я, де ти дістанеш такі черевики, які могла б я надіти на свою ногу. Хіба принесеш ті самі, що носить цариця.

— Бачиш, яких захотіла! — закричала сміючись дівоча юрба.

— А так! — провадила далі горда красуня: — Будьте ви всі за свідків, якщо коваль Вакула принесе ті самі черевики, які носить цариця, то, от вам моє слово, що вийду зараз-таки за нього заміж.

Дівчата повели з собою примхливу красуню.

— Смійся, смійся! — говорив коваль, виходячи слідом за ними. — Я й сам сміюся із себе! Думаю, і не можу надумати, куди дівся розум мій? Вона мене не любить — ну, бог з нею! ніби тільки на всьому світі й є, що Оксана. Хвалити бога, дівчат багато є хороших і без неї на селі. Та й що Оксана? з неї ніколи не буде доброї хазяйки: вона вміє тільки чепуритися. Ну, годі, час покинути ці дурощі.

Але в той самий час, коли коваль готувався бути рішучим, якийсь злий дух проносив перед ним усміхнений образ Оксани, що говорила глузливо: «Дістань, ковалю, царицині черевики, вийду за тебе заміж!»

...Юрби колядників, парубки окремо, дівчата окремо, поспішали з одної вулиці на другу. Але коваль ішов і нічого не бачив і не брав участі у тих веселошах, які колись любив більше за все.

Г. Кислякова. Ілюстрація до повісті
«Ніч перед Різдвом»

...Почувся стукіт і голос кремезного голови. Солоха побігла відчиняти двері, а спритний чорт вліз у мішок, що лежав долі.

Голова, обтрусивши з своїх капелюхів сніг та випивши з Солошиних рук чарку горілки, розказав, що він не пішов до дяка, бо знялася заметіль; а побачивши світло в її хаті, завернув до неї, маючи намір перебути вечір з нею.

Не встиг голова це сказати, як у двері загроювало знов і почувся голос дяка. «Сховай мене куди-небудь», шепотів голова. «Мені не хочеться тепер зустрітися з дяком».

Солоха думала довго, куди заховати такого огрядного гостя; нарешті... кремезний голова забрався з вусами, з головою і з капелюхами в мішок.

Дяк увійшов, покректуючи та потираючи руки, і розказав, що в нього не було нікого і що він сердечно радий цій нагоді погуляти трохи в неї і не злякався заметілі.

...Коли раптом у двері застукало й почувся голос козака Чуба.

— Ой, боже мій, стороння особа! — закричав переляканий дяк...

Солоха висипала вугілля в кадовб з другого мішка, і не дуже тілистий дяк заліз у нього...

— Здорова будь, Солохо! — сказав, увіходячи до хати, Чуб...

— Відчини! — почувся знадвору голос, супроводжуваний поштовхом у двері...

— Це коваль! — промовив, схопившись за капелюхи, Чуб: — Слухай, Солохо: куди хочеш сховай мене...

Солоха, злякавшись і собі, метушилась, як очамріла, і, втративши голову, дала знак Чубові лізти в той самий мішок, в якому вже сидів дяк. Бідолашний дяк не смів навіть кашлянути, чи закректати з болю, коли Чуб сів йому майже на голову...

Коваль увійшов, не кажучи й слова, не скидаючи шапки, і майже повалився на лавку. Помітно було, що він у дуже поганому настрої.

 Поміркуй!

- Чому коваль Вакула не поділяє веселого настрою колядників?
- Яку умову поставила йому Оксана?

Г. Кислякова. Ілюстрація до повісті
«Ніч перед Різдвом»

У той саме час, як Солоха зачиняла за ним двері, хтось постукав ізнову. То був козак Свербигуз. Цього вже не можна було заховати в мішок, бо й мішка такого не можна було знайти. Він був товстіший за самого голову і вищий на зріст за Чубового кума. І тому Солоха вивела його на город, щоб вислухати від нього все те, що він мав їй сказати.

Коваль неухважно оглядав кутки своєї хати, прислухаючись часом до пісень колядників, що далеко лунали по селу; нарешті спинив очі на мішках: «Чого лежать тут оці мішки? Їх давно б час прибрати звідси. Через оту безглузду любов я здурів зовсім. Завтра свято, а в хаті й досі валяється всякий мотлох. Віднесу їх до кузні!».

...Голосніше й голосніше лунали на вулицях пісні та крики. Юрби народу побільшали ще тому, що чимало прийшло з сусідніх сіл. Парубки жартували й казилися досхочу. Часто між колядками чути було яку-небудь веселу пісню, що її тут-таки встиг скласти хто-небудь з молодих козаків. А то раптом один із юрби, замість колядки, пускав щедрівку й ревів на все горло:

*Щедрик, ведрик!
Дайте вареник,
Грудочку кашки,
Кільце ковбаски!*

...Маленькі вікна відчинялися, і сухорляві руки бабусь, які самі тільки з поважними батьками залишалися в хатах, висувалися з вікна з ковбасою чи шматком пирога. Парубки та дівчата одні з-перед одних підставляли мішки і підхоплювали свою здобич... Здавалося, цілу ніч ладні були провеселитися! І ніч, як на те, так розкішно жевріла! і ще білішим здавалося світло місяця від блиску снігу!

Коваль спинився зі своїми мішками. Йому почувся в юрбі дівчат голос і тоненький сміх Оксани...

Так: це вона! стоїть, як цариця, і блискає чорними очима, їй розказує щось показний парубок; мабуть, забавне, бо вона сміється. Та вона завжди сміється. Нібито мимохіть, сам не розуміючи як, продерся коваль крізь натовп і став коло неї. — А, Вакуло, ти

 Потіркуй!

- Яка комічна ситуація сталася в хаті Солохи?

 Потіркуй!

- Як селяни ставляться до колядників?

тут! Здоров! — сказала красуня з тою самою усмішкою, що мало не зводила Вакулу з розуму. Ну, багато наколядував? Е, який маленький мішок! А черевики, які носить цариця, дістав? Дістань черевики, вийду за тебе заміж! — і, засміявшись, побігла з гуртом дівчат.

Як укопаний, стояв коваль на одному місці. — Ні, не можу; несила більше... — промовив він нарешті. — Але, боже ти мій, чому вона така з біса гарна? її погляд, і мова, і все, ну, от так і палить, так і палить... Ні, немає вже снаги перемогти себе! Час покласти край усьому: пропадай душа, піду втоплюся в ополонці, та й поминай, як звали!

Тут рішучим кроком пішов він уперед, догнав гурт, порівнявся з Оксаною і сказав твердим голосом: — Прощай, Оксано! Шукай собі якого хочеш жениха, мороч, кого хочеш; а мене не побачиш більше на цьому світі.

Красуня була ніби здивована, хотіла щось сказати, але коваль махнув рукою й побіг геть...

Вакула тимчасом, пробігши кілька вулиць, спинився передихнути. «Куди це я справді біжу?» — подумав він: «начебто все вже пропало. Пошукаю ще способу: зайду до запорожця Пузатого Пацюка. Він, кажуть, знає всіх чортів і все зробить, що тільки схоче...».

Коваль не без побоювання відчинив двері і побачив Пацюка, що сидів на долівці по-турецькому перед невеликою діжкою, на якій стояла миска з галушками. Ця миска стояла, як навмисно, врівень з його ротом. Не поворухнувши й пальцем, він нахилив трохи голову до миски і сьорбав юшку, хапаючи часом зубами галушки...

— До тебе прийшов, Пацюк, дай тобі, Боже, всього, добра всякого досхочу, хліба в пропорції. Коваль іноді вмів вкинути модне слівце; в цьому він наламався, бувши ще в Полтаві, коли розмальовував сотникові дерев'яний паркан. — Пропадати доводиться мені, грішному! ніщо не помагає на світі! Що буде, те й буде, а доводиться просити ласки в самого чорта. Що ж, Пацюк? — промовив коваль, бачивши незмінну його мовчанку: «що маю робити?...».

— Коли треба чорта, то й іди собі до чорта, — відповів Пацюк, не зводячи на нього очей та далі ковтаючи галушки.

— Для того я й прийшов до тебе, — казав коваль, кланяючись: — Крім тебе, думаю, ніхто на всім світі не знає до нього дороги...

— Тому не треба далеко ходити, в кого чорт за плечима, — промовив байдуже Пацюк, не рухаючись...

Тут помітив Вакула, що ні галушок, ні діжки перед ним не було; а замість них стояли на долівці дві дерев'яні миски; одна була повна вареників, друга сметани.

...Пацюк роззявив рота; подивився на вареники і ще більше роззявив рота. Тоді вареник вискочив з миски, шубовснув у сметану, перекинувся на другий бік, підскочив угору і якраз потрапив йому в рот. Пацюк з'їв і знову роззявив рота, і вареник таким самим способом помандрував знову. А його тільки й роботи було, що жувати та ковтати.

«Бач, яке диво!» подумав коваль, роззявляючи від здивування рота, і ту ж мить помітив, що вареник лізе і йому в рот і вже помастив губи сметаною. Відіпхнувши вареник та втерши губи, коваль почав роздумувати про те, які дива бувають на світі та до яких тільки мудростей доводить людину нечиста сила, зауваживши при тому, що один тільки Пацюк може допомогти йому. «Вклонюсь йому ще, хай розтлумачить як слід... Однак, що за чорт! таж сьогодні голодна кутя, а він їсть вареники скромні! Який з мене справді дурень, стою тут та гріха набираюся! назад!» і побожний коваль прожогом вибіг з хати.

А проте чорт, що сидів у мішку та заздалегідь уже радів, не міг витерпіти, щоб вислизнула з його рук така добра здобич. Як тільки коваль спустив мішок, він вискочив з нього й сів верхи йому на шию.

Мороз пішов поза шкірою у коваля; перелякавшись та збліднувши, не знав він, що робити, вже хотів перехреститися... Але чорт, нахиливши свій собачий писок йому до правого вуха, сказав: «Це я — твій друг; все зроблю для товариша й друга! Грошей дам, скільки хочеш», пискнув він йому на ліве вуха. «Оксана буде сьогодні ж наша», прошепотів він, нахилиючи свій писок знову до правого вуха. Коваль стояв, роздумуючи.

— Згода, — сказав він нарешті: за таку ціну готовий бути твоїм!

— Чорт сплеснув руками і почав з радості галопувати на шиї коваля. «Тепер уже попався коваль!» подумав він собі: «тепер я віддячу тобі, голубчику, за всі твої малювання...».

 Поміркуй!

- Що здивувало коваля Вакулу в хаті Пацюка?
- Про які традиційні українські страви йдеться в цьому епізоді?

«Ну, Вакуло!» пропищав чорт, так само не злазячи з шиї, ніби боячись, щоб той не втік: «ти знаєш, що без контракту нічого не робиться».

— Я згодний! — сказав коваль: у вас, я чув, розписуються кров'ю; стривай же, я дістану з кишені цвяха! Тут він заклав назад руку — та хап чорта за хвіст...

— Змилуйся, Вакуло! — жалібно простогнав чорт: «все, чого тобі треба, все зроблю, пусти тільки душу на покаєння: не клади на мене страшного хреста!».

— Ага, ось яким голосом заспівав, німець проклятий? тепер я знаю, що робити. Вези мене зараз-таки на собі! чуєш? та лети як птиця!

— Куди? — промовив смутний чорт.

— В Петербург, просто до цариці! — і коваль обімлів від страху, почувуючи, як підіймається в повітря.

Довго стояла Оксана, роздумуючи про чудні ковалеві слова. Уже в душі її щось казало, що вона занадто жорстоко повелася з ним...

— Це ковалеві мішки? — підхопила Оксана: тягнімо мерщій їх до мене в хату та роздивимось гарненько, чого він сюди наклав. Усі, сміючись, схвалили таку пропозицію.

— Але ми не підіймемо їх! — закричала вся юрба раптом, силкуючись зрушити мішки.

— Постривайте, — сказала Оксана: побіжимо хутенько по санки та одвеземо санками!

І гурт побіг по санки.

...У той час, коли дівчата побігли по санки, сухорлявий кум виходив з шинку... Кум набрів на мішки і став здивований. — Бач, які мішки хтось покинув на дорозі! — сказав він, оглядаючись на всі боки... Потягти швидше, щоб хто не побачив. Тут завдав він собі на плечі мішок з Чубом та з дяком, але відчув, що він занадто важкий. — Ні, самому буде важко нести, — промовив він, — а ось, як на те, іде ткач Шапуваленко...

— Доброго здоров'я, — сказав, зупинившись, ткач.

— Куди йдеш?

Г. Кислякова. Ілюстрація до повісті
«Ніч перед Різдвом»

— А так. Іду, куди ноги йдуть.

— Поможі, чоловіче добрий, мішки віднести! хтось колядував, та й покинув серед дороги. Добром поділимося по половині.

...Кумова жінка була такий скарб, яких чимало на білому світі. Так само, як і її чоловік, вона майже ніколи не сиділа дома, а мало не цілий день терлася по кумасях та заможних бабусях, хвалила та їла з великим смаком і билася тільки ранками зі своїм чоловіком, бо в цей тільки час і бачила його іноді. Хата їхня була вдвоє старіша за шаровари волосного писаря; покрівля у деяких місцях була без соломи. З тину залишалося небагато, бо всякий, хто виходив з дому, ніколи не брав ціпка на собак, сподіваючись, що проходитиме повз кумів город і висмикне який схоче з його тину. В печі не топилося днів по три. Все, що тільки напросить ніжна дружина в добрих людей, ховала вона якомога далі від свого чоловіка і часто самоправно відбирала в нього здобич, якщо тільки він не встигав пропити її в шинку. Кум, хоч завжди перебував у байдужому настрої, не любив поступатися перед нею, і тому мало не завжди виходив з дому з ліхтарями під очима, а любя половина, ойкаючи, пленталася розказувати бабам про бешкетництво свого чоловіка та про побої, яких зазнала вона від нього.

...Тимчасом переможниця-жінка, поставивши на долівку каганець, розв'язала мішок і заглянула в нього.

Та, мабуть, старечі її очі, що так добре побачили мішок, цього разу помилились. — Е, та тут лежить цілий кабан! — скрикнула вона, сплеснувши з радості в долоні.

...Але Чуб у цей час виліз з мішка й став посеред сіней, потягаючись, як людина, що тільки-но прокинулася після довгого сну.

Кумова жінка скрикнула, вдаривши об поли руками, і всі мимоволі пороззявляли роти.

— Що ж вона, дурна, каже: кабан! це не кабан! — сказав кум, виривавши очі.

— Бач, якого чоловіка кинуло в мішок! — сказав ткач, задку-ючи з переляку. — Що хоч кажи, хоч лусни, а не обійшлося без нечистої сили. Він же не пролізе у вікно!

— Це кум! — скрикнув, придивившись, кум.

Потіркуй!

- Чи можна дружину Шапуваленка назвати гарною господинею, а їхню оселю затишною? Аргументуй свою думку.

— А ти ж думав хто? — сказав Чуб, посміхаючись. — Що, гарну я втяв з вами штуку? А ви, мабуть, хотіли мене з'їсти замість свинини. Стривайте ж, я вас потішу: в мішку лежить ще щось, коли не кабан, то, мабуть, порося чи інша живність. Підо мною безперестанку щось ворухилось.

Ткач та кум кинулись до мішка, господиня дому вчепилася з другого боку, і бійка зчинилася би знову, якби дяк сам, побачивши тепер, що нема куди дітись, не видряпався з мішка...

Дівчата трохи здивувались, не знайшовши одного мішка. — Нічого робити, буде з нас і цього, — щебетала Оксана.

Всі гуртом узялися до мішка й поклали його на санки.

Голова вирішив мовчати, міркуючи: коли він закричить, щоб його випустили й розв'язали мішок — дурні дівчата розбіжаться; подумують, що в мішку сидить диявол, і він залишиться на вулиці, може, й до завтра...

Нарешті приїхали, відчинили навстіж сінешні й хатні двері і з реготом утягли мішок...

Тут гикавка, що не переставала мучити голову весь час, коли він сидів у мішку, так посилилась, що він почав гикати та кашляти на все горло. «Ой, тут сидить хтось!» закричали всі і з переляку кинулись геть у двері.

— Що за чорт! Куди це вас несе, мов очманілих? — сказав, входячи в двері, Чуб.

— Ой, тату! — промовила Оксана. — У мішку сидить хтось.

— В мішку? Де ви взяли цей мішок?

— Коваль кинув його серед дороги, — сказали всі враз.

«Ну, так: хіба ж не казав я», подумав собі Чуб. «Чого ж ви злякалися? подивимось: ану, чоловіче, прошу не прогніватися, що не називаємо на ім'я та по батькові, вилазь з мішка!»

Голова виліз.

— Ой! — скрикнули дівчата.

«І голова вліз туди ж», казав сам до себе вражений Чуб, оглядаючи його з голови до ніг. «Он як!.. Е!..» більше він нічого не міг сказати.

Голова й сам був не менше збентежений і не знав, що почати. — Мабуть, надворі холодно? — сказав він, звертаючись до Чуба.

— Морозець є — відповів Чуб. — А дозволь спитати тебе, чим ти мастиш собі чоботи, смальцем чи дьогтем? Він хотів не те сказати, він хотів спитати: як ти, голово, заліз у цей мішок; але сам не розумів, як вимовив зовсім інше. — Дьогтем краще! — ска-

зав голова. — Ну, бувай здоров, Чубе! — і, насунувши капелюхи, вийшов з хати.

Але покиньмо Чуба виливати на дозвіллі свою досаду і вернімось до коваля, бо вже надворі, певно, година дев'ята.

Спочатку страшно здалося Вакулі, коли піднявся він від землі на таку висоту, що нічого вже не міг бачити вниз, та пролетів, як муха, під самим місяцем так, що якби не нахилився трохи, то зачепив би його шапкою. Однак трохи згодом він підбадьорився і вже став навіть кепкувати з чорта... Коваль усе летів, і враз засяяв перед ним Петербург... Чорт, перелетівши через шлагбаум, перекинувся конем, і коваль побачив себе на баскому бігуні посеред вулиці...

«Тут десь, не знаю, стоять запорожці, що проїздили восени через Диканьку. Вони їхали з Січі з паперами до цариці; все б таки порадитися з ними. Гей, сатано, залазь-но до мене в кишеню та веди до запорожців!». Чорт в одну хвилину схуд і зробився таким маленьким, що легко вліз йому в кишеню. А Вакула не встиг оглянутись, як опинився перед великим будинком, зійшов, сам не знаючи як, на сходи, відчинив двері й подався трохи назад від блиску, побачивши пишно оздоблену кімнату, але трохи підбадьорився, впізнавши тих самих запорожців, що проїздили через Диканьку... — Здорові були, панове! помагай вам, Боже! Ось де побачились! — сказав коваль, підійшовши близько та вклоняючись до землі.

— Що то там за чоловік? — запитав той, що сидів перед самим ковалем, у другого, що сидів далі.

— А ви не впізнали? — сказав коваль. — Це я, Вакула, коваль! Коли проїздили восени через Диканьку, то прогостювали, дай вам, Боже, всякого здоров'я та довголіття, без малого два дні. І нову шину тоді натяг на переднє колесо у вашій кибитці!

— А! — сказав той-таки запорожець. — Це той коваль, що малює знаменито. Здоров, земляче! Чого тебе бог приніс?

— Що ж, земляче, — сказав запорожець, набундючившись і бажаючи показати, що він може говорити і по-російському, «што, балшой город?».

Коваль і собі не хотів осоромитись та виявити себе новакком, до того ж, як уже мали нагоду бачити нижче, він знався і сам на

Потіркуй!

- Які емоції викликали в тебе історії з мішками?
А які — у героїв твору?

письменній мові. — Губернія знатная! — відповів він байдуже. — Що й казати, доми балшущіє, картини висять скрозь важніі. Многії доми списані буквами з сухозлотки до чрезвычайності. Нічого казати, чудесна пропорція!

Запорожці, почувши коваля, що так вільно говорив, зробили висновок дуже для нього вигідний.

— Потім побалакаємо з тобою, земляче, більше, а тепер ми їдем зараз до цариці.

— До цариці? а будьте ласкаві, панове, візьміть і мене з собою!

— Тебе? — промовив запорожець...

— Візьміть! — домагався коваль. — Преси! — шепнув він тихенько чортові, вдаривши кулаком по кишені. Не встиг він цього сказати, як другий запорожець промовив: «Візьмімо його справді, братця!».

...Карети зупинилися перед палацом. Запорожці вийшли, увійшли у розкішні сіни й почали йти по сліпучо освітлених сходах.

«Що за сходи!» шепотів сам до себе коваль: «шкода ногами топтати. Які прикраси!..».

Уже піднявшись на сходи, запорожці пройшли першу залу. Несміливо йшов за ними коваль, боячись на кожному кроці посковзнутись на паркеті. Пройшли три зали, а коваль усе ще не переставав дивуватися. Увійшовши до четвертої, він мимоволі підійшов до картини, що висіла на стіні. Це була пречиста дівка з дитятком на руках. «Що за картина! яке чудове малювання!» міркував він: «от, здається, говорить! здається, жива! а дитя святе! і рученята згорнуло! і усміхається, бідненьке! а фарби! Боже ти мій, які фарби! тут вохри, я думаю, і на копійку не пішло, а все мідянка та бакан. А голуба так і горить!... Проте, хоч яке предивне тут малювання, ця мідна ручка», провадив далі він, підходячи до дверей і мацаючи замок: «ще більшого гідна подиву. Ех, як чисто вироблено! Це все, я думаю, німецькі ковалі за найдорожчі ціни робили...».

...У другій кімнаті почулись голоси, і коваль не знав, куди подіти свої очі, коли увійшло безліч дам в атласних вбраннях з довгими хвостами і придворних

 Потіркуй!

- Як ковалеві вдалося вмовити козаків узяти його із собою до цариці?

 Потіркуй!

- Що викликає найбільше захоплення коваля в царському палаці? Про які його якості це свідчить?

у гаптованих золотом каптанах та зі жмутками позаду. Він тільки бачив самий блиск і більше нічого. Запорожці раптом усі попадали на землю й закричали в один голос: «Помилуй, мамо! помилуй!».

— Встаньте! — пролунав над ними владний і разом приємний голос...

Тоді насмілювався й коваль підвести голову і побачив перед себе невелику на зріст жінку, трохи навіть огрядну, напудрену, з голубими очима і водночас з тим велично усміхненим виразом, який так умів підкоряти собі все і міг тільки належати жінці, що царює.

— Ясновельможний обіцяв мене познайомити сьогодні з моїм народом, якого я ще досі не бачила, — казала дама з голубими очима, розглядаючи з цікавістю запорожців. — Чи добре вас тут приймають? — провадила вона далі, підходячи ближче.

— Та спасибі, мамо! Харч дають добрий (хоч барани тутешні зовсім не те, що в нас на Запорожжі), чому ж не жити як-небудь?..

Потьомкін скрикнув, бачивши, що запорожці кажуть зовсім не те, чого він їх учив...

Один із запорожців, прибравши поважної пози, виступив наперед: «Змилуйся, мамо! навіщо губиш вірний народ? чим прогнівили? Хіба держали ми руку поганого татарина; хіба згоджувалися у чому-небудь з турчином; хіба зрадили тебе ділом або помислом? За що ж неласка? Перше чули ми, що велиш скрізь будувати фортеці проти нас; потім чули, що хочеш повернути на карабінерів; тепер чуємо про нові напасті. Чим завинило запорозьке військо? Чи не тим, що провело твою армію через Перекоп та допомогло твоїм генералам порубати кримців?..».

— Чого ж хочете ви? — співчутливо спитала Катерина.

Запорожці значущо поглянули один на одного.

«Тепер час! Цариця питає, чого хочете!» — сказав сам до себе коваль, та й упав раптом на землю.

— Ваша царська величність, не веліть карати, а веліть милувати! З чого, не в гнів будь вашій царській милості сказано, зроблено черевички, що на ногах ваших? Я думаю, жоден швець, у жодному царстві на світі не зуміє так пошити. Боже ти мій, що б то було, коли б моя жінка та взулася у такі черевички!?

 Поміркуй!

● З якими проблемами звертаються запорожці до цариці?

Цариця засміялася... Запорожці почали штовхати під руку коваля, думаючи, чи не з'їхав він часом з глузду.

— Встань! — сказала ласкаво цариця: — Якщо так тобі хочеться мати такі черевики, то це неважко зробити. Принесіть йому цю ж мить черевики найдорожчі, з золотом! Далебі, мені дуже до вподоби ця простодушність!

...У цей час ковалеві принесли черевики. — Боже ж ти мій, що за прикраса! — скрикнув він радісно, ухопивши черевики.

...І коли цариця, звернувшись до старих, почала розпитувати, як у них живуть на Січі, які звичаї водяться, то він, відійшовши назад, нагнувся до кишені, сказав тихо: «Винось мене звідси хутчій!» та й опинився раптом за шлагбаумом.

...Настав ранок. Уся церква ще до схід сонця була повна людей... На всіх обличчях, куди не поглянь, видно було свято; голова за-здалегідь облизувався, уявляючи, як він розговіється ковбасою; дівчата подумували про те, як вони будуть ковзатися з хлопцями на льоду; баби щиріше, ніж будь-коли, шептали молитви. На всю церкву чути було, як козак Свербигуз бив поклони. Одна тільки Оксана стояла ніби сама не своя... І молилася і не молилася. На серці в неї зібралось стільки всяких почуттів, одне від одного болючіших, одне від одного сумніших, що обличчя її виявляло саме тільки велике збентеження; сльози бриніли в очах. Дівчата не могли збагнути причини цього й не підозрівали, що винен був коваль. Однак не сама тільки Оксана думала про коваля. Усі миряни помітили, що свято — ніби й не свято; що все начебто чогось бракує. Як на лихо, дяк, після мандрювання в мішку, охрип і деренчав ледве чутним голосом; щоправда, приїжджий півчий гарно-таки брав баса, але далеко краще було б, якби був і коваль, який,.. виводив звідти на той самий глас, на який співають і в Полтаві... Уже відійшла утренья; після утрені відійшла обідня... куди ж це, справді, подівся коваль?

Ще швидше наостанку ночі чорт мчав із ковалем назад. І вмить опинився Вакула коло своєї хати... Отож, замість того, щоб обдурити, спокусити та пошити в дурні інших, ворог людського роду сам був обдурений. Після цього Вакула ввійшов у сіни, зарився в сіно і проспав аж до обіду. Прокинувшись, він злякався, коли побачив, що сонце вже

 Поміркуй!

- Як Оксана переживає відсутність Вакули?
- Яке насправді її ставлення до юнака? Які слова твору свідчать про це?

високо. «Я проспав утренью й обідню!». Тут побожний коваль засмутився, міркуючи, що це, певно, Бог, навмисне, караючи за грішний його намір занапастити свою душу, наслав сон, який не дав йому навіть побувати такого великого свята в церкві. Та проте, заспокоївши себе тим, що наступної неділі висповідатиметься у цьому попові і з нинішнього дня почне бити по п'ятдесят поклонів цілий рік, заглянув він до хати; але в ній не було нікого... Обережно витяг він з-за пазухи черевики й знову здивувався з дорогої роботи та дивовижної пригоди минулої ночі; умився, причепурився якнайкраще, одягся у те саме вбрання, що добув у запорожців, вийняв зі скрині нову шапку з решетилівського смушку з синім верхом, яку не надівав ще жодного разу, відколи купив її, ще будучи в Полтаві; вийняв також новий барвистий пояс; поклав усе це разом з нагайкою в хустку й подався просто до Чуба.

Чуб вирячив очі, коли ввійшов до нього коваль...

— Віддай, батьку, за мене Оксану!

Чуб трохи подумав... і сказав рішуче: «добре! присилай сватів».

— Ой! — скрикнула Оксана, переступивши поріг, побачивши коваля і втупивши з подивом і радістю в нього очі.

— Поглянь, які я тобі приніс черевики! — сказав Вакула: — Ті самі, що носить цариця.

— Ні! ні, мені не треба черевиків! — говорила вона, махаючи руками й не зводячи з нього очей: «я й без черевиків...» далі вона не договорила й зашарілась.

Коваль підійшов ближче, взяв її за руку; красуня й очі опустила. Ще ніколи не була вона така дивовижно гарна. Захоплений коваль тихо поцілував її, обличчя її ще більше зашарілось, і вона стала ще краща.

Проїздив через Диканьку блаженної пам'яті архієрей, хвалив місце, де стоїть село, та, їдучи вулицею, спинився перед новою хатою. — А чия це така розмальована хата? — спитав преосвященний у вродливої молодиці з немовлятком на руках, що стояла коло дверей. — Коваля Вакули! — сказала йому, кланяючись,

Г. Кислякова. Ілюстрація до повісті
«Ніч перед Різдвом»

Оксана, бо це саме була вона. — Славно! Славна робота! — сказав преосвященний, розглядаючи двері та вікна. А вікна всі були обведені кругом червоною фарбою; а на дверях всюди були козаки на конях з люльками в зубах. Та ще більше похвалив преосвященний Вакулу, коли дізнався, що він додержав церковного покавання і пофарбував задарма увесь лівий крилас зеленою фарбою з червоними квітками. Це, проте, ще не все; на стіні збоку, як увійдеш у церкву, намалював Вакула чорта в пеклі, такого гидкого, що всі плювали, коли проходили повз нього...

(Переклад М. Рильського)

Потіркуй!

- Яке враження справила на тебе повість М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»?
- Розглянь ілюстрації до твору. Чи відповідає зображення героїв та героїнь на малюнках твоєму уявленню про них? Коротко перекажи епізоди, які проілюстровано.
- Які традиції українського народу зображено в повісті?
- Які дивовижні пригоди відбулися в передріздвяну ніч?
- Які із цих подій реальні, а які — фантастичні?
- Як автор утверджує думку про перемогу добра напередодні світлого свята?
- Що допомагає Вакулі здобути черевички — чорт чи сила кохання? Свою думку аргументуй.

Літературознавчий клуб

Автор прочитаної тобою чудової повісті — **Микола Гоголь** (1809–1852). Багато місць в Україні пов'язано із цим письменником. Найсамперед це Полтавщина — край, де він народився (а саме хутір Василівка неподалік Сорочинців) та де пройшло його дитинство. А також місто Ніжин на Чернігівщині, де він навчався в Гімназії вищих наук, що нині стала університетом, який носить ім'я свого колишнього студента. І, звичайно ж, Київ — місто, у якому письменник неодноразово гостював, викликало в нього справжнє захоплення.

Повість «Ніч перед Різдвом» входить до збірки «Вечори на хуторі біля Диканьки». Микола Гоголь спершу приховав своє авторство.

Микола Гоголь

За його задумом, читачі / читачки мали повірити, що всі ці розповіді нібито зібрав і видав «пасічник Рудий Панько».

Яскраво й колоритно письменник зобразив українську дійсність, традиції, звичаї, творчість нашого народу. Завдяки його творам увесь світ дізнався про Україну, розкрив для себе її красу та колорит.

Дивовижні події, зображені в повісті «Ніч перед Різдвом», нагадують чарівну казку. Навіть відьму й чорта автору вдалося показати смішними, а не страшними, адже все зображене відбувається напередодні світлого християнського свята Різдва, із яким зазвичай пов'язують щирі сподівання на добро, милосердя, щастя та радість.

Літературознавчий словник

Різдвяна повість — різновид повісті, переважно фантастичного змісту, дія якої відбувається напередодні Різдва або під час його святкування та має щасливу розв'язку.

Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про збірку, до якої входить повість «Ніч перед Різдвом»?
- Пригадай, що таке **повість**. Доведи, що «Ніч перед Різдвом» належить до жанру різдвяної повісті.
- Чи свідчить повість «Ніч перед Різдвом» про щире кохання автора до України? Свою думку аргументуй.

У колі мистецтв

Тему українського Різдва та його традицій розкривають у своїй творчості чимало майстрів.

Особливий різдвяний дух відчувається в роботах українських живописців, як-от на картинах художника XIX ст. *Костянтина Трутовського «Колядки в Україні»* та сучасного митця *Андрія Ліпатова «Різдво»*.

К. Трутовський. Колядки в Україні

Українське музичне мистецтво також відтворює різдвяну тематику. Композитор кінця XIX — початку XX ст. *Микола Лисенко* створив «Різдвяну ніч» — першу українську оперу-колядку, написану під впливом повісті М. Гоголя.

Нерідко звертаються до різдвяної тематики й сучасні виконавці та виконавиці.

А. Ліпатов. Різдво

Поміркуй!

- Роздивися репродукції картин. Різдвяна картина кого з художників справила на тебе найбільше враження? Поясни чому.
- Домовся зі своїм сусідом / сусідкою по партії, який музичний фрагмент хто з вас послухає. Для цього зіскануй **QR-код** та ознайомся з уривком опери М. Лисенка «Різдвяна ніч».
- Зіскануй **QR-код** і переглянь фрагмент музичного фільму «Різдвяна історія з Тіною Кароль». Поділися в класі своїми враженнями. Подумай, чому тема різдвяних свят така популярна й у літературі, і в живописі, і в музиці різних часів.

Медіатека, с. 144

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Традицію прикрашати ялинку на Різдво українці запозичили в німецькій культурі. Знайди інформацію про це в інтернет-джерелах і підготуй для своїх однокласників / однокласниць цікаву розповідь.

2. Розкажи в класі про святкування Різдва у твоїй родині або ж серед близьких тобі людей. Розповідь проілюструй світлинами із власної фотоколекції.

Підсумуй!

- Чи створила повість «Ніч перед Різдвом» у тебе передсвятковий настрій? Поясни свою думку.
- Хто з героїв / героїнь твору тобі найбільше сподобався? Чому?
- Над якими питаннями ти замислився / замислилася, читаючи цей твір?

- Чи вдалося письменнику передати у творі красу українських народних традицій? Поясни свою думку.
- Підготуй виразне читання епізоду повісті, що тебе найбільше вразив. Це завдання можеш виконати, об'єднавшись у групу зі своїми однокласниками та однокласницям, і підготувати читання епізоду в особах.
- Зверни увагу, як автор поєднує реальне та фантастичне у своєму творі. Назви реалістичні та фантастичні епізоди повісті «Ніч перед Різдвом».
- Чи будеш ти в подальшому читати інші твори М. Гоголя? Чому?
- Оціни свої знання про творчість М. Гоголя за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Чарльз Дікенс

 Ти вже знаєш про традиції святкування Різдва в Україні, про пісні зимової обрядовості різних народів. Пригадай відомі тобі англійські *carols*.

Дізнатися більше про це свято, поринути в неймовірні різдвяні пригоди ти зможеш із героями твору англійського письменника XIX століття Чарльза Дікенса.

Різдвяна пісня в прозі

(Скорочено)

Куплет перший. Привид Марлі

Почнемо з того, що Марлі помер. І годі було в цьому сумніватися...

Чи знав про це Скрудж? Безперечно. Адже Скрудж і Марлі довгі роки були компаньйонами. Скрудж був єдиним виконувачем духівниці Марлі, його єдиним уповноваженим, єдиним повіреним, єдиним спадкоємцем, єдиним другом і єдиним, хто провів його на цвинтар...

Дж. Ліч. Ілюстрація до повісті
«Різдвяна пісня в прозі»

Але ж бо й скнарою був цей Скрудж! Вичавлювати соки, витягати жили, забивати в труну, загарбувати, захоплювати, заграбастувати, вимагати, — все це чудово вмів старий грішник! Наче був не людиною, а кременем — настільки холодним і твердим, що нікому жодного разу в житті не вдалося висікти з його кам'яного серця бодай іскру жалю. Потайний, замкнутий, самотній, він ховався у свою раковину, як устриця. Душевний холод заморозив ізсередини старечі риси його обличчя, загострив гачкуватий ніс, зморщив шкіру на щоках, скував ходу, змусив посиніти губи й почервоніти очі, зробив крижаним його скрипливий голос. І навіть щетинисте підборіддя, рідке волосся й брови, здавалось, укрилися паморозю. Він усюди вносив із собою цю льодову атмосферу...

Жодне тепло не могло його обігріти і жоден мороз його не пробирав. Найлютіший вітер не міг бути злішим від Скруджа, найзапекліша заметіль не могла бути настільки жорстокою, а проливний дощ — таким нещадним. Злива, град, сніг мали тільки одну перевагу над Скруджем — вони нерідко сходили на землю зі щедрістю, а Скруджеві щедрість була невідома.

Ніхто ніколи не зупиняв його на вулиці радісним вигуком: «Любий Скрудже! Як поживаєте? Коли завітаєте до нас?». Жоден жебрак не насмілювався простягнути до нього руку за милостинею, жодна дитина не зважувалася запитати в нього, котра година, і жодного разу в житті ні єдина жива душа не попросила його вказати дорогу. Здавалось, навіть собаки, поводитирі сліпців, розуміли, що він за людина, і завваживши його, спішно тягнули господаря в перше-ліпше підворіття...

 Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про Скруджа? Чим він займався?
- Зачитай портрет цього героя. Яке враження він на тебе справив?
- Яка риса його характеру виявляється найбільш яскраво?
- Що свідчить про скупість Скруджа?
- Які художні засоби використовує письменник для характеристики персонажа?

Фрагмент анімаційного фільму
«Різдвяна історія» (США, реж.
Р. Земекіс, кінокомпанія
В. Діснея, 2009 р.)

Та ось одного разу — притому не коли-небудь, а на сам Свят-вечір, — старий Скрудж працював у себе в конторі. Погода була холодна, похмура, до того ж іще й туман... Міський годинник щойно пробив третю, але вже темніло... Туман заповзав у кожную шпарку, просочувався в кожную замкову щілину, і навіть у цьому тісному дворіку будинки навпроти, ледь помітні за густою брудно-сірою завісою, скидалися на примар...

Двері в Скруджеву контору залишалися відчиненими, щоб він міг наглядати за своїм клерком, який у темній маленькій кімнатці, радше комірчині, переписував папери. У Скруджа в каміні вугілля була дещиця,

а в клерка ще менше... Але клерк не міг підкинути вугілля, бо Скрудж тримав коробку з ним у себе в кімнаті, і досить було клеркові з'явитися там із лопаткою, як хазяїн починав бурчати, що доведеться йому зі своїм помічником розпрощатися...

— Із наступаючим Різдвом, дядечку! Веселих вам свят! — почувся життєрадісний вигук. Це був голос Скруджового племінника...

— Дурниці! — пробурчав Скрудж. — Нісенітниця!

— Різдво нісенітниця, дядечку? — перепитав племінник...

— Звісно! — сказав Скрудж. — Веселого Різдва! А тобі чого веселитися? Які в тебе підстави для веселощів? Може, ти ще недостатньо бідний?

— Тоді чого ви такі похмурі, дядечку? — весело відізвався племінник. — Які у вас підстави бути похмурим? Чи вам здається, що ви ще недостатньо багаті?

Скрудж на це не знайшов адекватної відповіді, а тому повторив свою «дурницю» і знову додав «нісенітниці».

Поміркуй!

- Який настрій викликала в тебе картина природи?
- На які подальші події вона налаштовує?

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

— Дядечку! — заблагав племінник.

— Племіннику! — відрізав дядечко. — Святкуй своє Різдво як знаєш, а мені дозволь святкувати його по-своєму.

— Святкувати! — вигукнув небіж. — Але ж ви його ніяк не святкуєте!

— Тоді не заважай мені про нього забути. Багато путнього було тобі від цього Різдва! Багато путнього тобі від нього буде!

— Але хіба мало є на світі хороших речей, від яких я не мав нічого путнього, — відповідав племінник. — Ось хоча б і Різдво. Зате яке благоговіння відчуваєш перед цим священним словом, які благочестиві спогади невід'ємні від нього... Я завжди чекав цих днів як найкращих у році. Це радісний час — дні милосердя, доброти, всепрощення. Це єдині дні у всьому календарі, коли люди, наче за мовчазною згодою, вільно розкривають один перед одним свої серця і бачать у своїх ближніх, — навіть у неможливих і знедолених, — таких же людей, як і вони самі, що бредуть однією з ними дорогою до могили, а не якихось істот іншої породи, яким личить йти інакшим шляхом. А тому, дядечку, хоча це й правда, що на Різдво у мене ще жодного разу не додалося ні єдиної монетки в кишені, я все одно вірю, що воно приносить мені добро і буде приносити добро. Тож хай живе Різдво!

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Клерк у своєму закутку мимоволі заплескав у долоні, але одразу, усвідомивши всю непристойність такої поведінки, схопив коцюбу й кинувся перемішувати вугілля, погасивши останню іскорку в каміні...

— Годі вам гніватися, дядечку! Завітайте до нас завтра на обід. Скрудж відповів, що він радше завітає до дідька лисого...

— Але чому? — закричав племінник. — Чому?

— А чому ти оженився? — запитав Скрудж.

— Закохався, ось чому.

— Закохався! — пробурчав Скрудж таким тоном, начебто почув чергове несусвітне безглуздя на кшталт «веселого Різдва». — То все, до побачення!..

— Дуже шкода, що ви такі непохитні. Я ж ніколи не сварився з вами, і ніяк не збагну, за що ви на мене сердитесь. І все-таки я спробував зблизитися заради свята. Що ж, мого святкового настрою це не похитне. Бажаю вам веселого Різдва, дядечку...

— До побачення! — повторив Скрудж. І все-таки небіж, залишаючи контору, нічим не виказав своєї досади. Біля дверей він затримався, щоб поздоровити клерка, і хоча той і оклякнув від холоду, проте виявився значно теплішим від Скруджа і сердечно відповідав на вітання.

— Ось іще один божевільний! — пробурмотів Скрудж, підслухавши клеркову відповідь. — Якийсь жалюгідний переписувач, обтяжений дружиною й дітьми, заробляє всього лише п'ятнадцять шилінгів, а все туди ж — просторікує про веселе Різдво!..

Усе густішав туман, усе дужчав мороз. Лютий, пронизуючий холод!.. Один юний власник доволі таки мізерного носа, до того ж добряче вже погризеного ненажерливим морозом, що впився в нього, як голодна собака в кістку, припав до замкової щілини Скруджевої контори, бажаючи прославити Різдво; але як тільки почулися перші звуки колядки:

 Потіркуй!

- Напередодні якого свята розгортаються події?
- Як ставиться до Різдва Скрудж? А його племінник і клерк? Як це характеризує героїв?

*Хай Бог дарує радість вам
І хай минеться сум, —*

Скрудж так рішуче схопив лінійку, що співак одразу ж утік...
За мить контора була замкнена...

Скрудж меланхолійно пообідав у меланхолійній таверні, де він обідав зазвичай; переглянув усі газети, які лише там були і, скоротавши решту вечора за прибутково-видатковою книгою, пішов додому спати...

...Дерев'яний молоток, який висів біля вхідних дверей, був нічим не примітний... А тепер поясніть-но мені, як могло трапитися, що Скрудж, устроївши ключа в замкову щілину, раптом побачив перед собою не молоток, який, до речі кажучи, за цей час жодним чином не змінився, а обличчя Марлі.

Так, обличчя Марлі. Воно не тонуло в непроникному мороку, як усі інші предмети в дворі, а навпаки — випромінювало примарне світло, неначе гнилий омар у темному льоху...

Скрудж уп'явся очима в це видиво, але там знову був лише дверний молоток.

Ми б покривили душею, сказавши, що Скруджа це не вразило і по його жилах не пробіг холодок, якого він не відчував із дитинства. Але хвилю повагавшись, він знову рішуче взявся за ключ, повернув його в замку, увійшов у будинок і запалив свічку...

Вогонь у каміні ледь жеврів — мало пуття було від нього такої холодної ночі...

Пройшовшись кілька разів із кутка в куток, він знову сів на стілець... І погляд його випадково спинився на дзвіночку... Безмежно здивувавшись і відчувши нез'ясований страх, Скрудж помітив раптом, що дзвіночок починає розгойдуватися. Спочатку він розгойдувався ледь помітно, і дзенькоту майже не було чути, але незабаром задзвонив голосно, і йому почали вторити всі дзвіночки в будинку.

Дзенькіт тривав, певно, не більше хвилини, але Скруджеві ця хвилина видалася вічністю. Потім дзвіночки змовкли так само раптово, як і задзвонили, — всі разом. І одразу ж звідкись ізнизу почувся брязкіт заліза — немовби в льоху хтось тягнув почерез бочки важкий ланцюг. Мимоволі Скруджеві пригадалися розповіді про те, що коли в будинках з'являються привиди, вони зазвичай тягають за собою ланцюга.

І тут двері льоху розчинилися з таким гуркотом, наче вистріли-

Дж. Ліч. Ілюстрація до повісті
«Різдвяна пісня в прозі»

Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про Марлі з перших сторінок твору?
- Де з'явилося його обличчя в передріздвяний вечір?
- Як на цю появу реагує Скрудж?
- Чи відчувається затишок у його помешканні? Поясни свої міркування.
- Прослідкуй за зміною звуків у будинку Скруджа: дзенькіт — брязкіт — гуркіт... Які почуття викликають вони в нього? А в тебе?

ли з гармати, і дзенькіт ланцюгів почувся ще виразніше. Ось він уже на сходах і наближається до квартири Скруджа.

— Однаково дурниці! — мовив Скрудж. — Не вірю я в привидів.

Проте він змінився на лиці, коли побачив привида перед собою.

Той легко проникнув у кімнату крізь замкнені двері й став перед Скруджем. І в ту ж мить полум'я, що вже зовсім загасло в каміні, раптом яскраво спалахнуло, немов хотіло вигукнути: «Я впізнаю його! Це — Дух Марлі!».

Так, це був Марлі зі своєю самокруткою, у своїй незмінній жилетці, у панталонах в обтяжку і чоботах; носики на чоботах стирчали, волосся на голові стирчало, самокрутка стирчала, поли сюртука відстовбурчувалися. Довгий ланцюг оперізував його і хвостом волікся по підлозі; Скрудж чудово його розгледів — він був із ключів, навісних замків, скарбничок, документів, grosbuxів і важких гаманців із залізними застібками. Тіло привида було прозоре...

Скруджеві не раз доводилося чути, що в Марлі немає серця, але до тієї хвилини він ніколи цього не вірив.

Ні, він і тепер не міг у це повірити. Він свердлив очима привида і виразно бачив, що той стоїть перед ним, і чітко відчував на собі мервецький погляд. Він розгледів навіть, із якої тканини зшита хустина, що обкутувала голову й шию привида, і подумав, що такої хустини він ніколи не бачив у покійного Марлі. І все-таки він не хотів вірити своїм очам.

— Ти не віриш у мене, — мовив привид.

— Ні, не вірю, — сказав Скрудж.

По цих словах привид раптом так страшно закричав і так несамовито й моторошно заgrimів ланцюгами, що Скрудж учепився в стілець, ледь не знепритомнівши...

Заламавши руки, Скрудж упав на коліна.

Дж. Ліч. Ілюстрація до повісті
«Різдвяна пісня в прозі»

Потіркуй!

- Ким виявився привид?
- Із чого складався ланцюг Марлі? Чому?
- Прослідкуй за зміною почуттів Скруджа.

— Пощади! — заблагав він. — Жахливе видиво, навіщо ти мучиш мене!

— Чоловіче суєтного розуму, — мовив привид, — віриш ти тепер у мене чи ні?

— Вірю, — вигукнув Скрудж. — Як же тут не вірити!..

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

...І тут із грудей привида знову вирвався крик, і він знову загримів ланцюгами й заламав свої безтілесні руки.

— Ти в ланцюгах? — пролепетав Скрудж, тремтячи. — Але чому?

— Я ношу ланцюг, який сам скував собі при житті, — відповів привид. — ...Я оперезався ним по добрій волі і за власним бажанням його ношу. Хіба вигляд цього ланцюга не знайомий тобі?

Скрудж тремтів усе дужче.

— Може, ти хотів би знати, яка вага й довжина ланцюга, що його тягаєш ти сам? — продовжував привид...

 Поміркуй!

• Як привид Марлі пояснює появу ланцюгів?

Скрудж глянув собі під ноги, гадаючи, що їх уже обвив залізний ланцюг...

— О! Ти раб своїх пороків і пристрастей! — кричав привид. — Не знати того, що сторіччя ненастанної праці безсмертних душ мусять канути у вічність, перш ніж здійсниться все добро, яке мусить восторжествувати на землі! Не знати того, що кожна християнська душа, чинячи нехай найменше добро, збагне, що її земне життя занадто швидкоплинне для безмежних можливостей добра!..

І привид потряс ланцюгом, немов у ньому й крилася причина всіх його марних жалів, а потім грюпнув ним об підлогу.

— У ці дні, коли рік добігає кінця, я особливо страждаю, — мовив привид. — Чому, проходячи крізь натовп своїх ближніх,

я опускав очі й жодного разу не підняв їх до тієї благословенної Зорі, яка спрямувала стопи волхвів до убогого дому. Адже її сяйво могло б вказати й мені шлях до хатини бідняка.

У Скруджа вже зуб на зуб не попадав — він був страшенно наляканий тим, що привид усе дужче й дужче схвильований...

— Повір, це була нелегка частина мого випробування, — продовжував привид. — І я прийшов сюди цієї ночі, аби повідомити тобі, що для тебе ще не все втрачено. Ти ще можеш уникнути моєї долі, Ібензере, бо я попросив за тебе.

— Ти завжди був мені другом, — сказав Скрудж. — Дякую тобі.

— Тебе відвідають, — продовжував привид, — ще три Духи.

— Тоді... може, краще не треба, — сказав Скрудж.

— Якщо ці Духи не з'являться тобі, ти підеш моїм шляхом, — сказав привид. — Отже, чекай на першого Духа завтра рівно о першій... Чекай на другого наступної ночі також о першій. А третього — на третю добу опівночі...

 Потіркуй!

● Чому привид Марлі явився Скруджеві?

Куплет другий. Перший із трьох Духів

Коли Скрудж прокинувся, було так темно, що глянувши з ліжка, він заледве міг відрізнити прозоре скло вікна від непроникно чорних стін кімнати. Він пильно вдивлявся в морок — зір у нього був гострий, як у тхора, — і в цю мить годинник на сусідній дзвіниці пробив чотири чверті.

На його подив, далі годинник гулко пробив шість ударів, сім, вісім... — і замовк тільки на дванадцятому. Північ! А він ліг спати о третій годині ночі!..

— Як? Це неможливо! — мовив Скрудж. — Виходить, я проспав ледь не цілу добу!..

Скрудж пролежав у ліжку, доки церковний годинник не віддзвонив ще три чверті, і тут раптово йому згадалося пророкування привида — коли годинник проб'є першу, до нього з'явиться перший відвідувач...

— Дінь-дон!

— Чверть на першу, — взявся лічити Скрудж.

— Дінь-дон!

— Пів на першу!

— Дінь-дон!

— За чверть перша!

— Дінь-дон!

— Перша година ночі! — вигукнув Скрудж, тріумфуючи. — І все! І нікого немає!

...Але щойно пролунав густий, гучний, тужливий дзеньк — перша! — як у ту ж мить раптовий спалах освітив кімнату, і чиясь невидима рука відкинула ковдру...

 Поміркуй!

- Чому Скрудж сподівається, що не зустрінеться з Духом?
- Як він намагається пояснити своє спілкування з привидами Марлі?

Скрудж побачив перед собою дуже дивну істоту, схожу на дитину, але ще більше на старого, котрий наче в якусь надприродну підзорну трубу віддалився від нього на таку відстань, що його можна було сприйняти за дитину. Його довге волосся, що розсипалося по плечах, було білим, як у дуже літньої людини, однак на обличчі не проступало жодної зморщечки, а на щоках грав ніжний рум'янець. Руки в нього були дуже довгі й мускулісті, а кисті рук справляли враження незвичайної сили. Ноги — оголені так само, як і руки, — вражали досконалістю форм. Одягнена ця істота була в білосніжну туніку, підперезану дивним блискучим поясом, і тримала в руці зелену гілку гостролисту, а поли одержі, контрастуючи з цим символом зими, були прикрашені живими квітами. Але найдивніше, що яскравий струмінь світла вибивався в нього з маківки й освітлював усю його фігуру. Певно, через це під пахвою Привид мав схожий на ковпак великий вогнегасник, який слугував йому, очевидно, головним убором тоді, коли він волів не освітлюватися...

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Як пояс його блищав і переливався вогнями, що спалахували й згасали одночасно в різних місцях, — так і вся його фігура наче переливалася, то тут, то там втрачаючи виразність обрисів, і Привид ставав то одноруким, то одноногим, то раптом обростав двадцятьма ногами зараз, але позбувався голови, то здобував звичай-

ну пару ніг, але втрачав руки разом із тулубом, і залишалася тільки голова. Прикметно, що як тільки яка-небудь частина його тіла розчинялася в непроникному мороці, здавалося, що вона пропадала безвісти; і хіба не диво, що наступної миті відсутня частина тіла була на місці...

— Хто ви, сер? — запитав Скрудж. — Чи не той Дух, з'яву якого мені передвіщали?

— Так, це я.

Голос Духа звучав м'яко, навіть ніжно, і так тихо, немов долітав звідкись іздалеку...

— Я — Привид Давнього Різдва.

Скруджеві раптом нестерпно запраглося, щоб Дух вдягнув свій головний убір. Чому виникло в нього таке бажання, Скрудж, певно, й сам не зміг би пояснити, але все ж він попросив Привида надягти ковпак.

— Як! — закричав Дух. — Ти хочеш своїми нечистими руками погасити благе світло, яке я випромінюю?

...Він простягнув до Скруджа свою міцну руку й легко взяв його за лікоть...

— Дай мені торкнутися твоїх грудей, — сказав Дух, кладучи руку йому на серце. — Це підтримає тебе, і ти здолаєш і не такі перешкоди.

З цими словами він пройшов крізь стіну, захоплюючи за собою Скруджа, й вони опинилися на відкритій сільській дорозі, обабіч якої лежали поля. Місто сховалося з очей, зникло безвісти.

— Боже милостивий! — вигукнув Скрудж, сплеснувши руками й озираючись довкола. — Я тут ріс! Я бігав тут хлопчаком!

Дух лагідно глянув на Скруджа. Його легкий дотик, мимовільний і невагомий, розбудив якісь почуття в грудях старого Скруджа. Йому здалося, що він відчуває тисячі запахів, і кожен запах будив тисячі спогадів про давно забуті думки, прагнення, радощі, надії.

— Твої губи тремтять, — сказав Дух. — А що це котиться в тебе по щоці?

Скрудж схвильованим голосом, — а це геть незвично для нього, — пробурмотів, що це так, дрібниці.

Потіркуй!

- Що тебе здивувало в зовнішності Духа?
- Як ти гадаєш, ким він може виявитися?

Потіркуй!

- Чому Скрудж попросив Привида натягти ковпак?

— Чи впізнаєш ти цю дорогу? — запитав Дух.

— Чи впізнаю я? — із запалом вигукнув Скрудж. — Так я про-
йшов би по ній із заплученими очима.

Вони пішли дорогою, де Скрудж добре знав кожен закрут, кожен поштовий стовп, кожне дерево. Нарешті вдалині зринуло невелике містечко з церквою, ринковим майданом і мостом над примхливо звивистою річкою. Їм зустрічалися кудлаті конячки, що бігли легкою рессю, несучи на своїх спинах хлопчаків; і ті перемовлялися з іншими хлопчачами у візках і бричках, якими правили фермери. Всі вони були дуже щасливі, всі окликали один одного, і над полями лунав такий веселий гомін, що морозне повітря, здавалося, тремтіло від сміху, радіючи їхнім веселоцям.

— Усе це лише тіні тих, хто жив колись, — сказав Дух...

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Веселі подорожани були вже зовсім близько, і Скрудж упізна-
вав їх усіх, одного за одним, і називав на імена.

Чому він був так безмірно щасливий побачивши їх? Що збли-
нуло в його холодних очах і чому серце так застрибало у грудях?..
Чому душа його сповнилася розчулення, коли він почув, як, роз-
стаючись на перехрестях і роз'їжджаючи додому, вони бажають
один одному веселого Різдва?..

— А школа ще не геть спорожніла, — сказав Дух. — Якийсь
бідолашний хлопчик, позабутий усіма, залишився там на самоті.

Скрудж відповів, що він знає про це, і схлипнув.

Вони звернули з дороги на пам'ятну Скруджевi стежину і не-
забаром підійшли до червоного цегляного будинку з увінчаною
флюгером невеликою круглою башточкою зі дзвоном. Будинок
був доволі просторий, але геть занепав...

 Поміркуй!

- Як змінюється поведінка Скруджа, коли він опиняється в минулому часі? Чому?

Скрудж і його супутник увійшли в похмуру прихожу і, заглядаючи то в одні, то в інші розчинені двері, бачили величезні холодні й майже порожні кімнати.

У домі було сиро, як у склепі, пахнуло землею, і все свідчило про те, що тут дуже часто встають при свічках і дуже рідко їдять досита.

Вони рушили до дверей у глибині прихожої... Двері прочинились, як тільки вони наблизилися до них, і відкрилася довга кімната з понурими голими стінами, яка здавалася ще більш сумовитою через те, що в ній рядами стояли прості нефарбовані парти. За однією з цих парт вони побачили самотню фігурку хлопчика, який читав книгу при вбогому вогнику каміна; і Скрудж теж присів за парту й заплакав, упізнавши в цій бідолашній, усіма забутій дитині самого себе, яким він був колись. Усе тут, — писк і метушня мишей за дерев'яними панелями; луна, що доносилася звідкись із надр будинку; звук крапель із відталого жолоба на похмурому дворі; зітхання вітру в безлистій кроні самотньої тополі; скрипіння дверей порожньої комори, які розгойдувалися на іржавих петлях; потріскування дров у каміні — все відлунювало у розм'яклому Скруджевому серці й накликало сльози.

Дух торкнув Скруджа за плече і вказав на його двійника — заглиблену в читання дитину. Зненацька за вікном з'явився чоловік у чужоземному одязі, із сокирою за поясом. Він стояв перед ними як живий, ведучи на повідку осла, нав'юченого дровами.

— Та це ж Алі Баба! — нестямившись від захвату, закричав Скрудж. — Це мій добрий старий чесний Алі Баба!.. Якось на Різдво, коли це покинуте дитя залишилося тут саме-саміське, він прийшов до нього, точнісінько як зараз! Бідолашний хлопчик!..

— А ось і папуга! — вигукнув Скрудж... — Бідолашний Робін Крузо, — сказав він своєму господареві, коли той повернувся додому, пропливши навколо острова... — Де ти був, Робіне Крузо? Робінзон гадав, що це йому причулося, але ж ні — це говорив папуга, ви ж знаєте. А ось і П'ятниця — мчить з усіх ніг до бухти!..

— Як би я хотів... — пробурмотів він згодом, утираючи очі рукавом і заховавши руку в кишеню; але відтак, оглянувшись

Потіркуй!

- Що довелося Скруджеві пережити в минулому?
- На які звуки вказує автор? Які емоції вони в тебе викликають?

довкола, додав: — Ні, тепер уже пізно.

— А чого б ти хотів? — запитав його Дух.

— Та нічого, — відповів Скрудж. — Нічого. Вчора увечері якийсь хлопчик заколядував біля моїх дверей. Мені б хотілося дати йому що-небудь, оце й усе.

Із цими словами Скрудж-дитина немов підріс на очах, а кімната, в якій вони опинилися, стала ще темнішою й бруднішою. Панелі в ній розсохлися, віконні рами розтріскались, а від стелі відвалилися шматки штукатурки, оголивши дранку... І знову він був тут сам-один, тоді як усі інші хлопчаки розійшлися додому на веселі канікули.

Але тепер він уже не сидів за книжкою, а зневірено крокував із кута в кут. Скрудж глянув на Привида і, ледь похитавши головою, із тривожним очікуванням глянув на двері.

Вони прочинилися, і маленька дівчинка вбігла в кімнату. Кинувшись хлопчикові на шию, вона поцілувала його, називаючи своїм любим братиком.

— Я приїхала за тобою, любий братику! — говорила крихітка, захоплено сплескуючи тоненькими рученятами і перегинаючись ледь не навпіл від радісного сміху...

Потім, сповнена дитячого нетерпіння, потягнула його до дверей, і він охоче пішов за нею...

— Тендітне створення! — сказав Привид. — Здавалося, найлегший подув вітерця може її погубити. Але в неї було велике серце.

— О так! — закричав Скрудж...

— Вона померла вже заміжною жінкою, — мовив Привид. — І здається, в неї залишилися діти.

— Один син, — поправив Скрудж.

— Справді, — сказав Дух. — Твій небіж.

Скруджеві стало трохи не по собі...

Щойно вони покинули школу, і ось уже стояли на людній вулиці... Святково прикрашені вітрини магазинів не залишали сумнівів у тому, що знову настало Різдво...

Привид зупинився біля дверей якоїсь крамниці й запитав Скруджа, чи впізнає він цей будинок.

 Поміркуй!

- Героєм яких народних казок є Алі-Баба?
- Що тобі відомо про Робінзона Крузо?
- Чому ці герої творів з'являються перед Скруджем?

— Іще б пак! — вигукнув Скрудж. — Адже мене колись віддали сюди на навчання!

Вони увійшли. І побачили старого джентльмена в перуці, який сидів за настільки високою конторкою... Неймовірно схвильований Скрудж вигукнув:

— Та це ж старий Феззівіг!..

І двійник Скруджа, який став уже дорослим молодиком, стрімко вбіг у кімнату в супроводі іншого учня.

— Таж це Дік Вілкінз! — сказав Скрудж, звертаючись до Привида. — Звичайно, він! Ясна річ! Бідолаха Дік! Він так любив мене.

— Ха-ха, хлопці — сказав Феззівіг, — кидайте роботу! Адже нині Святвечір, Діку!..

За мить усе було готово. ...І магазин перетворився на теплий, затишний, чистий, яскраво освітлений бальний зал...

І всі пустилися в танок — двадцять пар водночас...

Коли годинник пробив одинадцятку, домашній бал закінчився. Містер і місіс Феззівіги, ставши обабіч дверей, потискали руку кожному гостю чи гості й бажали йому чи їй веселого Різдва...

Доки тривав бал, Скрудж поводився як божевільний... Він наче брав участь у всьому, що відбувалося, все пригадував, усьому радів і відчував неймовірне хвилювання.

...І Скрудж знову побачив самого себе.

Але тепер він був уже значно старший — у розквіті літ. Риси обличчя його ще не стали настільки різкими й суворими, як в останні роки, але турботи й скнарість уже наклали відбиток на його обличчя. Неспокійний, жадібний блиск з'явився в очах, і було зрозуміло, яка хвороблива пристрасть пустила корені в його душі і що станеться з ним, коли вона виросте і її чорна тінь поглине його всього.

Він був не сам. Поруч із ним сиділа чарівна молода дівчина в жалобі.

Дж. Ліч. Ілюстрація до повісті
«Різдвяна пісня в прозі»

Потіркуй!

- Як Скрудж у минулому святкував Різдво?
- Які в нього спогади про це свято?

— Все це так мало значить тепер для тебе, — говорила вона тихо. — Ти поклоняєшся тепер іншому божеству, і воно витиснуло мене з твого серця...

— І що це за божество, яке витиснуло тебе? — запитав Скрудж.

— Гроші...

— То й що ж? — заперечив він. — Хіба погано, що я нарешті порозумнішав? Моє ставлення до тебе не змінилося...

— У тебе інша душа, інший спосіб життя, інша мета. І вона для тебе найважливіша. Це зробило мою любов непотрібною тобі...

...Зробивши над собою зусилля, відповів:

— Це тільки ти так гадаєш.

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

— Я рада була би думати інакше! — відповіла вона. — Бог свідок! Якщо вже навіть я мусила нарешті визнати цю гірку істину, то яка насправді вона сувора й незаперечна! Бо ж не можу я повірити, що ставши вільним від жодних зобов'язань, ти взяв би за дружину дівчину без приданого! Та ж навіть виливаючи мені свою душу, ти не в змозі приховати того, що кожен твій крок продиктований Користю!.. Ні, я розумію все. І я звільняю тебе від твого слова...

— Привиде! — заволав Скрудж. — ...Невже тобі приємно мучити мене!

— Ти побачиш ще одну тінь Минулого, — сказав Дух...

Вони перенеслися в інше місце і в інший час; Скрудж побачив кімнату, не дуже велику й не багату, але доволі зручну й затишну. Біля каміна, у якому пекуче, по-зимовому, палали дрова, сиділа молода красива дівчина. Скруджеві здалося, що це його подруга, з якою вони щойно розійшлись, — настільки вони були схожі, — але одразу ж побачив і її. Тепер це була жінка середніх літ, усе ще приваблива. Вона теж сиділа біля каміна навпроти дочки.

У кімнаті стояв страшенний гамір, там було стільки дітей, що схвилюваний Скрудж не зміг би їх тепер навіть порахувати...

Але ось почувся стук у двері, і всі, хто був у кімнаті, так прудко кинулися до дверей, що дівчина — із усміхненим обличчям і в доволі пом'ятому платті — опинилася в самому центрі буйної ватаги і вітала батька, щойно той устиг ступити за поріг у супроводі розсильного, навантаженого іграшками й іншими різдвяними подарунками...

Тепер Скрудж спрямував усю свою увагу на дорослих, і слюза затуманила його погляд, коли господар разом із дружиною і ніжно притуленою до його плеча дочкою зайняв своє місце біля каміна...

— Белл, — сказав чоловік із посмішкою, звертаючись до дружини, — а я бачив сьогодні твого колишнього приятеля...

— Містера Скруджа?

— Так, його. Я проходив повз його контору, а він працював там при свічі... Один, як перст, на всьому білому світі...

Страшна втома раптово зморщила Скруджа. Його непереборно хилило до сну, і тієї ж миті він побачив, що знову у своїй спальні. Востаннє щосили натиснув на ковпака-вогнегасника, а тоді його рука ослабла, і впавши на ліжку, він заснув мертвецьким сном.

Потіркуй!

- Чи завжди Скрудж був таким, яким його змальовано в першому куплеті?
- Які спомини були для Скруджа найбільш болісними? Про що він жалкує?

Куплет третій. Другий із трьох Духів

Прокинувшись від свого ж таки дивовижно гучного храпу, Скрудж сів на ліжку і спробував зібратися з думками. Цього разу йому не треба було нагадувати про те, що годинник на дзвіниці незабаром проб'є першу...

...Скрудж, лежачи на своєму ліжку, був ніби в самому центрі плями червонуватого світла, яке заструменіло невідь звідки, щойно годинник пробив першу; але оскільки це було всього лише світло і Скрудж так і не збагнув, звідки це взялося і що означає, воно здавалося йому страшнішим від цілої дюжини примар... Скрудж нарешті таки подумав, що джерело примарного світла може бути в сусідній кімнаті... Він тихенько сповз із ліжка і, шаркаючи пантофлями, рушив до дверей.

Щойно його рука торкнулася клямки, як незнайомий голос, назвавши його на ім'я, велів увійти. Скрудж увійшов.

Це була його власна кімната... Але вона дивовижно змінилася. Всі стіни й стеля були прикрашені живими рослинами, і кімната скидалася на ліс. Яскраві блискучі ягоди весело визирали із зеленого листя. Свіжі тверді листи гостролисту, омели й плюща блищали, як маленькі дзеркальця, розвішені на гілках, а в каміні горіло таке яскраве полум'я, якого цей понурий камінь не знав ні за часів Скруджа, ні за часів Марлі... На підлозі величезною купою, що скидалась на трон, були складені смажені індички, гусаки, кури, дичина, свинячі окости, великі шматки яловичини, молочні поросята, гірлянди сосисок, смажені піріжки, різдвяні пудинги, діжки з устрицями, гарячі каштани, рум'яні яблука, соковиті апельсини, ароматні груші, величезні пироги з лівером і паруючі чаші з пуншем, запавні випари якого стелилися в повітрі, як туман. І на цьому троні невимушено й величаво сидів такий веселий і сяючий велетень, що досить було глянути на нього — і аж серце раділо. У руці в нього був смолоскип, трохи схожий за формою на ріг достатку...

— Я — Дух Нинішнього Різдва, — сказав Привид. — Глянь на мене!..

 Поміркуй!

- Чому Скрудж не впізнав свою кімнату? Як вона змінилася?

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Дух був одягнений у просту зелену мантию чи накидку, облямовану білим хутром. Одіж ця вільно й недбало спадала з його пліч, і широкі груди велетня були оголені, немовби він хотів продемонструвати, що не потребує жодних штучних покривів чи захистків. Босі ступні виглядали з-під пишних складок мантиї, а голова була покрита лише віночком із гостролисту, на якому де-не-де зблискували крижинки. Довгі темно-каштанові кучері

розсипалися по плечах, добре відкрите обличчя посміхалося, очі сяяли, голос звучав весело, вигляд був життєрадісний, а рука привітно протягнена. На поясі висіли стародавні піхви, але — порожні, без меча, та й самі вони були добряче поїдені іржею.

— Ти ж ніколи ще не бачив таких, як я! — вигукнув Дух.

— Ніколи, — відповів Скрудж.

— І ніколи не спілкувався з молодими членами нашого сімейства, з яких я — наймолодший? Я маю на увазі моїх старших братів, які народжувалися в останні роки?..

— Начебто ні, — сказав Скрудж. — Боюся, що ні. А в тебе багато братів, Привиде?

— Понад тисячу вісімсот, — відповів той.

— Духу, — сказав Скрудж смиренно. — Веди мене куди хочеш. Минулої ночі я йшов з примусу й одержав урок, який не минув марно. Якщо цієї ночі ти теж маєш мене чому-небудь навчити, хай і це піде мені на користь.

...Дух і Скрудж стояли вже на міській вулиці. Був різдвяний ранок, дуже морозно, і на вулиці звучала своєрідна музика, трохи різка, але приємна — це зчищали сніг із тротуарів і згрібали його з дахів...

Двері крамничок із курятиною були вже напівпричинені..., а бакалійні прилавки переливалися всіма барвами веселки. Тут стояли величезні круглі кошики з каштанами, схожі на обтягнуті жилетами животи веселих старих джентльменів... Тут були яблука і груші, складені височенними барвистими пірамідами. Тут були грона винограду, розвішені хазяйновитим власником крамниці на найвидніших місцях, щоб перехожі, любуючись ними, безкоштовно ковтали слинку. Тут були груди лісових горіхів — коричневих, ледь затягнутих пушком; їх аромат воскрешав у пам'яті давні прогулянки по лісу, коли так приємно брести, втопаючи по котики в опалому листі, й слухати, як воно шелестить під ногами. Тут були пухкі, темно-коричневі печені яблука, які вигідно відтіняли

Потіркуй!

- Яке враження справила на тебе зовнішність Духа Нинішнього Різдва?
- Кого, на твою думку, він називає своїми братами?
- Зверни увагу на звуки. Що вони передають?

Потіркуй!

- Чому, на твою думку, майже всі речення в цьому абзаці починаються зі слів «Тут були...»? Що автор хоче цим підкреслити?

яскраву жовтизну лимонів і апельсинів і всім своїм апетитним виглядом наполегливо переконували вас принести їх додому в паперовому пакеті і з'їсти на десерт...

Але ось задзвонили в дзвони, закликаючи всіх добрих людей до церкви, і веселий, святково вдягнений люд вийшов на вулиці; і одразу з усіх провулків потягнулися зі своїми різдвяними гусаками й качками до пекарні бідняки¹. Вигляд цих бідних людей, які зібралися до трапези, певно, дуже зацікавив Духа, бо він зупинився разом зі Скруджем біля дверей пекарні і, припіднімаючи накривки з каструль, які проносили мимо нього, взявся кропити їжу олією зі своєї лампи...

— Чим ти покropив? — запитав Скрудж Духа. — Може, це додає якогось особливого аромату стравам?

— Так, особливого.

— А чи до кожного обіду воно годиться?

— До кожного, який подали на стіл від чистого серця, а особливо — до обіду бідняка...

На порозі дому Боба Кретчита Дух зупинився і з посмішкою покropив його житло зі своєї лампи...

Тим часом Бобова дружина місіс Кретчит у дешевому, двічі перешитому, але зате щедро оздобленому стрічками платті..., розстелила на столі скатертину...

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

— Де ж забарився ваш дорогий татусь? — мовила місіс Кретчит. — І ваш братик, Крихітка Тім! Та й Марта вже півгодини як мала би прийти. Минулого Різдва вона так не запізнювалася.

...На порозі з'явився худенький Боб — батько сімейства — в поношеному костюмі, підлатаному й вичищеному до свята, і в теплому шарфі, що звисав попереду фути на три, не рахуючи

¹ До 1880 р. англійські бідняки, не маючи вдома зручних печей, носили святкові страви в пекарню, де їх готували за невелику плату.

бахроми, і з Крихіткою Тімом на плечах. Неборака Тім тримав у руці маленьку милицю, а його ноги були в металевих шинах.

— А як повадився наш Крихітка Тім? — допитувалася місіс Кретчит.

— Це не дитина, а чисте золото, — відповідав Боб. — Чисте золото. Він, розумієш, так часто залишається сам і все сидить собі й думає, що до такого іноді додумується — просто дивуєшся. Повертаємося ми з ним додому, а він раптом каже мені: добре, мовляв, що його бачили в церкві. Адже він каліка, і, певно, людям приємно, дивлячись на нього, згадати в перший день Різдва, хто дав змогу кульгавим ходити і сліпих зробив видючими.

...Почувся стукіт маленької милиці, і Крихітка Тім у супроводі братика й сестрички повернувся до свого стільчика біля вогню... Тим часом юний Пітер і двоє всюдисущих молодших Кретчитів побігли за гусаком, із яким незабаром урочисто повернулися.

Поява гусака зчинила неймовірну метушню. Можна було подумати, що цей домашній птах такий феномен, у порівнянні з яким чорний лебідь — щось зовсім буденне. А втім, у цьому бідному домі гусак і справді був дивиною...

І ось стіл уже накритий. Прочитали молитву. Настає хвилююча пауза. Всі затамували подих, а місіс Кретчит, пильно оглянувши ножа, розрізала ним грудинку, і бризнув сік, і довгоочікуваний фарш відкрився оку, і одностайний подих захвату пролунав над столом...

...Увага! У кімнату повалила пара! Це пудинг вийняли з казана...

Відтак Боб проголосив:

— Веселого Різдва, мої любі! І хай благословить нас усіх Господь!

І всі хором повторили його слова.

— Хай дарує нам Господь свою милість! — промовив і Крихітка Тім, коли всі замовкли.

Він сидів на своєму маленькому стільчику, притулившись до тата. Боб любовно тримав у руці його худеньку ручку, наче боявся, що хтось може відняти в нього синочка...

— Духу, — сказав Скрудж, сповнений співчуття, якого ніколи досі не відчував. — Скажи, Крихітка Тім буде жити?

Потіркуй!

- Які негаразди доводиться переживати Кретчитам?
- Як вони долають труднощі?
- Який настрій панує на Різдво в їхній родині?

— Я бачу порожній стільчик біля цього злиденного вогнища, — відповів Дух. — І милицю, яка залишилася без господаря, але яку зберігають із любов'ю. Якщо Майбутнє нічого не змінить, дитина помре.

— Ні, ні! — закричав Скрудж. — О ні! Добрий Духу, скажи, що доля пощадить його!

— За здоров'я містера Скруджа! — сказав Боб. — Я пропоную тост за містера Скруджа, без якого не справити б нам цього свята.

— Справді, лише заради Різдва можна пити за здоров'я такого бридкого, байдужого, жадібного скнари, як містер Скрудж, — заявила місіс Кретчит.

Скрудж у супроводі Духа знову опинився на вулиці, в кожному домі вже горіли каміни й у вікнах звабливо мерехтіло їхнє веселе полум'я...

 Поміркуй!

- Які почуття охоплюють Скруджа в будинку Кретчитів?
- Чия доля його найбільше турбує?
- Що відчуває Скрудж, коли за нього проголошують тост?

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Але тут на нього чекала велика несподіванка, бо він упізнав сміх свого небожа і збагнув, що раптом перенісся у світлу, простору, добре нагріту кімнату...

...Скруджів небіж реготав, тримаючись за боки, трясучи головою і корчачи сміховинні гримаси, а його дружина, племінниця Скруджа по чоловікові, дивлячись на нього, сміялася так само весело. Та й гості не відставали від господарів.

— Він сказав, що Різдво — це дурниця, нісенітниця, уявіть собі! — розповідав племінник. — І всерйоз це казав, їй-богу!

— Та як йому не соромно, Фреде! — обурливо скрикнула племінниця.

Скруджова племінниця була дуже красивою — насправді красивою. Чарівне личко, наївно-здивований погляд, ямочки на

щоках. Маленький пухкий ротик, здавалося, створений для поцілунків — і так воно, без сумніву, й було. Малюсінські ямочки на підборідді з'являлися і зникали, коли вона сміялася; і ніхто в світі не мав таких променистих очей...

— Він кумедний старий дивак, — мовив племінник...

— Він дуже багатий, Фреде, — завважила племінниця...

— І що з того, моя люба, — відповів племінник. — Від нього ні людям добра, ні йому радості...

— Терпіти його не можу! — заявила племінниця...

— А я ні, — сказав племінник. — Мені жаль його, і я не можу відчувати до нього ворожості, навіть якщо б захотів... — Я лише хотів сказати, — продовжував племінник, — що його антипатія до нас і небажання повеселитися разом з нами позбавили його можливості провести кілька годин у приємному товаристві... Як на мене, це принаймні краще, ніж сидіти наодинці зі своїми думками в старій запліснявілій конторі чи в його занудній квартирі. І я волюю запрошувати його до нас щороку, хоче він того чи ні, бо мені його шкода...

У цій родині музику шанували... Скруджова племінниця гарно грала на арфі й серед інших музичних п'єс виконала одну простеньку пісеньку (справді геть нескладну, ви через дві хвилини вже могли б її насвистати), яку співала колись одна маленька дівчинка, що приїхала якось увечері, щоб відвезти Скруджа з пансіону. Через це Скруджеві пригадався Дух Давнього Різдва, і тепер, коли він почув знайому мелодію, це знову ожило в пам'яті. Скрудж слухав і все дужче розчулювався, і йому вже здавалося, що якби він чув частіше ці звуки в минулі роки, може, він завжди прагнув би лише добра і щастя.

...Гостей було двадцяттеро, не менше, і всі вони, — як молоді, так і старі, — брали участь в іграх, а разом з ними і Скрудж...

Привидові, певно, імпонувала така поведінка Скруджа, і він поглядав на нього вельми прихильно. Скрудж, як дитина, взявся випрошувати в нього дозволу побути з гостями, доки вони не розійдуться, але Дух відповів, що це неможливо.

— Вони почали нову гру! — благав Скрудж. — Бодай півгодинки, Духу! Лише півгодинки!

Поміркуй!

- Як ставляться до Скруджа в будинку його племінника?
- Яка музика звучить там?
- Які спогади та думки пробуджує вона в душі Скруджа?

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Гра називалася «Так і ні». Скруджів племінник мав задумати що-небудь, а інші — вгадати, що саме він задумав. За умовами гри, він міг відповідати на всі запитання лише «так» або «ні». Під перехресним вогнем запитань, які посипалися на нього, вдалося помалу встановити, що він задумав якусь тварину, — доволі неприємну і навіть люту, часом гаркливу й рикливу, яка іноді начебто й розмовляє і яка нині живе в Лондоні й ходить по його вулицях, а не водять її на ланцюгу й не показують за гроші; притому живе вона не в звіринці і м'ясом її не торгують на ринку; і це не кінь, і не осел, і не корова, і не бик, і не тигр, і не собака, і не свиня і не кішка, і не ведмідь. За кожним новим запитанням Скруджів племінник заливався реготом і зрештою так розпалився, що встав із дивана й почав тупотіти від захвату ногами. І тут пухкенька сестра племінниці розреготалася раптом так само несамовито й вигукнула.

— Вгадала! Я знаю, кого ви задумали, Фреде! Я знаю!

— І кого? — скрикнув Фред.

— Це ваш дядечко Скрудж!..

— Що ж, ми так потішилися з нього, — сказав Фред, — що було б чорною невдячністю не випити тепер за його здоров'я... Пропоную тост за дядечка Скруджа!

— За дядечка Скруджа! — закричали всі.

— Побажаємо старому, де б він зараз не був, веселого Різдва і щасливого Нового року! — сказав племінник. — Він не захотів прийняти від мене цих побажань, але нехай вони все-таки збудуться. Отже, за дядечка Скруджа!

А дядечко Скрудж тим часом непомітно для себе так розвеселився, і на серці в нього стало так легко, що він неодмінно проголосив би тост за здоров'я всієї компанії... Але щойно останнє слово злетіло з вуст племінника, як Дух зі Скруджем рушили далі.

Далеким був їхній шлях, чимало вони побачили, багацько домів відвідали, і скрізь приносили людям радість і щастя. Дух стояв у головах хворого, і хворий підбадьорювався і веселів; приходив до блукачів, які тужать на чужині, і їм здавалося, що вітчизна близько; охоплені розпачем після його відвідин окрилялися новою надією, а бідняки знаходили багатство в собі. У богадільнях, лікарнях і в'язницях, в убогих притулках — скрізь, де суєтність і жалюгідна земна гординя не закривають серця людини перед благодатним духом свята, — він благословляв людей і вчив Скруджа заповідям милосердя.

Привид старів буквально на очах...

— Скажи мені, невже життя духів таке коротке? — запитав його Скрудж.

— Моє життя на цій планеті швидкоплинне, — відповів Дух. — І сьогодні вночі йому настане кінець...

У цю мить годинник пробив північ.

Скрудж оглянувся, шукаючи Духа, але його вже не було. Коли дванадцятий удар дзвону пролунав у тиші, Скрудж згадав слова Джейкоба Марлі і, глянувши вгору, побачив величного Привида, закутаного з голови до ніг у плащ із капюшоном.

Куплет четвертий. Останній із Духів

Дух наближався — безмовно, повільно, суворо. І коли він був зовсім близько, такою похмурою таємничістю повіяло від нього на Скруджа, що той упав перед ним на коліна.

Чорне, схоже на саван одіяння Привида, ховало його голову, обличчя, фігуру — видно було лише простягнену вперед руку...

Скрудж відчув невимовний трепет, коли ця велична і таємнича фігура зупинилася біля нього. Привид не рухався і не вимовив ані слова, і Скруджеві стало дуже страшно.

— Ти — Дух Майбутнього Різдва, чи не так? — запитав на решті Скрудж.

Дух нічого не відповів, але рука його вказала кудись уперед.

Поміркуй!

- Який настрій з'являється в Скруджа в будинку його племінника?
- Яких чеснот Дух його навчає?

Поміркуй!

- Які почуття викликав у тебе опис Духа Майбутнього Різдва?
- А які почуття з'являються з його появою в Скруджа?

— Ти хочеш відкрити мені те, чого ще не сталося, але має статися згодом? — знову запитав Скрудж. — Чи не так, Духу?

Привид нічого не відповів. Але рука його й далі була простягнена вперед.

— Веди мене! — сказав Скрудж.

Привид рушив уперед так само безмовно, як і з'явився. Скрудж пішов за ним...

Вони увійшли в місто — вірніше, місто, здавалося, раптово саме виросло довкола них і обступило їх зусібіч. І ось вони вже в центрі — на Біржі, в юрбі комерсантів, що снували туди-сюди, збиралися групами, поглядали на годинник, дзвеніли монетами в кишені, в роздумах крутили в руках масивні золоті печатки, — словом, усе було, як завжди, і все добре знайоме Скруджеві.

Дух зупинився біля невеликої групи ділків. Помітивши, що рука Привида вказує на них, Скрудж підійшов і став прислухатися до їхньої розмови.

— Ні, — сказав крупний гладкий чоловік із дивовижним потрійним підборіддям. — Про це мені нічого не відомо. Знаю тільки, що він помер.

— Коли ж це сталося? — запитав хтось.

— Нібито вчора вночі...

— Що ж він зробив зі своїми грошима? — запитав червоновидий пан...

— Не чув, не знаю, — відповів чоловік з потрійним підборіддям і знову позіхнув.

— Певно, залишив їх своїй фірмі. Мені він їх не залишив, це я знаю напевне.

Жарт зустріли загальним сміхом.

— Схоже, пишного похорону не буде, — продовжував чоловік із підборіддям. — Навіть не уявляю собі, хто прийде на його похорон...

Співрозмовники розійшлися й змішалися з іншими групами ділків, а Скрудж, який знав усіх цих людей, запитально глянув на Духа, чекаючи пояснень.

Привид рушив до виходу. Рука його вказував на вулицю, де щойно зустрілися двоє людей...

Цих людей він теж чудово знав. Обидва були дуже багатими і дуже впливовими комерсантами.

— Чули? — сказав перший. — Він таки втрапив нарешті чортові в лапи.

- Так, чув, — відповів другий. — Який мороз!
- Якраз різдвяний. Ви не любите кататися на ковзанах?
- Ні, ні. У мене й без того багато турбот! Мої шанування!

Оце й усе, ні слова більше. Зустрілися, перекинулись кількома словами і розійшлися.

Скрудж знову заглянув на Біржу, шукаючи тут свого двійника, але на його звичному місці стояв якийсь незнайомий чоловік. У цей час Скрудж уже мав бути на Біржі, проте він не знайшов себе ні там, ні в юрбі, що тіснилася біля входу. Втім, це не дуже його здивувало. Він побачив у цьому лише доказ того, що рішення яке він уже прийняв у душі, — кардинально змінити свій спосіб життя, — здійснилося.

Залишивши біржу, вони заглибилися в глухі хрущоби, куди Скрудж ніколи навіть не заглядав, хоча й знав, де розташований цей квартал і яка погана в нього репутація...

У самій гущі цих кубел і нетрів була крамниця лахмітника — низька і немов придавлена до землі односхилим дахом. Тут за гроші скуповували ганчірки, старі бляшанки, пляшки, кісти й інше дрантя та мотлох...

Коли Скрудж із Привидом підійшли до нього, якась жінка з об'ємистим вузлом у руках крадькома шаснула в крамницю...

— Ось бачите, що прибиральниця завжди встигне першою! — вигукнула та, що випередила інших. — А прая вже за нею, а тоді й посильний гробаря...

Тим часом жінка, що прийшла першою, жбурнула свій вузол на підлогу, з нахабним виглядом усілася на табуретку, вперлася кулаками в коліна й зухвало подивилася на тих, хто прийшов після неї...

— Якщо цей старий скнара хотів, щоб усе в нього залишилося ціле-цілісіньке після того, як він віддасть Богові душу, — продовжувала прибиральниця, — чому він не жив як усі люди? Коли б він жив по-людському, то вже, певно, хто-небудь догледів би його у смертну годину, й не здох би він отак — сам-саміський.

— Щира правда! — сказала місіс Ділбер. — Це йому кара за гріхи.

Скрудж із жахом прислухався до її слів...

Поміркуй!

- Які новини Скрудж дізнається про себе?
- Як люди зустрічають звістку про його смерть?

— Духу! — промовив Скрудж, тремтячи з голови до п'ят. — Я зрозумів, зрозумів! Доля цього нещасного могла бути й моєю долею. Все йшло до того... Боже милостивий, а це що?

Він із жахом відсахнувся, бо все довкола змінилося — тепер він стояв у головах чийогось ліжка, ледь не торкаючись його рукою...

У кімнаті було темно, занадто темно, аби що-небудь розгледіти, хоча Скрудж, підкорившись якійсь внутрішній спонуці, й роззирався довкола, намагаючись збагнути, де він. Лише слабкий промінь світла, проникаючи звідкись ззовні, падав на ліжко, де пограбований, знедолений, необмитий, неоплаканий, покинутий усіма, спочивав мрець...

Ось він лежить у темному порожньому домі, і немає в усьому світі людини — ні чоловіка, ні жінки, ні дитини, — яка могла б сказати: «Він був добрий до мене, і пам'ятаючи про те, що якось він сказав мені добре слово, я тепер подбаю про нього»...

— Якщо є в цьому місті бодай одна душа, яку ця смерть не залишить байдужою, — не тямлячи себе, закричав Скрудж, — покажи мені її, Духу, молю тебе!

Чорний плащ Привида крилом розпростерся перед ним, а коли опустився, очам Скруджа відкрилася освітлена сонцем кімната, у якій були мама з дітьми.

Мама, певно, когось чекала — тривожно, з нетерпінням... Увійшов чоловік, іще молодий, але заклопотаний і пригнічений. Утім, зараз у нього був якийсь дивний вираз обличчя: здавалося, він чомусь радий, а водночас збентежений...

 Поміркуй!

- Що вчинили з речами Скруджа після його смерті?
- Як це характеризує людей, що розграбували речі? А самого Скруджа?

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Він сів за стіл — обід уже давно чекав його на плиті, — і коли дружина після тривалого мовчання нерішуче запитала його, які новини, він розгубився.

— Скажи лише, добрі чи погані? — запитала вона знову, намагаючись допомогти йому.

— Погані.

— Ми розорені?

— Ні, Керолайн, є ще надія.

— Якщо він зм'якшиться! — здивовано відповіла вона. — Звичайно, якщо таке диво можливе, тоді ще не все втрачено.

— Він уже не зм'якшиться, — відповів чоловік. — Він помер.

Обличчя його дружини виказувало в ній вельми лагідну й терплячу жінку. Проте, зачувши слова чоловіка, вона подякувала долі й, сплеснувши руками, відверто висловила свою радість, але вже наступної миті засоромилася свого пориву...

— Кому ж ми тепер маємо виплачувати борг?

— Не знаю. Принаймні тепер ми встигнемо якимось викрутитися. А якщо й не встигнемо, то не може бути, щоб спадкоємець виявився настільки ж безжалісним кредитором, як покійний. Це була б нечувана невдача. Ні, ми можемо сьогодні заснути спокійно, Керолайн!..

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

— Духу, покажи мені інші, добрі почуття, які розбудила в людях ця смерть, — заблагав Скрудж, — або та темна кімната буде завжди невідступно стояти перед моїми очима.

І Дух повів Скруджа... І ось вони увійшли в убогий дім Боба Кретчита...

Тиша. Глибока тиша. Галасливі маленькі Кретчити сиділи в кутку тихо й непорушно, як статуї. Їхні погляди були прикуті до Пітера, який тримав у руках розкриту книгу. Мати й дочка були зайняті шиттям. Але які вони всі мовчазні!..

Мати поклала шиття на стіл і прикрила очі долонею...

— Ось уже й полегшало, — мовила місіс Кретчит. — Очі сльозяться від роботи при свічках. Не вистачало ще, щоб ваш тато застав мене з червоними очима. Здається, йому час уже бути вдома.

— Давно час, — сказав Пітер, закриваючи книгу. — Але знаєш, мамо, останнім часом він ходить якось тихше, ніж завжди...

— А як швидко він ходив із Крихіткою Тімом на плечі...

— Але ж він був легесенький як пір'їнка! — продовжувала мати, низько схилившись над шиттям. — А тато його так любив, що для нього це було зовсім неважко. А ось тато й прийшов!

...Знову всі зібралися біля вогню, і потекла розмова... Боб почав розповідати їм про незвичайну доброту Скруджевого племінника, який і бачив його всього лише

раз, проте сьогодні, зустрівшись із ним на вулиці й завваживши, що він трохи засмучений, — лише ледь-ледь зажурився, пояснив Боб, — почав співчутливо розпитувати, що його так засмутило.

— Приємнішого, ввічливішого пана я ще в житті не зустрічав, — сказав Боб. — Я одразу все йому розповів. І він сказав: «Від усього серця співчуваю вам, містере Кретчит. І вам, і вашій добрій дружині»...

— І справа навіть не в тому, що він може чимось нам допомогти, — продовжував Боб, — а в тому, що він був такий добрий! Так ніби він знав нашого Крихітку Тіма і горює разом з нами.

— З усього видно, що це добра душа, — завважила місіс Кретчит...

— Духу, — сказав Скрудж. — Мені здається, що скоро ми розпрощаємося. Я знаю це, хоча мені й невідомо, звідки. Скажи, хто був той мрець, якого ми бачили?

Дух Майбутнього Різдва знову повів його далі і, як здалося Скруджеві, переніс у якийсь інший час...

— Моя контора в цьому дворі, який ми так поспішно переходимо, — сказав Скрудж...

Дух зупинився, але рука його показувала в іншому напрямку...

Цвинтар. Ось де, певно, спочиває той бідолаха, і тут Скрудж нарешті дізнається, хто це...

— Перш ніж я зроблю останній крок до могильної плити, на яку ти вказуєш, — сказав Скрудж, — відповіси мені на одне питання, Духу. Мені являлося те, що буде, чи те, що може бути?

 Потіркуй!

• Що трапилося в родині Кретчитів?

Але Дух і далі мовчав, а рука його вказувала на могилу, біля якої він зупинився.

Увесь тремтячи, Скрудж на колінах підповз до могили і на зарослій травною кам'яній плиті, куди вказувала рука Привида, прочитав своє власне ім'я: Ібензер Скрудж.

— То це був я — той, кого бачили ми на смертному одрі? — скрикнув він...

— Я шануватиму Різдво у своєму серці й зберігатиму пам'ять про нього весь рік. Я спокутую своє Минуле Сьогоднішнім і Майбутнім, а спогад про трьох Духів завжди житиме в мені. Я не забуду цих уроків, не зачиною свого серця для них...

 Поміркуй!

- Яким Скрудж побачив своє майбутнє?
- Яку обіцянку він дає Духові?

Куплет п'ятий. Завершення цієї історії

Так! Це було бильце його власного ліжка, і кімната була теж його власна. А найкраще було те, що і Майбутнє належало йому, і він міг ще змінити свою долю.

— Я спокутую своє Минуле Сьогоднішнім і Майбутнім! — повторив Скрудж, прудко вилізаючи з постелі. — І пам'ять про трьох Духів житиме в мені вічно! Джейкобе Марлі! Подякуймо Небу і світлому Різдву!..

Він так прагнув здійснити свої добрі наміри і був такий схвилований, що голос не корився йому, а обличчя все ще було мокре від сліз, бо він ридма ридав, благаючи Духа...

— Мені так легко, наче я пір'інка, так радісно, наче я ангел, так весело, наче я школяр!.. Вітаю з Різдвом усіх, усіх! Із Новим роком весь світ! Ура! Ура! Ура!..

Його радісні вигуки перервав церковний дзвін. Як же весело він дзвонив! Дінь-дінь-бом! Дінь-донн-бом! Бом-донн-дінь! Донн-дінь-дінь! Бом-бом-бом! О, як чудово! Як чудово!

Підбігши до вікна, Скрудж підняв раму і висунувся назовні... Ясний, погожий день. Колючий, підбадьорюючий мороз. Він посвистує у свою крижану сопілочку і змушує кров, пританцювуючи, бігти по жилах. Золоте сонце! Блакитне небо! Прозоре свіже повітря! Веселий передзвін!..

 Поміркуй!

- Які звуки лунають різдвяного ранку?
- Чи відповідають вони настрою Скруджа? Поясни свої міркування.

— Який нині день? — звисившись униз, гукнув Скрудж до святково вдягненого хлопчика, який стояв у нього під вікнами і роздивлявся довкола...

— Сьогодні? — знову здивувався хлопчик. — Таж сьогодні Різдво!

«Різдво! — подумав Скрудж. — То я не пропустив свята! Духи здійснили все це за одну ніч. Вони все можуть, якщо захочуть. Звісно, можуть. Ясна річ».

— Послухай, милий хлопчику!

— Що? — відгукнувся той.

— Ти знаєш крамницю курятини за квартал звідси, на розі? — запитав Скрудж.

— Звісно, знаю! — відповів малий...

А ти не знаєш, чи продали вони вже індичку, яка висіла в них у вікні?..

— Найбільшу, завбільшки як я?

— Яка кмітлива дитина! — вигукнув Скрудж... — Так, мій друже!

— Вона й зараз там висить, — сказав хлопчик.

— Висить? — сказав Скрудж. — То збігай і купи її.

— Та ну тебе! — буркнув хлопчисько.

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

— Ні, ні, я не жартую, — запевнив його Скрудж. — Купи її і скажи, хай принесуть сюди, а я вже розпоряджуся, куди її доставити. Приведи сюди управляючого і одержиш від мене шилінг. А якщо встигнеш за п'ять хвилин, одержиш півкрони!

Хлопчик помчав стрілою...

— Я пошлю індичку Бобові Кретчиту! — пробурмотів Скрудж і від захвату аж зайшовся сміхом. — Ото вже він буде голову ламати, хто це йому прислав. Та індичка, мабуть, удвічі більша від Крихітки Тіма...

Яка ж це була індичка!..

— Ні, вам її не доволокти до Кемден-Тавна, — сказав Скрудж. — Доведеться найняти кеб.

Він говорив це, задоволено посміюючись, і з усмішкою заплатив за індичку, і з усмішкою оплатив кеб, і з усмішкою розплатився з хлопчиком...

Нарешті, святково вдягнувшись, він вийшов з дому. По вулицях уже хмарою сунув народ — зовсім як того різдвяного ранку, який Скрудж провів із Духом Нинішнього Різдва. Заклавши руки за спину, Скрудж ішов по вулиці й сяючою посмішкою вітав кожного стрічного. І такий був у нього щасливий і доброзичливий вигляд, що двоє-троє перехожих, дружелюбно посміхнувшись у відповідь, сказали йому:

— Доброго ранку, сер! Із Різдвом вас!

І Скрудж не раз відтак розповідав, що ці слова лунали в його вухах райською музикою...

Скрудж побував у церкві, потім ходив по вулицях, придивлявся до перехожих, гладив по голівках дітей, розмовляв із жебраками, заглядав у вікна квартир і в підвальні вікна кухонь, — і все, що він бачив, сповняло його серце радістю. Чи думав він коли-небудь, що звичайнісінька прогулянка — та й узагалі геть усе — може зробити його таким щасливим! А коли почало смеркатися, він рушив до будинку племінника.

Не раз і не двічі пройшовся він мимо його дому туди-сюди, не зважуючись постукати в двері. Нарешті, зібравшись із духом, піднявся на ґанок...

 Потіркуй!

● Чому Скрудж довго не наважується зайти до будинку племінника?

— З нами хресна сила! — закричав Фред. — Хто це?

— Це я, твій дядечко Скрудж... Чи приймеш мене, Фреде?

Чи прийме він дядечка! Та він на radoщах ледь не відірвав йому руку. За п'ять хвилин Скрудж уже почував себе як удома. Такого сердечного прийому він ще зроду не зустрів.

Племінниця мала точнісінько такий же вигляд, як і в тому видінні, що явилось йому напередодні. Таким же був і Топпер, що незабаром прийшов, і пухкенька сестра господині, що з'явилася слідом за ним, та й усі інші. Який це був дивовижний вечір! Які дивовижні ігри! І яка дивовижна єдність у всьому! Яке щастя!

А зранку, щойно світало, Скрудж уже був у себе в конторі. Так, він прийшов ранесенько. Він прагнув потрапити туди раніше

від Боба Кретчита і викрити клерка в тому, що він спізнився на роботу. Скрудж просто мріяв про це...

— А ось і ви! — пробурчав Скрудж, наслідуючи своє власне одвічне бурчання. — Як розуміти вашу з'яву на роботі в цей час?

— Прошу вибачення, сер, — сказав Боб. — Я справді трохи спізнився!..

— Ось що я вам скажу, приятелю, — промовив Скрудж, — більше я цього не потерплю, а тому... — і тут він зіскочив зі стільця і дав Бобові такого стусана під ложечку, що той задом влетів назад у свою комірчину. — А тому, — продовжував Скрудж, — я маю намір збільшити вам платню!

Боб затремтів і нишком потягнувся до лінійки. У нього промайнула думка оглушити Скруджа ударом по голові, скрутити йому руки за спиною, покликати варту і чекати, доки принесуть гамівну сорочку.

— Вітаю вас зі святом, Бобе, — сказав Скрудж, плескаючи Боба по плечу, і цього разу видно було, що він таки сповна розуму. — І бажаю вам, Бобе, друже мій, добряче розважитися цього Різдва, бо досі ви через мене не вельми веселилися. Я збільшу вам платню і постараюся що-небудь зробити і для вашої сім'ї. Сьогодні увечері ми поговоримо про це за келихом різдвяного глінтвейну. А зараз, Бобе Кретчите, перш ніж ви надряпаєте ще хоч одну кому, я наказую вам купити відро вугілля і напалити тут так, щоб було жарко...

 Поміркуй!

- Чому Боб спершу так реагує на звістку про збільшення платні?

Фрагмент анімаційного фільму «Різдвяна історія»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія В. Діснея, 2009 р.)

Він зробив усе, що обіцяв Бобові, і навіть більше, значно більше. А Крихітці Тімові, який, до речі, незабаром видужав, він був завжди другим батьком. І таким він став добрим другом, таким

добрим господарем, і такою доброю людиною, що наше славне старе місто може ним лише пишатися... Дехто підсміювався з цього перетворення, але Скрудж не звертав на них уваги — смійтеся на здоров'я! Він був досить розумний і знав, що так уже влаштований світ, — завжди знайдуться люди, готові осміяти добру справу... На серці в нього було весело й легко, і йому цього було цілком досить.

Більше він уже ніколи не водив компанії з привидами, — у цьому сенсі він дотримувався принципів поміркованості, — і про нього йшла поголоска, що ніхто не вміє так шанувати й справляти Різдво, як він. Якби ж і про нас могли сказати те саме! А тепер нам залишається тільки повторити за Крихіткою Тімом: хай дарує нам Господь свою милість!

(Переклад І. Андрусяка)

Поміркуй!

- Як змінювався твій настрій під час читання твору?
- Які епізоди тебе найбільше засмутили, а які — сповнили радістю?
- Чому, на твою думку, автор свій твір назвав піснею, частини — куплетами?
- Зверни увагу, як автору вдалося поєднати в повісті реальне та фантастичне. Назви реалістичні й фантастичні образи та події твору.
- Чи вдалося письменнику показати моральне переродження особистості на прикладі Скруджа? Порівняй поведінку, висловлювання, вчинки цього героя на початку та в кінці твору.
- Розкажи про трьох Духів. Який із них тебе найбільше вразив? Яка їх роль у переродженні Скруджа?
- Чи вдалося авторові ствердити у творі думку про велич світлого свята Різдва?

Літературознавчий клуб

Неймовірну історію про дивовижну різдвяну подорож, яку ти мав / мала можливість здійснити разом із героями твору, написано ще в ХІХ ст. Її автор — англійський письменник **Чарльз Дікенс** (1812–1870).

Мовна скарбничка

Гуманізм — чуйне ставлення до людини, турбота про її благо та повага до її гідності. Саме такою ідеєю пронизаний твір, щойно прочитаний тобою.

Гуманіст — людина, пройнята ідеями гуманізму.

Раннє дитинство Чарльза було радісним і безжурним. Батьки тішилися акторським талантом свого сина, умінням виразно читати та імпровізувати. Однак згодом батько Чарльза (Чарлі, як його тоді називали) опинився у в'язниці через несплачені борги. Тож уже в 12 років Чарльзу довелося тяжко працювати на фабриці вакси. Життя бідних людей, змушених виснажливо працювати, яких він згодом із глибоким співчуттям зобразив у своєму творі «Різдвяна пісня в прозі», було йому знайоме не зі слів. Та все ж Дікенсу вдалося побороти труднощі та стати видатним письменником.

Чарльз Дікенс

На написання «Різдвяної пісні в прозі» значно вплинули англійські народні колядки, які, як тобі вже відомо з розділу «Народні пісні», називаються *carols*. Упродовж декількох попередніх століть вони втратили популярність, однак у часи Дікенса в Англії відбулося відродження цих обрядових пісень. Тож навіть назва повісті Дікенса мовою оригіналу звучить ось так: «A Christmas Carol».

Мандрівка в часі з трьома Духами — у дитинство, у теперішнє та майбутнє — допомогла Скруджу збагнути свої помилки та стати справжньою людиною, яка цінує світле свято Різдва, що уособлює високі гуманістичні ідеали добра й милосердя. Тож Скрудж дає щедрі пожертви нужденним, допомагає рідному племіннику та сім'ї бідного клерка Боба Кретчита, у якого тяжко хворіє син.

Цей твір, як і «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя, належить до жанру **різдвяної повісті**. Тому історія, як і буває в різдвяній повісті, має щасливий фінал. У творі нагадується людям, що вони повинні не марнувати часу, а поспішати робити добро.

Поміркуй!

- Які життєві труднощі довелося здолати Ч. Дікенсу, перш ніж стати письменником?
- Які ознаки різдвяної повісті є у творі Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі»?
- Чи називає сам автор свій твір повістю (оповіданням)?
- Пригадай, що таке **пісня**. Чи схожа «Різдвяна пісня в прозі» на відомі тобі пісні, колядки? Чому саме слово *carol* Ч. Дікенс використовує в назві свого твору?

У колі мистецтв

Повість Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі» має декілька екранізацій. Найперша з'явилася ще в 1910 році.

У 2009 році на кіностудії Волта Діснея американський режисер Роберт Земекіс зняв за цим твором анімаційну драму. В українському кінопрокаті вона називається «Різдвяна історія».

Постер¹ анімаційного фільму «Різдвяна історія»

Поміркуй!

- Які враження справили на тебе фрагменти екранізації, що ілюструють твір Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі»?
- Зіскануй **QR-код** і переглянь «Різдвяну історію». Поділися своїми враженнями з однокласниками та однокласницями.
- Чому, на твою думку, режисери так часто зверталися до повісті Ч. Дікенса? Чи свідчить цей факт про те, що ідеали добра, милосердя, гуманізму є цінними в усі часи? Обґрунтуй свою думку.

Медіатека, с. 181

Читай і досліджуй!

Звуконаслідувальні слова — це вид слів, що близький до такої частини мови, як вигуки. Вони відтворюють голоси істот і шуми, як-от: *ку-ку, ш-ш-ш, кукуріку, дзень-дзень* та інші.

Прослідкуй, яка роль звуків у розвитку подій твору Ч. Дікенса, зміні внутрішнього світу головного героя твору.

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе творчість Ч. Дікенса?
- Над якими питаннями спонукала тебе замислитися повість «Різдвяна пісня в прозі»?
- Які різдвяні традиції англійців відображено у творі? Чи схожі вони на українські? А чим відрізняються?
- Порівняй зображення різдвяних свят у творах М. Гоголя та Ч. Дікенса. Обґрунтуй свою думку.

¹ Пóстер — афіша, плакат, оголошення.

- Підготуй виразне читання епізоду повісті, що тебе найбільше вразив. Це завдання можеш виконати, об'єднавшись у групу зі своїми однокласниками та однокласницями, і підготувати читання фрагменту твору в особах.
- Чи будеш ти в подальшому читати інші твори Ч. Дікенса? Чому?
- Оціни свої знання творчості цього письменника за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Ірина Жиленко

Ти вже знаєш, як захопливо й поетично змальовують письменники / письменниці зиму, Різдво та інші веселі зимові свята. Напевно, тобі запам'яталися повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом», Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі».

А яка ж зима без снігу? А якого кольору сніг? Не поспішай із відповіддю. Спробуй глянути на сніг так, як це зробила поетеса.

Підкова

Була зима. Ішов зелений сніг.
За ним — рожевий. Потім — фіалковий.
І раптом протрюхикав на коні
Дідусь Мороз. І загубив підкову.
Та не просту. А золоту. Таким,
на місяць схожим, серпиком лежала, —
аж розгубились в небі літаки,
кричали: «Мама!» —
Й крильцями дрижали.
А я знайшла. Сказала їй: — Світи
тут, на вікні. Щоб все мені збулося! —
Зійшлися і роззявили роти
сімсот роззяв. Стоять вони і досі...
Круг них світився то зелений сніг,
то голубий, то ніжно-фіалковий.
Вони стояли вперто, день при дні, —
зачарувала їх моя підкова.

Що ж, покладу підкову в чемодан,
 куплю я шубу. А тоді поїду
 в Лапландію. Хоч трішки і шкода,
 вже так і бути — віддам підкову Діду.
 Оце і все. А сніг звичайним став.
 Легкий і рівний, пада, пада, пада...
 Роти закрили всі сімсот роззяв.
 І розійшлись... І полягали спати.

Н. Коваль, О. Коваль.
 Ілюстрація до вірша «Підкова»

Потіркуй!

- Яке враження справив на тебе вірш?
- Що тебе здивувало в ньому?
- Чому поетеса бачить сніг таким різнобарвним?
- Які події змальовано в поезії?
- Коли сніг став для авторки звичайним?

Мовна скарбничка

Чи відомо тобі, який це колір — *фіолковий*? Знайди такий колір або близький до нього на одній із ілюстрацій підручника або ж на своєму одязі, шкільному приладді тощо.

Подумай, назви яких ще кольорів походять від назв рослин і тварин.

Літературознавчий клуб

Авторка вірша «Підкова» — **Ірина Жилénко** (1941–2013) — письменниця складної долі, але сонячного, радісного таланту.

Народилася вона в Києві якраз напередодні Другої світової війни. Воєнне лихоліття перебула в Стецівці на Черкащині — у рідному селі батьків. Повернулася до Києва, де навчалась у школі та в університеті. Тим, що зберегла духовне українство в зросійщеній тоді столиці, завдячувала бабусі Христі.

Ірина Жиленко

Повоєнне дитинство було тяжким, убогим і сірим. Та щира, життєрадісна, наділена багатою уявою Іринка сприймала світ дивовижним і барвистим, а всіх людей — привітними й добрими.

Згодом письменниця згадуватиме: «По пальцях можна перерахувати наші кольорові враження. Адже навіть кіно було чорно-білим. Так, кольорів було замало. Але ж... золоті кульбабки і лілові бузки Ботанічного саду, багрянні жоржини палісадів і синє київське небо. А китайські ліхтарики? А кукли і паперові квіти? Як цікаво було жити!». Не дивно, що дівчинка з таким поетичним світосприйманням уже у 8 років почала писати вірші. І літературна творчість на все життя стала головним її покликанням.

З дитинства Ірина Жиленко не сприймала обману, несправедливості, була гордою з того, що українка. Тому в дорослому віці ця тендітна жінка брала участь у рухові опорі комуністичному режимові. Мужньо витримувала переслідування властей.

Її ж поезія — добра, привітна, «тиха». А ще вражає особли-

вою милозвучністю й багатством кольорів: «Біла, як біла лілія. / Снилось вороні ідилія. / Снилось їй Білий Вовк, / білий, як білий шовк. / Рвав він у лузі лілії — / лілії для Емілії». Ось таке замилювання музикою звуків і барв. Письменницю захоплювали квіти, особливо фіалки. На їх честь створила навіть окремий жанр — «вірші-фіалки».

Ірина Жиленко дуже любила дітей. Тому ще в підлітковому віці пішла працювати вихователькою до дитсадочка. А згодом написала багато цікавих і веселих книжок для дітвори.

Поезія «Підкова» художньо досконала. Про що ж вона? Як відомо, знайдену на дорозі підкову вважають символом щастя, здійснення заповітних бажань. Мрія дівчинки — героїні твору — бачити й показувати іншим яскравість, багатобарвність, красу світу. Щоб люди милувались і раділи, пробуджували свою творчу уяву. Саме в цьому для неї і є щастя.

Але ж ця підкова кимось загублена, власник сумуватиме, помітивши її втрату. Тому

Н. Коваль, О. Коваль.
Ілюстрація до вірша
«Підкова»

совісна дівчинка й хоче віддати знахідку Дідусеві Морозу. Отак закінчується веселий, казковий день. А попереду їх ще безліч. Адже краса завжди з нами, а фантазія не має меж. Звідси такий життєрадісний, жартівливий настрій вірша «Підкова».

Поміркуй!

- Які риси самої авторки помітні у вдачі ліричної героїні вірша?
- Схарактеризуй основні образи твору – Діда Мороза, роззяв, дівчинку, літаки.

Поміркуй!

- За допомогою яких художніх засобів змальовано образ літаків?
- З якою метою авторка наводить точне число роззяв – 700? Їх саме стільки й було? Як називають цей художній засіб?
- Чим роззяви милувалися біля вікна дівчинки? Процитуй відповідні рядки. Лірична героїня насміхається з роззяв чи просто жартівливо їх описує? Чому ти так гадаєш?
- Чому дівчинка все-таки вирішила віддати підкову Дідові Морозу?
- Чому раптом так змінився світ, коли зникла підкова? Що вона символізує в поезії?

У колі мистецтв

І. Жиленко вдалося побачити різні відтінки в такому звичному білому снігові. Завдяки поетесі подивитися на сніг якось інакше вдалося й тобі. Зверни увагу на пейзажі, створені українським художником *Миколою Глущенком*. На картинах ти помітиш тонке відчуття художником декоративної виразності кольору.

Дивно, але свої заняття живописом митець поєднував із розвідницькою діяльністю. Саме він завчасно попереджав про початок Другої світової війни.

М. Глущенко. Зимовий день

М. Глущенко. Рання весна

Чарівна краса рідної землі була для М. Глуценка справжнім джерелом натхнення.

Роботи видатного українського майстра є в колекціях музеїв різних країн світу.

Побачити різні відтінки білого снігу вдалося і геніальному французькому художнику XIX ст. *Клоду Моне*. Зверни увагу на тіні та відблиски сонця на снігу на одній із його картин зимової тематики «Сорока». Полотно має таку дивну назву, хоча пташку на картині ледь можна помітити.

К. Моне. Сорока

Поміркуй!

- Чи доводилося тобі раніше бачити картини українського художника М. Глуценка та французького майстра К. Моне?
- Які кольори використовують митці, зображуючи сніг? Подумай, чому саме такі.
- Що спільного між поезією І. Жиленко та живописом художників?

Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** і подивись відеорозповідь про долю і творчість І. Жиленко. Роздивись її світлини різних років, послухай інтерв'ю. Чим зацікавила тебе ця особистість?

Медiateка, с. 186

Підсумуй!

- Які рядки вірша «Підкова» закарбувалися у твоїй пам'яті? Прочитуй їх.
- Що для тебе залишилося незрозумілим у поетичному творі І. Жиленко?
- Чи виникло в тебе бажання прочитати інші твори поетеси? Чому?
- Оціни свої знання про творчість І. Жиленко за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Богдана Матіяш

Ти вже знаєш із твору Лесі Українки «Лелія» про дивовижних казкових ельфів, що живуть у квітах. Пам'ятаєш про Павлуся, який завдяки їм здійснив незвичайну мандрівку і навіть одужав від тяжкої хвороби?

Наразі ти здійсниш цікаву подорож у королівські сади дівчинки Єви, де навіть на Різдво квітнуть білосніжні лілії й можуть статися справжні дива.

Єва і білосніжна квітка лілії

В одному королівстві в молодих Короля і Королеви народилася донька. Батьки дуже довго чекали на дитину, тому не було меж їхній радості. Раділо їй усе королівство, бо любило своїх правителів і щиро тішилося їхньому щастю. Та воно було недовгим. Минуло декілька днів відтоді, як дівчинка народилася, і батьки усвідомили, що вона майже постійно мовчить. Дитина і усміхалася без звуку, і плакала так, що не було чути її плачу, хоча коли народилася, то — як і всі немовлята — закричала, і Королева на звук її голосу щасливо усміхнулася. Але після того дівчинка замовкла, і вже ніхто її не чув.

Король скликав найкращих лікарів з усього королівства, вони оглянули дівчинку, яку батьки охрестили Євою, і похитали головами. Сказали:

— Не народилася вона німою, але чому тепер мовчить, не знаємо. Просіть Бога, щоб наділив її даром говорити. Бо в Його руках воля давати і забирати те, що Він дав.

Запросив Король і своїх мудреців, щоб вони порадили, що робити, і пояснили, що сталося з дитиною. Але й вони після довгої наради сказали:

— Не знаємо, наш ласкавий Королю, чому Королівна мовчить. Дав Вам Бог дар мати дитину, та чомусь забрав у неї дар мови. Просіть Бога, щоб Він вклав дитині слова в уста. Нічого мудрішого ми Вам не підкажемо.

В. Штанко. Обкладинка книжки «Казки Різдва»

І, зажурені, мудреці пішли з палацу, бо гірко було їм бачити Короля і Королеву у великому смутку замість радості, якою так недавно вони були сповнені.

Довго молилися Король і Королева, щоб їхня донечка вимовила хоч звук. Щоб почути, як вона сміється... Але минали дні й місяці, і нічого не змінювалося. Дівчинка мовчала і так, мовчки, росла.

Росла Єва дуже доброю. Дуже любила гратися в королівському саду серед розкішних дерев і квітів, а ще — приходити в королівський парк, де жило багато добрих звірят. Тут вона обіймала ручками міцні стовбури дерев, притулялася до них, схиляла гарне личко до кори, проводила по ній пальчиками, заплющувала очі й дуже пильно до чогось дослухалася. І хоч ніхто в це не повірив би, вона тоді чула, про що думають дерева. Про що шелестить їхнє листя і про що вони одне з одним перемовляються. І хоч сама нічого не могла сказати їм словами, але доторками долонь теж навчилася про щось розпитувати дерева, щось їм розповідати. Малювала щось на корі — і так розповідала деревам про себе, і про своїх батьків, і про те, як би вона хотіла сказати

 Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе початок оповіді? Чи вдалося письменниці викликати в тебе співчуття до головної героїні твору та її батьків?
- Як ти думаєш, чи повернеться до Єви здатність говорити?

їм: «Я люблю вас, мамо й тату»... Дерева слухали, як тоді сумно б'ється мале Євине серденько, і самі засмучувалися — аж найгарніше листя опадало серед літа на землю, і садівник дивувався, чому так рано почався листопад.

Єва розуміла й мову трави і квітів. Вона часто сідала на землю біля чудових квіток, цілувала їхні голівки, лагідно проводила пальцями по їхніх листочках, і квіти дуже любили, коли дівчинка довго-довго сиділа біля них. Не раз до неї зліталися пташки: соловейки, зяблики, сойки, голуби, ластівки, дятли, стрижі та дрозди, — і розповідали їй різні дивовижі, які тільки

В. Штанко. Ілюстрація до казки «Єва і білосніжна квітка лілії»

бачили в світі. Прибігали малі лякливі зайці — і було дивно, що поруч із Євою вони переставали будь-чого боятися. Приходили їжаки й вивірки, бурундуки і бобри, а часом навіть маленькі сарни навідували малу безмовну Королівну. І хто бачив здалеку, як дівчинка сидить серед квітів, дерев і трав, а довкола неї виспівують пташки і лащаться звірі, дуже дивувався. А маленька Єва розуміла мову кожного з них і теж чудувалася, що ніхто із людей не вміє слухати, про що говорить старий дуб і ясен, і ромашка, і вивірка, і тремкий малий соловейко.

Серед пахучих троянд, ромашок, маків, настурцій і інших прекрасних квіток, поруч своїх друзів звірят Єва уявляла собі країну, де все завжди цвіте. Де немає смутку, де можна бути вільно-вільно. До всіх говорити, кожного обійняти. І журилася, бо старий сич якось сказав їй, що вона розуміє мову всього живого саме тому, що не може говорити до людей. А Єві якнайбільше хотілося говорити саме людською мовою. Словами, яких вона ніколи не відчула на губах. Дівчинці дуже хотілося почути звук власного голосу, і їй здавалося, що він був би такий красивий. Що якби Бог дав їй дар говорити, вона щебетала би, як пташка — від ранку до вечора. І тоді розповіла б усім довкола про ті дивовижі, які їй розказали дерева, квіти, звірята й пташки.

Щодня Єва багато часу проводила з мамою-Королевою. Мама вчила доньку малювати і вишивати, і малій ручці Королівни легко піддавалися найтонші узорі, а малюнки ніби самі собою малювалися під її пензликом. А молодий Король часто вирушав із дочкою на прогулянки і розповідав про світ не менші дивовижі, ніж усі Євині приятелі.

Батьки дуже любили свою дитину і найбільшим щастям для них було б, якби вона могла до них озватися. Але Королівна тільки обіймала їх своїми малими ручками, притулялась довірливо до їхніх рук, а часом засинала в когось із них на грудях — і на її вже заснулому личку в кутику ока не раз блищала сльоза. Король із Королевою тоді теж крадькома втирали очі рукавом королівських шат.

І. Кузьмицька. Фея

Поки тривали весна і літо, Єва часто бавилась у садах і парках, але коли наставала осінь, а потім зима, вона теж не втрачала радості, бо тоді майже щодня приходила до чудесної королівської оранжереї, де росли сотні заморських квіток із теплих країв і щебетали барвисті заморські пташки. Садівник радів, коли Королівна приходила їх провідати, бо знав, що все дуже добре росте, як дівчинка просто трошки побуде біля рослин і легко-легко торкнеться їх рукою.

Єва любила квіти, але з усього, що росло в оранжереї, їй найдужче подобалися лілії. Може, тому, що вони були спокійні і тихі. А може, тому, що з усіх чудернацьких рослин, які росли поруч, вони були найпростіші. І дуже-дуже тендітні. Червоні, жовтогарячі, жовті лілії вже розквітли, а білі, як сніг, усе ніяк не розпускали своїх пуп'янків. Росли помалу-помалу.

Садівник якось сказав Єві:

— Якщо ці лілії добре доглядати, вони зацвітуть якраз на Різдво.

Єва дуже зраділа. Тепер вона щодня приходила до лілій. Поливала їх і просто сиділа поруч з ними, милуючись листочками, стеблами і ще закритими пуп'янками.

Поміркуй!

- Який надзвичайний дар має Єва? Як вона допомагає природі?
- Яка найзаповітніша мрія головної героїні твору?
- Що тобі найбільше подобається в характері Єви? Чи хотілося б тобі подружитися з нею?

Білі лілії

Мовна скарбничка

Назва квітки *лілія* співзвучна із жіночим іменем. Вона походить від давньогалльського «лі-лі», що означає «біла-біла». Іменем Лілія називають дівчаток у різних народів. Так, у стародавніх римлян це ім'я було однозвучним із назвою квітки — Ліліум. А в єврейській культурі Ліліт — зменшувальна форма імені першої жінки, яку Бог створив до Єви, що означає «нічна тиша».

Ідучи до оранжереї, Королівна щодня підходила до джерела в парку, біля якого стояла мила прегарна статуя Богородиці. Дівчинка присідала біля неї і розповідала їй подумки про все-все, що їй тільки думалося. І якось пообіцяла, що на Різдво принесе їй пахучу білу квітку лілії. Тоді Єві здалося, що Богородиця, почувши це, усміхнулась, і Єва подумала, що раніше не бачила нічого гарнішого за цей усміх. І коли прийшла до своїх улюблених лілій, простягнула руки до їхніх листочків і подумки швидко-швидко сказала, що їм обов'язково треба розквітнути на Різдво, бо вона пообіцяла Богородиці, що принесе їй найкращу з квіток. І ліліям, здається, теж стало з цього радісно.

Чим менше залишалося днів до Різдва, тим більше було приготувань у палаці. Усе мили, чистили, прибирали, щоб палац сяяв і виблискував. Кухарі пекли, варили, тушкували, маринували, сушили і солили розмаїті наїдки. Королівські музиканти налаштовували інструменти, лагодили смички і з ранку до ночі грали гами. Лісники вибирали найкращі ялинки і встановлювали їх у розкішних залах. Король із Королевою готували дарунки одне для одного, а також для своїх підданих, бо на Різдво всіх мало бути обдаровано.

Єва теж готувала подарунки батькам-Короліям. Вона розшивала бісером маленьку торбинку для мами і гаптувала шовкову хустинку для тата, і в переддень Різдва її дарунки були готові. Зрештою, вже весь палац був готовий до свят, і чекання на них було дуже світлим та радісним.

У день Різдва Єва прокинулася дуже рано — найпершою з усіх. Одягнулась і поспішила до оранжереї. Звично зупинилася біля Богородиці, біля якої тепер стояв чудовий вертеп, усміхнулась, торкаючись поли її одягу, і проказала подумки:

Ю. Пацан. Різдво в Україні

Поміркуй!

- Як готуються до Різдва в королівському палаці?
- Доведи, що християнські цінності шануються як у бідній сім'ї Кретчитів із повісті «Різдвяна пісня в прозі» Ч. Дікенса, так і королівською родиною Єви.
- Якого дива чекає Єва на Різдво?

— Сьогодні Ти матимеш найкращу з квіток. Зараз я Тобі її принесу! — і чимдуж помчала до оранжереї, не помітивши навіть, що Богородиця знов дуже ніжно і тихо усміхнулась.

В оранжереї в улюбленому кутку з ліліями Єва побачила, що розквітли майже всі білі лілії. Одна була краща за іншу, і Єва на якусь мить зацікавилася, повна захвату й непевності, котру вибрати. Врешті обережно зірвала дві. Одну — для Богородиці, а другу — для батьків-Королів. І хутенько побігла крізь сніги з білими делікатними квітами в руках до статуї.

Трохи задихана, вона зупинилася біля вертепу і радісно — як завжди подумки — вигукнула:

— Ось для Тебе найгарніша квітка лілії! — але зрозуміла, що чує свій голос.

І ці слова солодкі, як молоко і мед, а може то солодкі не тільки слова, але й сам її голос, якого Єва ще ніколи не чула. І від радості, несподіванки й щастя дівчинка заплакала, так і притискаючи до грудей обидві чудові квітки. Її схлипування було голосне, і плач був плачем не смутку, а радості.

Крізь сльози дівчинка подивилася на обличчя Богородиці, не знаючи, що сказати. Поклала білу, як сніг, лілію біля її ніг і прошепотіла:

— Дякую тобі... — а тоді витерла сльози і побігла до палацу.

Швидко збігши сходами догори, постукала в двері королівської спочивальні, розчинила їх і, підбігши до батьків, які щойно встали і стояли біля вікна, обійняла їх обох водночас малими ручками й вигукнула:

— Тату! Мамо! Настало Різдво! Найгарніше Різдво в моєму житті! Бо розквітла білосніжна квітка лілії, і я принесла її Богородиці і можу тепер говорити!

Батьки зацікавилися несподіванки, а тоді кинулись обіймати малу Королівну й розпитувати її, як і що сталося, і їхні слова змішувалися зі сльозами радості й подиву.

За мить уже весь палац знав, що Королівна заговорила, і кожен поспішав переказати щасливу новину далі й далі. А ще всі поспішали до храму на святкову Різдвяну Літургію, щоб приві-

В. Штанко. Ілюстрація до казки
«Єва і білосніжна квітка лілії»

тати в святі народженого Ісуса та Його Матір, і за таку особливу радість, яка сталася в це Різдво, міцно подякувати.

Єва, стоячи в церкві поміж Королем і Королевою, була особливо щасливою. Вона вперше могла співати в це Різдво. Мала Королівна пильно стежила за текстом Літургії, побожно і з трепетом переживаючи серцем кожне її слово. І спів хору: «Все в нас сьогодні радістю наповнилося!» — що линув, здавалося, аж до неба, наповнював її великим щастям.

Так світло і вільно, як сьогодні, Єві ще ніколи не було. Вона уважно дивилася на ікону Різдва, на Богородицю, втомлену подорожжю до Єгипту, але щасливу, бо в неї на руках був малий Ісус. І Королівна думала, що найбільша радість часто приходить після найбільшого смутку і туги. Але врешті, коли вона стане, то ллється найгарнішою піснею, найміцнішою вдячністю.

А ще Єва усміхнулася, бо подумала, що ладан у церкві сьогодні так міцно пахне ліліями, і від цього їй стало на серці солодко-солодко.

Потіркуй!

- Доведи, що для Єви настало «найгарніше Різдво в її житті».
- Чи замислювався / замислювалася ти про значення мовлення в житті людини? Як відсутність можливості говорити переживає Єва?
- Кому завдячує Королівна своїм чудесним зціленням?
- Чому, на твою думку, щасливі події трапилися саме на різдвяні свята?

Літературознавчий клуб

Богдана Матіяш (1982) — сучасна українська письменниця. Вона народилася й живе в Києві. Працює редакторкою, займається перекладами, пише поетичні й прозові твори. Вважає свою літературну працю своєрідним даром. Найулюбленіша її дитяча письменниця — Астрід Ліндгрєн, твори якої про Карлсона й Пеппі Довгапанчоку, напевно, знайомі й тобі.

Богдана Матіяш

Богдана Матіяш є авторкою казок, сповнених вірою в Бога, у справедливість і людські чесноти. А ще письменниця любить квіти — сама їх вирощує та доглядає. Тому одна з її казок називається «Єва і білосніжна квітка лілії», що входить до збірки «Казки Різдва».

Королівна Єва має дар феї — чути голоси тварин і рослин, зцілювати їх. Але вона мріє про звичайну людську здатність — говорити з людьми й бути почутою ними. І ця мрія здійснюється. Але не випадково. Особиста біда не зламала дівчинку. Вона щира, добра, приязна, готова допомагати всім, радіє красі, вірить. Щодня Королівна звіряє свої думки й почуття Богородиці. А на Різдво приносить до її статуї, дарує білі лілії — символ чистоти душі. Єву безмежно люблять батьки, тішаються нею, підтримують. Ця любов також допомагає Королівні здолати випробування долі.

«Єва і білосніжна квітка лілії» за жанром — традиційна **різдвяна казка**. Адже в цьому творі діють фантастичні істоти, чудесні події трапляються напередодні Різдва. Так само, як і в різдвяних повістях, у таких казках головні герої / героїні долають труднощі й здійснюють свої мрії. Але це відбувається як своєрідне різдвяне диво — завдяки чарівним захисникам, казковим предметам і добрим учинкам.

З Євою також стається диво — до неї повертається здатність говорити завдяки її добрій душі та викоханим нею квітам лілії. Це диво чинить Богородиця, у яку дівчинка вірить усім серцем.

У колі мистецтва

У християнській культурі біла лілія є символом чистоти. Вона традиційно трапляється на картинах та іконах поряд з Богородицею або ж у зображеннях свята *Благовіщення*. Адже, за біблійним переказом, у цей день Архангел Гавриїл подарував Діви Марії білу лілію й сповістив, що вона народить Спасителя світу. Білі лілії традиційно вирощують у християнських монастирських садах різних християнських країн світу.

Українські живописці також поєднують образи лілій і Диви Марії, як-от на картині сучасного художника Олександра Охупкіна «Благовіщення». Його картини називають «домашніми іконами».

Літературознавчий словник

Різдвяна казка — жанрова форма літературної казки, у якій діють фантастичні істоти, а чудесні події відбуваються на Святвечір або в день Різдва.

О. Охупкін.
Благовіщення

Біла лілія як садова рослина особливо популярна у Великій Британії та Нідерландах, звідти вона потрапила в країни Америки. Про історію створення дивовижної картини американського художника Джона Сінгера Сарджента «Гвоздика, лілія, лілія, троянда» ти зможеш дізнатися, якщо зіскануєш **QR-код**.

Медіатека, с. 195

Дж. С. Сарджент.
Гвоздика, лілія, лілія, троянда

Поміркуй!

- Роздивися картини українського художника О. Охупкіна «Благовіщення» та американського митця Дж. С. Сарджента «Гвоздика, лілія, лілія, троянда». Поділися своїми враженнями на уроці.

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Тобі вже відомо про походження та значення жіночого імені Лілія. А чи знаєш ти, що означає твоє ім'я? Розкажи про це своїм однокласникам та однокласницям.

2. У казці Б. Матіяш на Різдво розквітла чарівна квітка лілії. А чи відомі тобі інші квіти, які стали атрибутами цього християнського свята? Підготуй презентацію про них, наприклад, про зигокактус Шлumbergera або ж пуансетію. За можливості використай світлини із власної фотоколекції.

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе різдвяна історія про Єву?
- Які риси характеру головної героїні допомогли здійснитися різдвяному диву?
- Визнач ідею казки «Єва і білосніжна квітка лілії».
- Доведи, що твір Б. Матіяш має жанрові ознаки різдвяної казки.

- Якщо тебе зацікавила творчість Б. Матіяш, ти можеш прочитати або ж послухати інші казки зі збірки «Казки Різдва». Для цього зіскануй **QR-код**.
- Оціни свою роботу над різдвяною казкою «Єва і білосніжна квітка лілії» за допомогою смайлика.

Медіатека, с. 196

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Олександр Гаврош

Ти вже знаєш, що різдвяні дива трапляються не лише в казках, а навіть і в реальному житті! На Святвечір можуть здійснюватися найзаповітніші мрії й бажання. Різноманітні чудернацькі пригоди стаються не тільки з людьми, але й із нашими друзями — тваринами. Ти зможеш дізнатися про те, які дивовижі довелося пережити звичайному осликові, якщо прочитаєш повість Олександра Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика».

Різдвяна історія ослика Хвостика

(Скорочено)

І. Крадії

Зима того року видалася напрочуд теплою. У грудні снігу так і не дочекалися. Люди здивовано дивилися на небеса, які піднесли їм такий сюрприз: четвертий місяць осені.

Отець Теодор у забрюханих від грязюки кросівках жартував, що відтепер матимемо два листопади: ранній і пізній. Це був життєрадісний тридцятирічний священник, який виглядав майже дитиною. Особливо у своєму смугастому светрі з капюшоном. Його рожеве кругле обличчя з лагідними карими очима та до-

Н. Дерев'янка. Коляда

вірливою усмішкою одразу викликало симпатію. Люди горнулися до панотця, який жив з родиною на околиці села, біля лісу, в триповерховому духовному центрі. Улітку тут працював дитячий табір, а в іншу пору збиралися священники та віряни на духовні виправи. Адже довкола милувала око чарівна карпатська природа. Серед тутешніх пологих гір добре думалося і відпочивалося.

Але того вечора у великому будинку зі стрімким карпатським дахом та багатьма кімнатами для гостей була лише родина священника. Вже завтра ввечері мав навідатися Новий рік, тож усі роз'їхалися по домівках.

По обіді отець Теодор провів із сільською молоддю репетицію вертепу, яким вони хотіли уперше здивувати односельців. Далі разом прикрашали сосну, що росла перед духовним центром. І здалеку паперові коробки, загорнуті в яскравий кольоровий папір, виглядали велетенськими казковими іграшками. Зими хоч і не було, але свято наближалося, і люди, як могли, створювали собі святковий настрій.

Коли нарешті гомін на подвір'ї вщух, школярі, сміючись, розбіглися по селу, а молоде подружжя заходилося прибирати великий хол до свят, із сутінків виринали дві постаті. Вони на мить зазмерли, уважно вдивляючись в освітлені вікна першого поверху. Але почувши звідти рівномірний

гул порохотяга, яким вправно орудував отець Теодор, заквапилися до невеличкої стаєнки, що стояла позаду будинку. Це було крихітне затишне хлівча, двері якого були підперті знадвору кілком, щоб худоба не розбрелася. Для захисту від морозів воно було обшите дерев'яними плитами зі стружкою і навіть не мало жодного віконечка.

— Не спи, Карле! — мовила довгов'яза постать, відчиняючи двері. — Посвіти, бо очі зломлю!

Карло був очевидно прозваний так за низький зріст. Щось було у ньому від карлика. Можливо, довгий ніс та скривлені на один бік губи робили його подібним на підземного троля. Він виглядав завжди втомленим і тримав за плечима великий мішок, що підозріло торохкотів. Щойно засвітився ліхтар мобільника, як у хліві хтось зарухався, почулося форкання і стукіт копит.

Потіркуй!

- Якої пори року відбуваються події, описані у творі? У чому її незвичайність? Яка погода зазвичай буває цієї пори?
- Поділися першими враженнями про отця Теодора.

— Диви, Карле, яка краса! — зблиснув під направленим промінням залізний зуб у роті високого. — Та не на мене світи, теплю, а на осла!

Ліхтарик вихопив із темряви велику сіру голову дворічного віслюка, який приязно потягнувся до людей, намагаючись тицьнутися їм вологою мордою в долоні. А раптом там є щось смачненьке для нього?

— Диви, яке дурне! — захихотів довгов'язий. — Давай мотузок, Карле! Тільки не спи! Про що ти завжди думаєш своєю тупою головою?

Карло хотів відповісти, але потім передумав і щось невиразно пробурмотів. На шиї осла був ошийник із залізним кільцем. Саме до нього прив'язував отець Теодор загального улюбленця духовного центру, коли виводив тваринку на свіже повітря. І сьогодні, зважаючи на сонячний день, ослик по обіді пасся на ще подекуди зеленій травичці позаду будівлі, припнутий до кілка. Там його і запримітили двоє невідомих, які ходили по селу, скуповуючи горіхи. Були вони доволі підозрілого вигляду, тож селяни не радо відчиняли їм оселі. Хтозна, що в них насправді на думці?

Пів мішка горіхів були малою втіхою для двох побитих життям чоловіків непевного віку, тож коли біля великого триповерхового будинку з блискучим хрестом на брунатній стрісі вони побачили справжнього осла, це було сприйнято як дарунок долі.

— Ось для чого, Карле, ми сьогодні опинилися тут! — сміявся щасливо довготелесий із подовбаним віспою обличчям, коли вони засіли за шипшиновими кущами, чекаючи свого шансу. — Ніколи не здавайся, Карле! Ніколи! Бог любить зухвалих!

Карло мовчав, глипаючи на Гогу (так звали його напарника) вузькими темними очима. Він не мав власної думки. А якщо вона й з'являлася, то він ховав її глибоко на споді свого серця.

Коли стемніло, отець Теодор приніс осликові оберемок свіжого сіна та пів відра теплої води. Вівчарку Джиму він, на свою біду, прив'язав ближче до будинку, бо ослик так столочив щедро полите дощами подвір'я біля хліва гострими копитцями, що там утворилося суцільне місиво. Аби пес не забрьохувався, його пересунули значно далі.

Але Джима і звідти вчула підозріле шарпання біля стаєнки, коли чужаки виводили осла.

— Ходу, Карле, ходу! — занервував Гога і з хрускотом наступив на жовту диню, що купкою лежали під стіною і слугували лакоминкою для віслюка.

Під собачий гавкіт вони хутенько минули загороду із довгих жердин і опинилися на стежці, що вела до лісу. Пес гавкав, аж надрирався, проте отець Теодор нічого не чув. Перед святом він затіяв капітальне прибирання і пило-сосив, аж гай шумів.

— Пронесло, слава тобі, Господи! — перехрестився Гога, коли вони опинилися на лісовій стежині, що поволі підіймалася вгору поміж чагарями ліщини, терену та бузини.

С. Сова. Ілюстрація до повісті «Різдвяна історія ослика Хвостика»

Поміркуй!

- Чому злодіям вдалося викрасти ослика? Які їхні наміри?
- Зверни увагу, як автор описує злодіїв. Які думки й почуття викликає в тебе їхній вчинок?
- Як ти думаєш, чи вдасться осликові Хвостикові врятуватися?

Ослик Хвостик — справжній актор. Він неперевершено грає роль віслюка в різдвяній виставі — вертепі. Але перед Різдвом стається дуже прикра подія: злі люди викрадають Хвостика. Йому вдається втекти від крадіїв, однак осликові пригоди лише починаються. Бо навколо ніч, темний ліс, а за кожним пагорбом, за кожним кущем на бідолаху можуть чекати хижі звірі, а ще страшніше — корис-толюбні люди...

Різдвяна подорож ослика була іноді дуже небезпечною, адже настала справжня зима, а бідний Хвостик все шукав прихистку серед людей і мріяв повернутися додому. І все ж, йому пощастило, як у справжній різдвяній історії... Аж ось він опинився в затишній, хоч і небагатій, ромській хатині Оладара...

XI. Святвечірні дива

Хвостик відчував, що сьогодні незвичайний день. Адже збувалися всі його бажання. У хаті Оладара було весело і значно тепліше, ніж надворі. Дітки не забували про ослика ні на мить,

весь час бавлячись з ним. Але йому хотілося поговорити з кобилою Алісою, про яку розповіли гуси біля руїн замку. Хвостик відчував, що наближається якийсь дуже важливий для нього момент. І якщо він його прогавить, то може бути вже запізно.

І ось — на тобі! Його таки приводять у стайню, вистелену сухою соломою, де стояла біля ясел велика біла кобила. Це була гордість Джекі-чана. Ще кілька коней було в таборі, але Аліса була серед них найпоказнішою. Барон сам любив на ній погарцювати верхи, хоча зазвичай вона тягла воза.

Казав, що якщо спертися руками на доброго коня, то його сила переходить до власника.

Кобила світло-мишастої масті, в яблуках, здивовано глипала на Хвостика. Таких дрібних коней вона ще не бачила. Зате ослик витріщався на неї із захватом. Яка в неї сильна шия, міцні ноги, могутня спина! Шерсть її виблискувала чистотою.

Довгий заплетений хвіст був підв'язаний червоною стрічкою.

Насамперед вони привіталися, сторожко принюючись одне до одного. Якось відразу вони знайшли спільну мову. Мабуть, через те, що в обох був спокійний, врівноважений характер. Аліса розповідала про життя в таборі. Роботою її не напружували, адже роми майже не займаються сільським господарством. Єдине, що вони любляють, — це мандрі. Тож кобилу використовували, коли треба було щось привезти. Часто вона їздила до лісу чи в довколишні села. Іноді навіть бувала у місті.

— У місті? — аж скрикнув Хвостик. — Я там був лише раз.

— Цікаво... — кивнула розумною головою Аліса. — І що ти там робив?

— Це було рік тому. Я виступав у різдвяній виставі. Це було так прекрасно і незабутньо! Ти знаєш, я мрію побувати на цій сцені ще раз...

— Гарна в тебе мрія, — подивилася на Хвостика з-під своєї довгої чілки Аліса. — Як на мій конячий розум, це дуже важливо — мріяти! Адже що нам, підневільним, ще залишається? Однак,

С. Сова. Ілюстрація
до повісті «Різдвяна історія
ослика Хвостика»

на жаль, не кожен на таке здатен. Одним не вистачає фантазії, іншим — віри у неї.

— А про що мрієш ти? — наважився на запитання ослик.

— Я мрію побачити своїх діток, набутися з ними. Щоразу, коли в мене народжується лоша, господар його потім відбирає, і воно зникає безслідно.

— Так само і мене забрали від тата й мами, — зітхнув Хвостик.

— Якщо ти хочеш здійснити свою мрію, тобі треба добиратися до міста. Воно недалеко: година-дві швидкого бігу. Туди можна дістатися трасою або навіть путівцем через поля. Але ти мусиш пожертвувати всім, аби осідлати свою мрію. Бо мрії підкоряються тільки надзвичайно сильним і впертим натурам.

— Я хочу дістатися до міста! — заіржав ослик і навіть став дибки.

— Я тобі допоможу! Хай-но тільки стемніє! — мовила Аліса і поклала йому свою велику голову на спину, аби його підбадьорити.

Кобила прожила у таборі все життя, тому чудово знала звички кожного. За нею доглядав старший син Джекі-чана, п'ятнадцятирічний Йончі. Він її годував, поїв, чистив. Навіть у літах вона зберігала гарний вигин шиї та горду поставу голови.

— Коли прийде Йончі, я прикинуся недужою. Він розгубиться, бо такого ще ніколи не було, і побіжить за батьком. Двері він не прикриє, бо забудькуватий, а коли ще й спантеличений, то не знає, за що хапатися. Щойно він забіжить у будинок, негайно тікай.

— Але я не знаю, куди бігти? — геть розхвилювався Хвостик.

— Я тебе навчу. Трасою не біжи, бо там тебе швидко знайдуть. Скачи полем. Це важче, але певніше. Головне — не збитися з дороги. Як вийдеш на найвищий пагорб з великим деревом, звідти відразу побачиш вогні міста. А далі вже ти не загубишся.

— Дякую тобі, мила Алісо!

— Хай там як, але сьогодні ти полинеш назустріч мрії. Як це прекрасно! Знаєш, Хвостик, я б і сама побігла до своїх дітей, скакала б до них дні й ночі, але я не знаю, куди йти.

 Потіркуй!

- Як відбулася зустріч Хвостика з кобилою?
- Про що ослик хотів порадитися з мудрою Алісою?
- Чи погоджуєшся ти з думкою, що «мрії підкоряються тільки надзвичайно сильним і впертим натурам»? Своє судження доведи.

— Не сумуй, Алісо! Ти ще їх коли-небудь зустрінеш! От побачиш. Дива бувають!

— Бувають, ослику!.. Тільки не з нами, — тяжко зітхнула кобила і форкнула. Її велике вологе око блиснуло вологою. — Мені вже дванадцять років, і я всякого набачилася в житті. Ти наїдайся, мій маленький друже! Тобі потрібні будуть сили! Багато сил! Тебе чекає важка дорога в зимову ніч, сповнену несподіванок і небезпеки! Пам'ятай: життя — це боротьба. І програє той, хто першим здається.

Хвостик слухав Алісу, мов рідну матір, якої так йому бракувало. Він справді наївся вівса під зав'язку, що йому аж стало погано. Але він розумів, що, як тільки почнеться біг, усередині все вляжеться і працюватиме на одну мету: вперед! Уперед! Уперед!

Усе трапилося так, як і передбачала біла кобила. Худорлявий і гнучкий Йончі з юнацьким пушком над верхньою губою приніс їм у відрах теплого пійла. Відкрив зачинену на колодицю стайню, далі — дерев'яний загін, у якому не прив'язані стояли коняка з ослом, аби мати свободу в рухах.

Але поки віслюк жадібно пив, кобила раптом жалібно заіржала і впала на бік. Вона силувалася звестися на рівні, та не могла. Підводила голову й опускала, надимаючи ніздрі, поки не затремтіла всім тілом і завмерла.

— Йой! Біда! Аліса здохла! — заревів не своїм голосом Йончі й кинувся за батьком, не заперши ні загону, ні стайні.

— Біжи, Хвостіку! Твій час настав! — повернула до нього голову кобила. — Будь обережний і не втрачай самовладання. У тебе є одна мить! І хай пощастить тобі наздогнати свою мрію!

Хвостик, мов ошпарений, вихопився із загону, так що й перевернув відро Аліси, намочивши собі ноги і біленький живіт. Він вискочив на подвір'я, але воно було загороджене. Як про це забула мудра кобила? На щастя, хвіртка на вулицю була відчинена, бо Йончі, не заставши батька вдома, кинувся розшукувати його по селі. Той якраз провадив перемовини з головами циганських родин.

Вони сиділи в колі біля великої ватри, і Джекі-чан креслив паличкою на першому сніжку якийсь план, коли прибіг задиханий старший син.

— Тату! Аліса здохла! — вигукнув він на ходу.

— Що? — аж привстав барон. Свою кобилу барон дуже любив, адже вона з ним росла від юнацьких років.

Джекi-чан кинувся на своє обiйстя. За ним повалила i вся циганська рада. Але Хвостиковi вистачило тої митi, коли на вулицi ще нiкого не було. Він одразу звернув лiворуч i, прослизнувши поміж розкиданими халупами, що хаотично засіялися, наче гриби в лісі, пустився учвал. За ним побіг чорний худий циганський пес без одного вуха, голосно повідомляючи всіх про втікача, але роми в цей вечір мали стільки клопотів, що на собаче натужне валування ніхто не звернув уваги. Безвухий пес, пробігши пів кілометра i зрозумівши, що підмоги не буде, розвернувся i потрюхикав назад до вогнів. Тим часом у стайні Джекі-чана набилося повно народу. Всі щось говорили, сперечалися, вимахували руками. Барон схилився над своїм конем i з радістю зауважив, що кобила дихає.

— Цить, ромале! — голосно гукнув він, розстібаючи шкіряну камізельку від хвилювання, i всі притихли. — Аліса жива!

I щасливі цигани знову зарелготили, як на ярмарку, адже кобила Аліса частенько всіх виручала, привозячи з лісу березові та вербові пруття, з яких вони плели кошики та віники на продаж. Мудра коняка Джекі-чана була задоволена тим, як проходила вистава, в якій вона грала головну роль. Адже глядачів набилося стільки, що навіть якби ослик був у загорожі, його би просто не помітили через тисняву. Що ж, настав час приймати оплески й опускати завісу. Хвостик мав уже розчинитися у зимовій ночі. Кобила заходила-ся потрошки ставати на ноги, поки не піднялася i переможно заіржала. Комедія була завершена.

Здивовані цигани відступили на кілька кроків, а потім почали обійматися i навіть танцювати. Кобила Джекі-чана, гордість їхнього табору, була врятована.

Зворушений барон аж просльозився.

— Чудо! Чудо на самий Святвечір! Ви розумієте, що це значить, брати i сестри? Казав я вам, що треба молитися Богу? А ви сміялися з мене, неуки! — Джекі-чан згадав, що він по неділях ще й проповідник. — Я чесний чоловік, i Бог мене шанує за це.

С. Сова. Ілюстрація до повісті «Різдвяна історія ослика Хвостика»

Бо як сказано у Святому Письмі: «І воздасться кожному по ділах його!» Амінь!

Роми перехрестилися і згідливо закивали головами. Так, Джекі-чан — добрий барон. Не те що його батько, який був швидкий на розправу і дбав тільки за себе. Джекі-чан їх часто виручає. І кобилу дає, коли треба. Правда, потім за це треба відробляти. Але даремного у світі нічого не буває. Це тільки наївні гаджо можуть бути такими безкорисливо дурними.

 Поміркуй!

- Яку «виставу» розіграла Аліса?
- Як осликові вдалося втекти та позбавитися переслідувача?
- Чи й справді Джекі-чан — добрий барон? Обґрунтуй свої міркування.
- Як ти думаєш, чи вдасться ослику дістатися міста?

ХІІІ. Чи збуваються мрії?

Роман Нечиталюк був кмітливим чоловіком, хоча доля ставилася до нього по-різному. Він пізно одружився, і довгий час Бог не давав їм з дружиною Мариною діток. Нарешті народився хлопчик, якому Роман не міг натішитися. Нечиталюк усюди брав п'ятирічного Миколку із собою. Довгий час він не міг знайти роботу, нарешті влаштувався сторожем у парк. Від домашньої рутини Нечиталюк відпочивав у парку, перечитавши нарешті всю домашню бібліотеку і спростувавши прізвище своїх малоосвічених предків.

Прихід віслюка у різдвяну ніч він сприйняв за знак згоди. Може, хоч на свято їм настане мир і спокій у його домі? У нього навіть намалювався несподіваний план. А коли почув зранку по радіо, що в церкві Стрітіння буде живий вертеп, то вирішив діяти.

Він зателефонував додому і запропонував піти увечері поглядувати, адже Святвечір їм не вдалося зустріти разом. Марина

С. Сова. Ілюстрація до повісті «Різдвяна історія ослика Хвостика»

насторожилась: а як, мовляв, твоє чергування? «Якраз перед початком вистави закінчується. Це недалеко від парку. Окрім того, на вас чекає різдвяний сюрприз», — хитро додав скрадливим голосом Роман, чим остаточно вмовив Марину, котра, як і всі жінки, дуже любила таємниці. Тим паче — приємні.

Коли з домашніми Нечиталюк домовився, він узявся за другу частину задуму. Його нічний гість по обіді нарешті прокинувся після довгого важкого сну. Вигляд він мав значно бадьоріший. Схоже, ослик відійшов від учорашньої перевтоми. Перед сном Роман добре протер його рушником, підгодував своїми бутербродами, постелив йому стару куфайку біля обігрівача, і молодий організм таки подужав слабкість. Хвостик знову відчував у тілі силу і вже думав про те, як йому продовжити пошуки. Однак вартівник нікуди не квапився, вилежуючись на ліжку з журналом кросвордів.

Ослик уже почав непокоїтись, нетерпляче перебираючи ногами. Нечиталюк вивів Хвостика надвір і прив'язав за мотузок до вартівні, щоправда, накривши його про всяк випадок теплою плахтою. Ослик сумно роздивлявся довкола, не розуміючи, як йому вибратися з нової неволі. Мотузок Роман причепив намертво, адже служив на флоті, тож плести вузли умів майстерно.

Нарешті причепурений Нечиталюк вийшов зі сторожової будки, відв'язав Хвостика і вирушив до центральних воріт парку. Його напарник по зміні мав за хвилину підійти. Оскільки кожен мав ключа від вартівні, то можна було його не чекати.

Біля воріт їх уже чекала миловидна жіночка із п'ятирічним малюком. Побачивши батька з віслюком, хлопчик аж заплескав від радощів у долоні. Натомість мама насупилась: сюрприз, вочевидь, їй не сподобався.

- Де ти це чудо дістав? — відразу підвищила вона голос.
- Сам приблудив. От я і вирішив малого на ньому покатати.
- Ти геть збожеволів! А якщо дитина впаде?
- Я буду Миколку страхувати. Це ж ручний ослик.
- Ти казав, що ми йдемо колядувати! Знову передумав?
- Ні, ми якраз і поїдемо на віслючку до церкви.

Потіркуй!

- Про які риси характеру сторожа свідчить його поведінка?
- Зверни увагу на прізвище Романа. Що хотів підкреслити автор за допомогою цієї художньої деталі?
- Як ти гадаєш, що задумав Роман?

Він посадив сина на ослика, і той міцно вхопився за кудлату гриву.

Миколка аж світився від захвату. Марина потрохи відтанула, бо яка мати не втішиться за свою дитину? І навіть зробила кілька фотографій мобільним телефоном.

Перехожі зупинялися, дивуючись такій незвичній родині. Діти простягали руки до ослика і хникали, що теж хочуть на ньому покататися. Та батьки суворо їм відказували, що це — чужий віслучок, і коли вони матимуть свого, тоді й будуть із ним гратися. Навіть Хвостик потрохи приходив у гумор, розуміючи, що нарешті він став комусь потрібен. До того ж він і далі мандрував містом, сподіваючись натрапити на знайомі краєвиди.

Яким же було його здивування, коли з-за п'ятиповерхового будинку вигулькнула церква Стрітєння Господнього. Та сама, біля якої відбувався торішній вертеп. Авжеж, він усе впізнавав! За рік тут майже нічого не змінилося. Осяче серце забилося від хвилювання: невже вони пройдуть мимо? На щастя, його нічний рятівник прямував саме до оригінальної церкви, яку було перебудовано з колишньої котельні.

Тут зібралося вже чимало народу. Ченці у коричневих рясах, підперезані мотузками, роздавали всім охочим гарячий чай. Поруч із храмом було зведено дерев'яну сцену, де з миті на мить мало розпочатися дійство.

Нарешті залунала музика, і наперед вийшли діти, переодягнені янголами. Всі відразу посунули ближче до сцени, на якій ввімкнули світло, бо вже западали сутінки. Миколка і далі сидів на ослику, а той аж вигинав шию, так прагнув пройти якомога ближче.

Хвостик благальним поглядом дивився на свого нового господаря, але той, усміхаючись, не відводив погляду зі сцени, де якраз з'явилися пастирі.

«О, це ж мій вихід! Я маю вже бути там! Там! Розумієте?» — натягнув мотузку, як струну, Хвостик і почав по сантиметру просуватися вперед, тягнучи за собою і Нечиталюка. Той, задираючи голову, аби бачити виставу, не помічав, що його тягнуть.

Аж тут крик Миколки підсік усі намагання бідолашної тварини.

— Тату, дивися: і там є ослик!

— І телятко, — додала мама.

І справді, у віконечку, яке було зроблене в задній частині сцени, висунулися дві голівки: одна з ріжками належала бичку, а друга — осятку. Тваринки кумедно крутили головами і поїдали сіно, яке насипали у невеличкі ясельця перед ними.

Хвостик сперло дихання від прикрощів. Він онімів, посірів, здувся, як повітряна кулька. Його підмінили! Розумієте, підмінили! Він став непотрібен. Це просто нечувано! Він, який здолав такий важкий шлях до своєї мрії, став НЕПОТРІБНИМ! Як? Чому? За віщо? Хіба це справедливо? Адже він заслужив свою роль, хіба не так?

Хвостик опустил голову, і з його великого карого ока скотилася сльозинка. За нею друга, третя... Але цього ніхто не помічав, бо всі були захоплені живим вертепом зі справжніми тваринами. Уявляєте, яке це неймовірне видовище?

Що ж, удача — пані перебірлива. Сьогодні ми нагорі, а завтра колесо фортуни опускає нас на саме дно. Таке життя, і нічого з цим не вдієш. А ослик плакав і плакав, згадуючи слова білої кобили Аліси, що мрії підкоряються тільки сильним натурам. Невже він був слабким? Де він припустився помилки? Його раптом охопила величезна втома від пережитого. Хвостик відчув себе цілком спустошеним. Світ йому померк.

— І-а! — заволав він з розпуки звучним осячим голосом, і всі довкола аж сахнулися від нього.

Поміркуй!

- Що відчував ослик, коли потрапив на різдвяну виставу?
- Які спогади про минулорічне Різдво його охопили?
- Чому його ніхто не розумів?
- Як йому діяти, щоб зреалізувати свою мрію?

— О, і тут ослик! — закричали діти, показуючи на нього в темряві. Відразу всі захотіли його погладити. На щастя, вертепне дійство вже закінчувалося, і на сцені молодь під гітару заходилася колядувати. Їй підспівували сотні людей на площі.

До ослика проштовхнувся високий ставний чоловік у темній рясі й дивній маленькій квадратній шапочці. Він носив окуляри та коротку сиву борідку.

— Ха, ще один ослик! Це ваш? Звідки? — запитав він здивовано Романа.

Той упізнав єпископа, тож не смів кривити душею:

— Уночі в парку знайшли.

— Не може бути! — дивувався владика. — Він дуже схожий на нашого ослика Хвостика. Почувши своє ім'я, віслючок підвів голову. О, цього чоловіка з розумним вольовим обличчям він пригадував. Так-так, це він дивився його на фермі, коли віслючка забирали від мами і тата.

Тим часом владика вже балакав по телефону:

— Отче Теодоре, ану підійдіть до мене, я ліворуч від церкви. Маю для вас сюрприз!

За мить до єпископа підійшов усмінений священник з найменшою доцею на руках. (Вони всією колядницькою групою приїхали з Підгайців подивитися живий вертеп. Так би мовити, набиратися досвіду.)

— Слухаю, владико, — ледь вклонився священник.

— Отче, ви казали, що у вас вкрали мого ослика...

— Так, — глибоко зігхнув отець Теодор, міркуючи, що єпископ цього вже йому ніколи не забуде.

— А я його знайшов! Це він чи не він? — показав він рукою на віслючка, який стояв позад нього, оточений натовпом.

— Він! — радісно вигукнув панотець. — Це наш Хвостик! Дивіться, у нього біленька мордочка і ніжки білі коло копитаць.

Ослик теж уздрів свого справжнього господаря і щасливо заіржав: «І-а!», тицьнувши ніс йому в руку. Той лагідно потермосив його за гриву, погладив між вухами й очима.

Тепер Хвостик згоден був забути свій театральний провал. Головне, що його пригоди на цьому нарешті закінчуються. Він знову буде у своїй затишній стаєнці, його знову потребуватимуть сотні дітей. На жаль, не всі наші мрії сповнюються. Тож слід уміти тішитися навіть найменшій удачі.

Щасливий Роман Нечиталюк з родиною тут же отримав єпископське благословення за те, що порятував Хвостика. А ослика після вистави відвели до кошари позаду сцени, де були й інші тварини.

С. Сова. Ілюстрація до повісті «Різдвяна історія ослика Хвостика»

— Знайомся, Хвостикуну! — підвів його фермер Тимко (він, виявляється, теж приїхав на виставу своїх вихованців) до ще меншого ослятка, такого кудлатого, начебто воно народилося серед снігів. — Це твоя молодша сестричка Марісабель. Вона з'явилася на світ рік тому, коли ти вже був у дитячому таборі.

«Моя сестричка?» — здивувався Хвостик, адже нічого про це не відав.

— Так, коли ти таємничезник, — розповідав йому фермер, начебто розумів ослячу мову, — до мене зателефонував згорьований владика: «Що робити? Як тепер відбуватиметься різдвяна вистава?» Тож довелося тебе терміново замінити!

«У мене є сестричка, — ніяк не міг прийти до тями Хвостик. — Така мила Марісабелька! Така кумедна!» Він хотів крикнути «Ура!», але знову вийшло «І-а».

— А завтра, Хвостикуну, на сцену вийдеш ти, — продовжував фермер Тимко. — Бо негоже забувати набутий досвід!

«Я?» — здивувався ослик, і на очі йому набігли дві великі сльозинки.

— Так! Адже це твоя роль — забавляти діток. І ніхто її від тебе не відбере! Ти ж справжній артист, чи не так?

«Так», — кивнув Хвостик і від радощів ледь не знепритомнів, бо ніжки аж затрусилися від раптової слабкості. Його дитинна душа раювала на сьомому небі. Але й небо буває ще вищим. Бо ослик відчув на собі такий палкий погляд, наче його хтось хотів пропекти наскрізь. Хвостик обернувся і побачив її. Свою біляву БERTУ, овечку, за якою він прозїтхав уже кілька місяців.

Маленьким ягнятком її подарували владичі на День янгола. Тож священник відправив БERTУ назад до ферми Тимка, де вона мешкала у закритому загоні. А на вертеп її разом з іншими вівцями привезли на виставу. Овечки стояли у невеличкій кошарі перед самою сценою, оточені дітьми, тому Хвостик не міг їх помітити звіддалік.

С. Сова. Ілюстрація до повісті
«Різдвяна історія ослика Хвостика»

Хвостик і Берта кинулися назустріч одне одному, і за мить їхні вологі писочки торкнулися. Вони плакали і сміялися разом, без угаву розповідали, що пережили за цих пів року. Ослик був такий щасливий, що його серце мало не розірвалося від утіхи. Адже всі його мрії збулися! Всі! Навіть ті, про які він і не просив. (Наприклад, про кучеряву сестричку.) І ця важка пригода, сповнена стількох лих і труднощів, була варта однієї тієї миті, яку Хвостик тепер зазнав: миті суцільного щастя. Бо щастя належить тільки тим, хто готовий за нього боротися і навіть страждати.

Мовна скарбничка

«Сьогодні ми нагорі, а завтра колесо фортуни опускає нас на саме дно» — так розмірковує автор про круті повороти долі на життєвому шляху Хвостика. Вислів *колесо Фортуни* (лат. *Rota Fortunae*), поява якого пов'язана з міфологією, означає мінливість долі.

Згідно з міфами, колесо належить богині Фортуні, яка його крутить, змінюючи розташування людей на колесі, — деякі отримують страждання, деякі — винагороди. Фортуну уявляють жінкою з пов'язкою на очах.

Поміркуй!

- Які випробування долі подолав ослик?
- Чому саме про Фортуну згадав автор, зображуючи пригоди ослика? Чи повернулася Фортуна до ослика обличчям?
- Чи переконала тебе історія Хвостика, що варто наполегливо йти до своєї мрії?
- Які риси характеру ослика сприяли досягненню заповітних бажань?
- Хто допоміг здійснитися різдвяним дивам?

Літературознавчий клуб

Про пригоди ослика Хвостика напередодні Різдва тобі розповів сучасний український письменник **Олександр Гаврош** (1971). Він народився й живе в Ужгороді. У дитинстві Олександр багато читав. Це й допомогло здійснитися його мрії — стати професійним журналістом і письменником. Він — автор багатьох поетичних і прозових творів для дорослих і дітей.

Олександр Гаврош

Одним із улюблених літературних жанрів О. Гавроша є пригодницька повість. Пригоди Хвостика розгортаються в атмосфері різдвяних свят. Тому «Різдвяна історія ослика Хвостика» за жанром — **пригодницька різдвяна повість-казка**.

Персонажі повісті цікаві тим, що автор наділяє кожного з них якимись особливими рисами, проте нікого не ідеалізує. В образах людей і навіть тварин ми бачимо живі характери з позитивними й негативними якостями, звичками: терплячий і добрий отець Теодор, запальний і швидкий у прийнятті рішень ромський барон, привітна й мудра кобила Аліса, винахідливий сторож Роман Нечиталюк, жадібні й непулячі злодії Гога і Карл та інші.

Головний герой повісті — ослик Хвостик. Напередодні Різдва йому доводиться осилити непростий шлях додому. Завдяки наполегливості, кмітливості, допомозі друзів він долає всі труднощі, перешкоди і досягає своєї мети — знову виходить на сцену різдвяного вертепу й зустрічається з овечкою Бертою. Отже, різдвяні дива таки трапляються. Але не забуваймо, що «мрії підкоряються тільки надзвичайно сильним і впертим натурам».

Літературознавчий словник

Різдвяна повість-казка — великий епічний твір, у якому розповідається фантастична історія, діють казкові персонажі, події відбуваються під час різдвяних свят.

Потіркуй!

- Яка повість-казка тобі відома з п'ятого класу? Назви її головні жанрові ознаки.
- Поясни, чому «Різдвяна історія ослика Хвостика» за жанром є пригодницькою різдвяною повістю-казкою.

У колі мистецтв

Гарним звичаєм у багатьох народів є вітання рідних і близьких із веселими різдвяними святами. У вітальних листівках бажають усіляких гараздів. Мають таку традицію й українці та українки. Це відобразилось і в живописі. Багато видатних художників, як-от *Святослав Гордінський*, малювали різдвяні листівки. На одній із його листівок зображено біблійну сценку — подорож Богородиці та її чоловіка Йосипа з новонародженим Спасителем на ослику.

С. Гордінський.
Різдвяна листівка
«Веселих свят!»

Читай і досліджуй!

Однією з найяскравіших подій у житті ослика Хвостика стала гра в різдвяному вертепі. Український вертеп відомий ще з XVII ст. Слово *вертеп* має кілька тлумачень, однак дослівно в перекладі зі старослов'янської мови означає *печэра*. Український вертепний театр — старовинний пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні та світські вистави.

Дізнайся більше про традицію оформляти в церкві на Різдво Христове грот зі скульптурами Діви Марії, Йосипа, маленького Ісуса, Ангела, трьох волхвів, які принесли немовляті дари. Така традиція існує в усіх країнах Західної Європи.

Якщо тобі пощастило бачити вистави українського вертепу або ж навіть грати в ньому, розкажи про це. Зібрану інформацію бажано проілюструвати фотоматеріалами із власної колекції.

Підсумуй!

- Якщо ти хочеш дізнатися про всі пригоди ослика, то візьми книжку в бібліотеці та прочитай у повному обсязі повість О. Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика». Поділися з однокласниками та однокласницями враженнями від прочитаного.
- Який із епізодів повісті тобі найбільше сподобався? А який примусив похвилюватися?
- Яке різдвяне диво сталося в житті ослика? Як йому вдалося досягти мрії?
- Перекажи стисло «Різдвяну історію ослика Хвостика» від імені головного героя.
- Що ти вже знаєш про різдвяну прозу? Доведи, що твір О. Гавроша належить до жанру різдвяної повісті. Що спільного між твором О. Гавроша та різдвяними повістями М. Гоголя та Ч. Дікенса?

Вертеп у Полтаві

Вертеп у Барселоні (Іспанія)

- Які запитання для тебе залишилися нез'ясованими після прочитання твору?
- Оціни свою роботу над пригодницькою повістю-казкою О. Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика» за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читачьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Том Флетчер

 Ти вже знаєш про різдвяні звичаї в Україні, про чарівні перетворення та дива, які трапляються під час новорічно-різдвяних свят. Сподіваємось, що в тебе вже готові листівки для твоїх рідних, близьких і друзів, таке завдання ти отримав / отримала, коли вивчалися календарно-обрядові пісні. Мабуть, у тебе знайшовся час написати листа Святому Миколою або Санті, а також загадати бажання.

Запрошуємо тебе познайомитися з веселою родиною Вільяма Трандла та його фантастичними друзями, які завжди з'являються на Різдво. Ти зможеш «помандрувати» з ними на Північний полюс і дізнатися про таємницю Зимової Відьми, про сучасні англійські різдвяні традиції. Можливо, ти захочеш продовжити підготовку до Різдва – найпопулярнішого в європейських народів свята.

Різдвозавр та Зимові Відьми
(Скорочено)

Ш. Девріс. Ілюстрація до книжки «Різдвозавр та Зимова Відьма»

Мовна скарбничка

Слово *різдвозавр* (англ. *The Christmasaurus*), яке ти бачиш у заголовку твору, — авторський неологізм. Подумай, що воно може означати. Пригадай авторські неологізми, відомі тобі з п'ятого класу.

Улюбленим святом у родині Вільяма Трандла є Різдво. Минулого свята Вільям вже отримав у подарунок під ялинку справжнього динозавра й здійснив з ним захопливу подорож. Цього року Вільям несподівано й дивовижно потрапляє в майбутнє й дізнається, що в ньому немає Різдва. Він не може повірити, що існування Санти, ельфів та магічних оленів опинилося під загрозою через найголовнішого нечемнюха — містера П. Тому він негайно, у переддень Різдва, повертається назад, щоб виправити цю помилку.

Розділ перший

Початок цієї історії

— Щасливого першого дня різдвяних канікул, Вільяме! Вільям Трандл якраз продер очі, коли Памела Пейн обережно увійшла до нього в кімнату зі сніданком на підносі, що дрижав у неї в руках.

— О... доброго ранку, — сказав він сонно і сів, опершись на подушку з динозаврами.

— Твій тато приготував панкейки, — сказала Памела і поставила перед ним піднос, намагаючись не пролити ще більше помаранчевого соку. — Вочевидь, тут усе як ти любиш.

Вільям глянув униз і побачив гірку гаряченької, щойно зі сковорідки, смакоти, від якої завівало теплим ароматом ванілі з корицею.

— МММММ, ванілиця! — сказав він, усміхаючись.

— Перепрошую?

— Ну, ваніль і кориця... ванілиця. Так тато каже, — пояснив Вільям і, взявши в руки ножа з виделкою, налетів на панкейки.

— А, зрозуміло! Це так схоже на Боба, — усміхнулася Памела.

Панкейки (млинці)

— А де ж тато? — запитав Вільям. Та замість відповіді почув веселий стукіт у двері сусідньої кімнати.

— Прокидайся, Брендусю! Сьогодні початок різдвяних канікул! Час для панкейків із помаранчевим соком! Така трандлівська різдвяна традиція! — проспівав із коридору Боб Трандл, і з кімнати Бренді почулося клацання замка.

— Ніякої школи і панкейки! Ура! — з сусідньої кімнати долинув приглушений голос задоволеної Бренді.

— Твій тато сказав, що, оскільки ми з Брендюю тепер мешкаємо тут, то повинні відчувати на собі всі трандлівські різдвяні традиції, — пояснила Памела, якнайкраще імітуючи голос Боба, Вільям широко всміхнувся.

— Що ж, надіюся, ви готові до найріздвянішого Різдва у своєму житті! — сказав він з повним ротом панкейків.

— Знаєш, гадаю, це саме те, що потрібно Бренді.

— А вам? — запитав Вільям.

— Ой, та вже якимось переживу, — мовила Памела, всміхаючись. — Але я НІЗАІЩО не натягну на себе один із тих жахливих різдвяних светрів!

Вільям насупився.

— Але тато вже приберіг для вас музичний светр, з гірляндами і всім таким...

Памела якусь мить мовчала, і Вільям побачив, як у її очах промайнула іскра святкового страху.

— Та я жартую! — сказав він, задоволено вишкіряючись. Памела полегшено зітхнула, і вони вдвох розсихотілися.

— Як доїси панкейки, тато просив, щоб ти приїхав на кухню по свій адвент-каледар.

Мовна скарбничка

Адв́ент (лат. *adventus* — прихід, наближення) — період підготовки та час очікування Різдва у вірян католицької та протестантської церков. В Англії Адвент починається за чотири тижні до Різдва й завершується 24 грудня. Одна з відомих традицій у цей час — складання адвент-календарів для дітей. Такий календар поділений на квадрати за кількістю днів Адвенту, де за кожним листочком із датою міститься коробочка з ласощами. У православних християн період підготовки до Різдва триває 40 днів.

З цими словами Памела залишила Вільяма наодинці, щоб він міг насолодитися своїм сніданком, але недовго він тішився

спокоєм. За якусь мить хлопець почув легенький скрип із коридору і краєм ока угледів, як двері його кімнати ледь прочинились.

— Я знаю, що ти там, Брендю. Серйозно, ти найгірший шпигун у світі, — сказав Вільям, не відриваючись від своєї тарілки.

— Так не чесно! Я чудовий шпигун. Просто я ще недостатньо тут освоїлась, щоб вивчити всі скрипучі дошки! — фиркнула Бренда. Вона безпардонно завалилася зі своїм підносом у кімнату і кинула його на край ліжка, а сама застрибнула туди, якомога зручніше вмостившись.

— Це просто рай! — сказала вона, запхавши до рота останній великий кусень панкейка з сиропом. — Скільки у вас ще таких трандлівських різдвяних традицій?

Вільям усміхнувся.

— Що ж, сьогодні нас чекають пиріжки з начинкою. Ми з татом завжди печемо їх у перший день різдвяних канікул! А тоді, буває, прикрашаємо наші спальні залишками дощичку, що тато ніяк не міг припасувати у вітальній. А перед сном ми дивимось якийсь різдвяний фільм. Або навіть два, якщо є час!

Бренда похитала головою.

— Що? — запитав Вільям.

— Просто я й уявити собі не могла, що бути сестрою Вілліпука так класно.

— Зведеною сестрою! — виправив Вільям.

Адвент-календар

Ш. Девріс. Ілюстрація до книжки «Різдвозар та Зимова Відьма»

Поміркуй!

- Як розпочалися різдвяні канікули у Вільяма Трандла та Брендю Пейн? Що тобі сподобалось у їхніх родинних звичаях? А що здивувало?
- Як у тебе зазвичай починаються зимові канікули? Які твої улюблені розваги в цей час? Як твої рідні чи близькі готуються до Різдва?
- Чому Бренда вважає, що бути сестрою Вільяма — «так класно»?

Розділ другий

Знову разом

Гучне бабах прогуркотіло в небі.

— Глянь! — показуючи вгору, крикнув Вільям, до якого зненацька повернувся голос. Небо спалахнуло блискавицею, і в супроводі гучної музики та екологічно чистих блискіток крізь хмари увірвалися блискучі червоні сани. Їх тягнуло дев'ять дивовижно магічних істот, що своїми копитами вицокували в повітрі так, ніби то був асфальт, що стелився під колесами Вільямового візка.

Цілком очікувано, що восьмеро з тих істот були Дивовижно Магічними Летючими Оленями, але на чолі цієї компанії була куди неймовірніша істота. Яка начебто вимерла. Трохи така, як назва цієї книжки... Різдвозавр! Його мерехтливі блакитні лусочки виблискували, немов зорі, а його кігті, що галопом неслися в повітрі, на льоту розтинали пучки хмар. Різдвозавр летів у небі так, наче мав крила, хоча він, звісно ж, не потребував їх. Адже в нього була віра Вільяма.

Ш. Девріс. Ілюстрація до книжки
«Різдвозавр та Зимова Відьма»

— Санто! — радісно вигукнув Вільям і разом з Брендою, Бобом та Памелою кинувся до нього через задні двері. Вільям рушив до велетенських саней, та не встиг він туди доїхати, як якась велика блакитна динозавроподібна купка плюхнулася йому прямо на коліна.

— Різдвозавре! — засміявся Вільям, коли лускатий динозавр, мов те щасливе цуценя, почав облизувати йому лице. — Я теж за тобою скучив!

Різдвозавр радісно заревів, виляючи хвостом. Минув майже рік відтоді, як вони вдвох потрапили у неймовірну пригоду, ставши найкращими друзями, і Вільям був щасливий, що Різдвозавр сумував за ним так само сильно, як він за Різдвозавром.

— Вільяме Трандл! — радісно всміхаючись, втрутився Санта й, невимуслено ковзнувши капотом своїх саней, елегантно зробив сальто-мортале на терасі. Як на такого опасистого чоловіка, Санта був ну дуже атлетичний.

Поміркуй!

- Що неочікувано сталося в родині Трандлів? Які в них були почуття від зустрічі з несподіваними гостями?
- Зіскануй **QR-код**, переглянь буктрейлер до першої частини книжки про пригоди Різдвозавра, і ти дізнаєшся про його знайомство з Вільямом.

Медіатека, с. 218

— Якраз цього хлопчика я й шукав. Як чудесно тебе бачити, просто неймовірно, і твого тата Боба! Здоровенькі були, Бобе! Звісно ж, і тебе я пам'ятаю, Памело Пейн. Мушу сказати, цього року ти повеселішала! А де моя екс-Нечемнюха? А ондечки вона! Побий мене грім, Брендю, який яскравий халатик, хо-хо! Чудово бачити вас усіх таких... разом! — одним духом випалив Санта, радісно вітаючись із ними.

Боб дивився з роззявленим ротом на те магічне дійство, і в його очах виблискували сльози.

— П-п-приємно знову тебе бачити, Санто! — залопотів Боб, і Памела хутко обійняла його, щоб він трохи оговтався.

Вільям під'їхав до Санти й обхопив руками його фантовстичний живіт (що й справді колихався, коли той заходився сміхом, однак більше скидався на миску, по вінця наповнену густим заварним кремом, чи радше желе). Обіймати Санту — те саме, що обіймати великого добродушного білого ведмедя, а ще він тепленький, як горнятко гарячого шоколаду.

Що ти тут робиш? Іще ж не Різдво! — сказав він.

— Вільяме, не гоже так вітати Його Веселість, — сказала Бренда якимось дивним голосом, наче імітувала королеву, і то дуже кепсько. — Маю за честь знову перебувати у Вашій присутності, містере Клаус, — додала вона, присівши в реверансі так НИЗЬКО, що її кучері торкнулися снігу.

Санта зайшовся рокітливим сміхом, аж йому плечі ходуном заходили.

— Боб, Памела, Бренда і... Вілліпук? Невже вони й досі так тебе величають? — прошепотів він Вільяму.

Джонатан Міт
в образі Санти Клауса

Вільям почервонів.

— Ну так, але...

— І Вілліпук! Так добре знову тут бути, але я летів сюди не для того, щоб навідатися до вас у гості. — Санта нахабно вишкірився, і Вільям побачив, що той дуже собою задоволений. — Ні! Я прилетів сюди, щоб забрати вас у гості до себе. На Північний полюс!

І Санта витягнув зі своїх бездонних кишень вражаюче великий золотий грамофон і блискучу платівку. Він поставив її на вініловий диск, і зі закрученого мідного рога зненацька вибухнули тріумфальні фанфари сурм. Сани миттю відірвалися від землі, витаючи на подушці звуку, що струменів угору, показуючи Різдвозавру та оленям шлях, немов вимощену з мелодії небесну стежку. На ПІВНІЧНИЙ ПОЛЮС! — скомандував Санта і, піднявшись над хитким будиночком Трандлів, затягнув пісню.

— Ми летимо! Ми справді летимо! — закричав Боб, більше не в змозі стримувати своє захоплення, що, схоже, тільки вище здійснювало сани до неба.

Різдвозавр, летячи на чолі упряжки, огледівся, повернувшись до себе увагу Вільяма. Той кивнув йому, і Різдвозавр, радісно заревівши, стрімко здійснювався у зимове небо.

Поміркуй!

- Хто з родини Вільяма найбільше зрадив появі Санти? А Різдвозавра? Чому?
- Опиши, яким ти уявляєш Санту. Схарактеризуй його поведінку. Чи такими були твої уявлення про нього до читання твору Т. Флетчера?
- Як ти думаєш, чи буде цікавою та корисною мандрівка Вільяма з родиною на Північний полюс? Чому?

Розділ третій

Ласкаво просимо на Північний полюс

На Північному полюсі було тихо-тихо. Гори льоду височіли над білосніжним снігом, що застилав велетенські простори порожнечі. Приземлившись, сани підняли куряву снігу, що закутала їх у білий серпанок, крізь який пасажирам геть нічого не було видно.

Санта зістрибнув з переднього сидіння саней, зробивши коло в густий туман, де він зник, щось собі весело мугикаючи під ніс.

— Не можу повірити, що я справді на Північному полюсі! — прошепотів Боб тремтячим голосом. — Не думав, що колись ЗНОВУ побачу це місце!

— Глянь! — перебив його Вільям, радісно тицяючи пальцем на кілька невеличких, туманних постатей, що вимальовувалися крізь снігову імлу.

Мандрівників зустріли ельфи. Ті самі вісім ельфів, які віднайшли Різдвозавра. То були Носатик, Веснянчик, Іскорка, Цукровичок, Зірочка, Щокастик, Сніжок і Паросток! Санта запросив усіх на екскурсію й пообіцяв, що вона буде воістину натхненною.

Будинок Санти Клауса в місті Норт-Пол, штат Аляска (США)

Поміркуй!

- Що побачили мандрівники на Північному полюсі? Хто їх там зустрів? Якими були їхні враження від подорожі?

Розділ четвертий

У лісі бажань

— О, а ось і вони, — прошепотів Санта, обережно протискаючись між засніжених ялинок й ведучи за собою Боба, Брендю, Памелу, Вільяма та Різдвозавра до якихось миготливих вогнів. — Це бажання!

Підійшовши ближче, Вільям побачив мільйони блискучих барвистих істот, що мерехтіли в деревах, але зі всієї групки саме Боб ледь стримував своє захоплення і пищав від ейфорії, поки Памела намагалася стримувати його різдвяну радість, ніжно погладжуючи по спині.

— Як ви бачите, вони маленькі, розміром із монетку, з тонюсінкими, майже прозорими крильцями. Прислухайтесь — і ви почуєте своєрідний ляскіт від змаху їхніх крилець, ніби хтось хляснув лінійкою по парті, — прошепотів Санта.

— Це найкрасивіші... істоти... яких я... будь-коли... бачив! — схлипнув Боб, і слюзи щастя покотилися, леденіючи, по його щоках. — Найважливішою частиною бажання є гостра антенка в нього на голові. Це його бажання-рецептор, — пояснив Санта.

— Бажання-ре-що-р? — перепитала Бренда.

— Бажання-рецептор! Бажання-рецептор — це надчутливий механізм, налаштований на частоти бажань, що випромінює мозок людини. Та особливо вони налаштовані на частоти дитячих бажань. Отримавши сигнал бажання, вони летять на нього, як нетля на місяць, і не заспокоюються, поки не здійснять його.

— Вау! Це тому на Різдво трапляється стільки добра? — мовив Вільям.

— Саме так! — усміхнувся Санта. — Ви, либонь, також помітили, що бажання вкриті густим білим пухом. Він набуває різних кольорів, залежно від того, яке бажання вони виконуватимуть.

Гляньте, ось там на дереві висить схема, — сказав Санта, вказавши на прибитий до найближчої ялинки шматок деревини, на якому хтось від руки вигравіював схему.

Ось що там було написано:

Блакитний = бажання виграти в перегонах

Зелений = бажання від імені когось іншого

Червоний = романтичні бажання

Жовтий = погодні бажання

Помаранчевий = кулінарні бажання

Рожевий = бажання здоров'я

Золотий = бажання грошей

Срібний = прості бажання

Чорний = заплутані бажання

Фіолетовий = загадкові бажання

Ш. Девріс.
Ілюстрація
до книжки «Різдвозавр
та Зимова Відьма»

— Звісно, здебільшого бажання різнобарвні, тому що поєднують у собі кілька побажань. До прикладу, Бобе, якби ти хотів, щоб надворі сяяло сонце, аби здобути перемогу в перегонах у день спорту в школі Вільяма, твоє бажання мало би дешицію жовтого для погоди і крапельку блакитного для перемоги, і не обійшлося би без легкого відтінку зеленого! — пояснив Санта. Боб енергійно закивав, пристаючи на кожне слово Санти.

— Але не треба його плутати зі справжнім зеленим бажанням від імені когось іншого, правда? — додав він.

— Саме так! Святі небеса, містере Трандл, мушу вважати, а то ще без хліба мене залишите! — засміявся Санта, і Боб знову мало не розридався від щастя.

Поміркуй!

- Пригадай, у яких творах ти вже читав / читала про здійснення бажань?
- Перечитай опис бажань. Яких фантастичних істот вони тобі нагадують?
- Чому, на твою думку, їхній білий пух набуває різних кольорів залежно від того, яке бажання вони виконуватимуть?
- Задумай своє бажання, пофантазуй, якого воно буде кольору.
- Як ти думаєш, що треба зробити, щоб воно здійснилося?
- Спробуй передбачити, якими будуть бажання Вільяма, Бренді, Памели й Боба.

— Вони неперевершені! — видихнула Памела, не зводячи погляду з мерехтливих білих бажань на деревах. — Якби ж я могла потримати одненьке.

Зненацька сяйлива біла кулька іскристого пуху забриніла в повітрі, пурхнувши до неї.

— Простягни руку, люба, — мовив Санта. — Твоє бажання здійснюється.

— Моє бажання? — перепитала Памела.

— Так! Ти сказала «якби ж я могла потримати одненьке», тож бажання виконує твоє бажання, — сказав Санта, показавши на маленьку пухнасту кульку.

Памела розкрила долоню, і бажання м'яко на ній осіло. Поволі білий колір став яскраво-срібlistим.

— Просте бажання! — мовив Санта, радісно киваючи.

— Ви це бачите? — пискнула Памела, і всі згуртувалися до-вкола неї, щоби роздивитися.

— Воно таке миле! Можна ми його собі залишимо? — запитала Бренді.

— О, боюся, що ні, Бренді. Поглянь... — Санта показав на бажання, що почало зникати.

— Що відбувається? Ти можеш це зупинити? — запитав Вільям, але було вже надто пізно. Всього за якусь мить від бажання нічого не залишилось.

— Санто, де воно поділось? — запитав Вільям.

— Ох лишенько, сподіваюсь я його не впустила! — пробубніла Памела, шукаючи його в снігу біля своїх ніг.

— Дарма шукаєш, любонько. Те бажання виконало свою місію й назавжди нас покинуло, — пояснив Санта.

— Покинуло нас? Маєш на увазі, воно померло? — прошепотіла Бренді.

— Ну, не зовсім. Розумієш, щойно бажання втілилось у життя, воно вже не потрібне, а відтак з миром розсіюється собі між зоряного пилу та мрій.

— Як джмелик, коли скористається своїм жалом? — запитав Вільям.

— Щось у цьому дусі, Вільяме. Вони обидва цінні, і їх не можна витрачати намарне. Тому треба бути дуже обережним зі своїми бажаннями, — Санта махнув на миготливі дерева. І з гілок, прямісінько до Боба, Бренді і Вільяма, злетіло ще трійко маленьких, білих та пухнастих бажань.

— Оскільки Памела вже загадала своє бажання, ви троє можете забрати по одному собі додому. Але добре подумайте, перш ніж його використати. Тієї самої миті біле бажання, витаючи коло Боба, стало блискуче-сріблястим і засвітилося яскравіше. — Бобе Трандл, ти що, вже загадав своє бажання? — хихикнув Санта.

— Я не міг нічого із собою вдіяти! — запанікував Боб.

Всі аж роти пороззявляли, коли в його руках опинився яскраво-червоний різдвяний светр. Миготливі лампочки перепліталися з вовняними нитками светра, посередині якого красувалася велика блискуча різдвяна кулька. Боб тремтячими руками стиснув кульку, і лісом луною покотився «Дзвін дзвіночків».

— Ще один светр? Чому завжди светри? — Памела закотила очі, усміхаючись.

— Як ти це зробив? — запитала Бренді.

— Я просто подумав про те, як сильно б хотів новий різдвяний светр. Цей тепер буде моїм незмінно улюбленим! — сказав Боб, захоплено натягнувши на себе светр. Щойно він це зробив, як бажання Бренді стало чорним, як смола.

— Ооо, заплутане бажання! — мовив Санта. — Нечасті вони в нас гості! Бажання крутнулося навколо і дзвінко залопотіло крильцями, сяючи все яскравіше, аж поки...

— Спрацювало! — зраділа Бренді, тримаючи в руках бездоганно круглу сніжку.

— Сніжка? — засміявся Вільям. — Яюсь не дуже заплутано. Тут же всюди сніг! Ти запросто могла собі зліпити однееньку. Яке безглуздя... Ай!

Сніжка пацьнула Вільяма прямо по носі, заліпивши йому снігом все обличчя. Бездоганий кидок. А тоді крихітні шматочки

Різдвяний светр

снігу стали знову зіплюватися докупі, перетворюючись у бездоганну сніжку, якою вони щойно були, а тоді сніжка полетіла назад Бренді в руки.

— Я назву її Ніколижка. Вона ніколи не тане, ніколи не губиться! — сказала Бренда, показавши язика. — Вже не дочекаюся, щоб узяти її до школи. О, дивіться — моє бажання! Чорне бажання потроху почало звітрюватись. А тоді розчинилось у повітрі в них на очах, залишивши тільки одне біле бажання. Вільямове. Пухнаста біла істотка злетіла вниз, м'яко осівши в нього на колінах.

— Привіт! — усміхнено мовив Вільям. Бажання витягнуло маленьке рученя і помахало йому. Вільям засміявся. Бажання видерлося по Вільямовому халату і повзало там доти, поки затишно не вместилося всередині м'якенької тепленької кишені, підсвічуючи її сніжно-білим сяйвом.

— Можеш залишитися жити в мене! Я взагалі не загадувати му жодних бажань — мені нічого не треба, — пообіцяв Вільям, ніжно поглажуючи кишеню.

— Дуже добре! У Боба є новий светр, Бренда має нову сніжку, а у Вільяма завівся новий магічний улюбленець, — мовив Санта.

Різдвозавр сумно завив.

— Не хвилюйся, Різдвозавре. Ти завжди будеш на першому місці! — сказав Вільям, поклавши руку на прохолодний носик Різдвозавра. Бажання вилетіло з кишені і, висолопивши свого язичка, голосно зафуркотіло динозавру в обличчя, а тоді хутенько сховалося назад.

— Що ж, пора продовжити екскурсію. Нам ще стільки всього треба побачити! За мною! — мовив Санта і пострибав далі лісом, повним бажань, поки вони не вийшли на галявину по той бік лісу. Радий, мов слон, він крутнувся на місці й, широко розкинувши руки, промовив: — Ласкаво прошу до Ельфівців!

Вільям та Різдвозавр
(фрагмент буктрейлера до книжки
Т. Флетчера, іл. Ш. Девріс)

Поміркуй!

- Які різдвяні бажання в Памели, Боба, Бренді? Як вони характеризують героїв?
- На які риси характеру цих персонажів указують їхні бажання?
- Чому, на твою думку, Вільям не загадав своє бажання? Про які особливості його вдачі це свідчить?
- Уяви, який вигляд має різдвяне містечко Ельфівці. Розкажи про це.

Розділ шостий

Найдревніша різдвяна ялинка

— За мною! За мною! — проспівав Санта, йдучи підстрибом по дерев'яному коридору свого збільшеного в кілька разів будинку, на стінах якого висіли барвисті малюнки від дітей з усього світу. Він зробив маленьке сальто вперед, розчахнувши важезні дво-стулкові двері до кімнати, що скидалася на бібліотеку.

— Книги? — фиркнула Бренда.

— Це не книги, а списки, — мовив Санта, пробігшись пальцями по старовинних корінцях товстезних томів, що рядами вишикувались на всіх чотирьох стінах. — Втім, я не це хотів вам показати.

Вільям, Бренда, Боб, Памела та Різдвозавр подалися за Сантою вглиб кімнати, де мало не вздовж усієї стіни розтягнувся громіздкий стіл, на якому стояла дуже стара, дуже покручена, дуже магічна ялинка.

— Це перша різдвяна ялинка, яка взагалі існувала... НА СВІТІ, — зачудовано мовив Санта.

— А що то за штучки з неї звисають? — запитала Бренда, тицьнувши пальцем на чудернацькі стручки, чий паростки звивалися між соснових голочок.

— Бобові стручки! — захоплено мовив Вільям.

— Правильно, Вільяме! Ходи-но сюди, Брендю, я покажу тобі, як це працює.

Санта метнувся за стіл, плюхнувшись у величезне крісло-гойдалку. Із чималенької гори паперів він витягнув аркуш зі своїм зображенням, намальованим олівцем. Прокашлявшись, він заходився читати вголос — не Вільяму, Бренді, Бобу, Памелі чи Різдвозавру. Він читав ялинці!

— «Любий Санто, можна мені на Різдво новенький телескоп, щоб дивитися на зорі? Щасливого Різдва, Фібі Гусенс».

А тоді все затихло. Санта приклав до вуст пальця, і всі завмерли в очікуванні.

— Трісь!

— Що то було? — сполохано запитала Бренда.

— А що це таке на ялинці? — вигукнула Памела.

— Це — стручок, всередині якого є біб, який проросте у телескоп юної Фібі, — мовив Санта, усміхаючись від вуха до вуха.

Поміркуй!

- Що незвичайного ти помітив / помітила в кабінеті Санти?
- Чи так ти уявляв / уявляла роботу Санти Клауса?
- Розкажи про можливості чарівної ялинки Санти.

Унаслідок чарівних перетворень компанія мандрівників потрапила до чарівного холодильника на кухні Санти, де вони познайомилися із ще однією фантастичною істотою — живчиком на ім'я Нижче-Нуль. Там вони слухають розповідь Санти про Зимову Відьму.

— Як ви знаєте, Північний полюс є домівкою багатьох магічних істот: ельфів, летючих оленів...

— Динозавра! — додав Вільям.

— Так, і динозавра, — Санта усміхнувся.

Нижче-Нуль виразно кахикнув.

— І живчиків, хоч не певний, що вони тут надовго затримуються, — додав Санта, злісно блимнувши на Нижче-Нуля. — Втім, живе тут одна особа, про яку ніхто не знає, про яку ніхто ніколи не знав. Вона — найбільша різдвяна таємниця, яка криється за сімома замками. І це вкрай дивно, адже вона настільки могутня, що без неї не існувало б самого Різдва. Вона відома тільки як Зимова Відьма.

— Почувши це таємниче ім'я, Вільям знову відчув той самий трепет і морозне пощипування.

— Ніхто не знає, як давно вона тут оселилася. Вона древніша за сам час, але така ж юна, як день прийдешній, — пояснив Санта.

Бренда глипнула.

— У цьому немає жодного сенсу.

— А ти подумай про це так. Час подібний на сніжинку... — Санта віддер велику сніжинку з білої стінки морозильної камери і підніс її до світла, щоб усі могли побачити. Вона була завбільшки з таріль — навіть у великих руках Санти, — тому кожен міг розгледіти всі заплутані лінії, що тягнулися з неї, немов нитки крижаної павутинки.

— Бачите, в неї багато гарненьких крижаних галузок, — які я люблю називати морозульками, — що звиваються зсередини, розгалужуючись у всіх можливих напрямках. Точно так само «сьогодні» не просто перетече у «завтра» однією прямою лінією.

єю — ні, існує безліч імовірних шляхів, якими можна потрапити в майбутнє. Шляхи, які ми обираємо, формують сніжинку нашого життя, — мовив Санта.

— Здається, я починаю розуміти, — сказала Бренда. — Зачекай... ні, здалося, я геть нічого не тямлю. Можеш повторити усе ще раз, тільки зрозуміліше?

Санта почухав собі бороду.

— А це важко. Мені ніколи раніше не доводилось роз'яснювати магичні подорожі в часі! — зізнався він. — Уявімо тоді, що ви прокинулись і захотіли взути свою улюблену пару черевиків. Ви вийшли на прогулянку, неймовірно задоволені та щасливі, — так народилася морозулька вашого дня. З кожним кроком у цих зручних черевиках ви все далі просуваєтеся цією конкретною галузкою. А тепер розпочнімо той самий день заново, та замість своїх зручних черевичків ви взуваєте новеньку пару чобіт, у яких іще не ходили. Вони трохи тиснуть, але ви таки обрали саме їх. Так народилась морозулька іншої форми — лише цього разу трохи гостріша, більш зазублена, — і кожен крок у чоботах, які вам натирають, це інша мить часу, що додається до вашої сніжинки.

Бренда змахнула рукою, ніби хотіла щось запитати.

— Так, Брендю? — мовив Санта.

— А ти не можеш просто змінити моро... мора...

— Морозульку? — Так, її! Не можна просто перестрибнути з поганої морозульки на хорошу? — запропонувала Бренда.

— Так тримати, юна Брендю, блискуча ідея! Правда, було б чудово, якби ви, ухваливши погане рішення, могли просто перестрибнути на іншу пряму часу — іншу морозульку вашої сніжинки, — де ви ніколи не ухвалювали поганих рішень? Усі закивали.

— Що ж, гадаю, на світі існує лише одна така людина, якій це колись вдалося зробити, — мовив Санта.

— Дай-но вгадаю. Зимова Відьма? — запитав Вільям.

— У яблучко! — зарокотів Санта. — Саме завдяки цьому вона... ну, така, якою вона є тепер. У світі вона єдина достатньо могутня, щоб заморожувати час і досліджувати всі його можливості. А як я, по-вашому, облітаю весь світ на Святвечір всього за одну ніч? Мені в цьому допомагає Зимова Відьма! Вона заморожує час і дає мені проникнути в нього, щоб я міг виконати свою роботу. Зрештою, саме вона сьогодні поставила для нас час на паузу!

— Тоді чому ми не застигли в часі, як решта людей у нашому місті? — запитала Бренда.

— Тому що я попросив її не заморожувати вас. Вона віртуозно маніпулює часом, Брендо, і, заморозивши його, керує ним як заманеться, — пояснив Санта. — Зимова Відьма може не заморозити певних людей — а я, до слова, кожного Святвечора обираю всього кількох дітей у цілому світі, які не застигнуть у часі, щоб почути передзвін дзвіночків на моїх санях, коли я пролітатиму у них над головами. Саме завдяки цьому живе різдвяна магія! Тож якщо ви коли-небудь прокинетесь вночі на Святвечір, знайте: ви — один із небагатьох щасливчиків.

— Це сталося з нами минулого Різдва, Брендо! — усвідомив Вільям.

— Але звідки вона прийшла? — запитав Вільям у Санти.

— Уявлення не маю! — Санта захитав головою, збентежившись. — Правду кажучи, Вільяме, я... ну, мені надто страшно в неї питати. Вона не дуже приязна. Мені від неї аж мурашки по спині!

— То як саме Зимова Відьма заморожує час? — запитала Бренда. — А, ну тут усе просто. Мізкозаморожувачем! — з усмішкою відповів Санта.

— Це як коли залпом випиваєш молочний коктейль? — запитав Вільям.

— Ага!

— Або одним духом заковтуєш цілу кульку морозива? — сказав Боб.

 Поміркуй!

• *Чим небезпечна Зимова Відьма?*

— Саме так! — усміхнувся Санта.

— То чому ми всі не можемо заморозити час? — запитала Бренда.

— І тут мій вихід! — вклонився Нижче-Нуль. — Зимову Відьму не влаштовує абиякий мізкозаморожувач. Для цього їй потрібен особливий мізкозаморожувач від Нижче-Нуля. Я її особистий магічний бармен, — він гордо засвітив флакончиками із замороженим талим снігом всередині свого білого халата. — Хочете глянути, як я замішую зілля?

— Так! — крикнув Боб. — Тобто... ем... так.

Нижче-Нуль хуленько відсунув убік здоровецькі ящики та пакети із замороженою їжею, що було неабияким видовищем, зважаючи на тендітність цієї крихтної істотки. Відклавши все, живчик зняв велику скляну чашу, підвішену над купою льоду в кутку морозилки.

— Що це таке? — запитав Вільям.

— Це — мій казанець-морозець, — пояснив Нижче-Нуль. — Єдина ємкість, здатна втримувати рідину при температурі, значно нижчій від нуля.

Він притьмом витягнув дві пробірки.

Трішки лимонного щербету, крапельку малинового морозива і, насамкінець, секретний інгредієнт, що робить його холоднішим, ніж будь-що на світі.

Очі Вільяма загорілися від згадки про цей секретний інгредієнт.

— Кілька стружок північнополюсної криги! — сказав Нижче-Нуль, закинувши кілька шматочків блакитної криги в казанець-морозець. Тоді простягнув руку під скляну чашу і клапнув своїми гострими пальчиками.

Всі аж підстрибнули від раптового спалаху.

— Гляньте, блакитний жар! — вигукнув Вільям, вказуючи на мерехтливе блакитне полум'я під казанцем-морозцем.

— Це не жар, малий незнайку. Це раж! — огризнувся Нижче-Нуль.

— Раж? Що таке раж? — запитала Бренда.

— Ти повільніша за черепаху на пенсії, — просичав живчик неприязно.

Тоді до Вільяма дійшло.

— Це жар навпаки. Раж — жар. Розумієш?

— А, точно! — мовила Бренда. — Круто!

— Не просто круто! І взагалі, раж — це не жар навпаки, то жар читається навпаки від раж. Ви все знов наплутали, — сердито мовив Нижче-Нуль. — Тепер цитуйте на хвилю. Мені потрібно зосередитися.

Він витягнув в'язку ложечок і, вибравши найдовшу, встромив її всередину. Суперзаморожена рідина кипіла і пінилася, коли він взявся все перемішувати.

— Ніхто не вміє варити мізкозаморожувальне зілля так, як це робить північнополюсний живчик, — прошепотів Санта, поки вони дивились, як Нижче-Нуль вимірює температуру.

— Готово, — він задоволено вишкірився.

На різдвяних мандрівників чекає ще багато пригод, про які ти дізнаєшся, якщо прочитаєш книжку повністю. Для цього візьми її в бібліотеці.

(Переклад М. Сахно)

Мовна скарбничка

У тексті твору «Різдвозавр та Зимова Відьма» використано прийоми гри слів, одним із яких є *анаграма*. Це переставляння літер у слові, завдяки чому утворюються слова з новим значенням. Наприклад, *жар* – *раж*. Потренуйся в складанні анаграм у парі з другом або подругою.

Поміркуй!

- Про які таємниці часових перетворень дізналися мандрівники з розповіді Санти? Чи можливі вони в реальному житті? Чому?
- Який чарівний напій для Зимової Відьми приготував Нижче-Нуль?
- Тобі вже відомі різні «зимові» чарівні персонажі. Пригадай їхні магічні властивості та пригоди з ними.
- Якою ти уявляєш Зимову Відьму? Розкажи про неї: опиши її зовнішність, характер.

Літературознавчий клуб

Том Флетчер (1985) — талановитий британський музикант, композитор, актор, письменник. Народився у столиці Англії — Лондоні. Його батьки прагнули зробити все можливе для здійснення мрій Тома та його сестри. А мріяв Том стати гітаристом, як його батько. Тому розвивав свій талант: отримав стипендію в Театральній школі Сільвії Янг і почав писати музику, а згодом заснував гурт McFly,

Том Флетчер

Том Флетчер разом із учасниками гурту McFly

концерти якого принесли йому славу.

Том Флетчер — батько багатодітної родини. Разом із дружиною Джоан виховує трьох дітей, тому із захопленням узявся за написання цікавих *фантастичних книжок*, одну з яких — «Різдвозавр та Зимова Відьма» — ти прочитав / прочитала. У ній розповідається про різдвяні пригоди звичайної англійської

сім'ї. У центрі розповіді — дружні стосунки головного героя Вільяма Трандла та його зведеної сестри Бренді Пейн із їхніми родичами.

У родині панують злагода й дружба, бо всі мають спільні інтереси й прагнуть допомагати одне одному. Хоч у Вільяма обмежені фізичні можливості й він пересувається на візку, це не заважає йому бути веселим, рухливим, допитливим. Тато Вільяма — Боб Трандл — страшенно захоплюється Різдом, вірить у дива.

Для всієї родини несподіваним є ранній візит Санти, який пропонує відвідати Північний полюс, де їм проведуть справжнісіньку екскурсію, відкриють багато неймовірних таємниць та зроблять чарівні подарунки. Найбільш таємничою в цій історії є постать Зимової Відьми, яка вміє керувати часом.

У колі мистецтв

Загадковий Північний полюс, де панують вічні сніги, завжди цікавив дорослих і дітей, художників / художниць і письменників / письменниць.

Зображений він на полотнах українського художника експедицій, ученого *Василя Придатка-Доліна*. Вони створені митцем під час полярних експедицій, є результатом його власних спостережень за полярним світом, тому досконало, натуралістично передають побачене під час наукових мандрівок.

Подорожі на Північний полюс привертають інтерес багатьох письменників з усього світу. Зокрема, американський ілюстратор та автор книг для дітей і підлітків *Кріс Ван Олсбург* написав про таку мандрівку свій

В. Придатко-Долін. Полярна станція «Бухта Роджерса». День

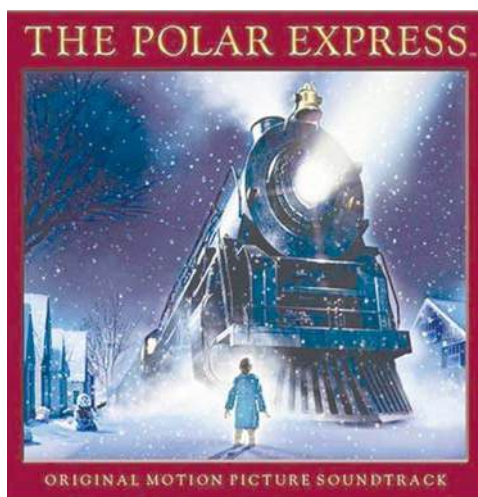

В. Придатко-Долін. Полярна станція «Бухта Роджерса». Ніч

«Полярний експрес». За його мотивами режисер Роберт Земекіс у техніці комп'ютерної анімації 3D створив мультфільм «Полярний експрес».

Головні герої / героїні твору Тома Флетчера «Різдвозавр та Зимова Відьма» вірять у різдвяні дива та існування Санти. На відміну від них, персонаж мультфільму «Полярний експрес» — хлопчик Стівен — не вірить у це. Тому для нього час зупиняється, і він на «Полярному експресі» вирушає на Північний полюс на гостину до Санти, одержує від нього чарівний подарунок, завдяки якому повертає свою віру в різдвяні дива.

Зіскануй **QR-код** та переглянь цей мультфільм.

Постер мультфільму
«Полярний експрес»
(США, реж. Р. Земекіс, кінокомпанія
«Ворнер Бразерс», 2004 р.)

Медіатека, с. 232

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Пригадай, що ти знаєш про Північний полюс. Перечитай опис Північного полюса в літературному творі Тома Флетчера, переглянь ілюстрації та картини, де зображено полярні пейзажі.

Зіскануй **QR-код** та ознайомся з відео, прочитай цікаві факти про Північний полюс і про містечко, де мешкає Санта Клаус. Підготуй разом із однокласниками / однокласницями проєкт «Чарівний і незвичайний Північний полюс — домівка Санти Клауса».

2. У різних країнах новорічного дідуся називають неоднаково. Наприклад, у Болгарії — Дядо Коледа, Чехії та Словаччи-

Медіатека, с. 232

ні — Єжишек або Мікулаше, Фінляндії — Йоулупуккі, США, Канаді та Великій Британії — Санта Клаус. В Україні до дітей із щедрими подарунками приходять Дід Мороз і добрий чарівник Святий Миколай. Цей образ насправді взято з реальної людини — Миколая Чудотворця. Про благочестиве життя та чудеса, які він творив, існує багато переказів і легенд. Християнська церква прославляє Миколу Чудотворця як швидкого помічника всім, хто опинився в біді.

В Українських Карпатах є комплекс «Маєток Святого Миколая». Можливо, тобі пощастило в ньому побувати? Якщо ж ні, то не засмучуйся.

Зіскануй **QR-код**, ознайомся з інформацією і підготуй для своїх однокласників та однокласниць віртуальну екскурсію про українську резиденцію Святого Миколая.

Медіатека, с. 233

Підсумуй!

- Про що розповідається в повісті «Різдвозавр та Зимова Відьма»?
- Хто з персонажів або фантастичних істот тобі найбільше сподобався? Чому?
- Склади усну характеристику одного з персонажів повісті.
- Склади синквейн зі словом «бажання».
- Разом зі своїми однокласниками та однокласницями створіть адвент-календар. Які цікаві сюрпризи можна розмістити в його комірках?
- Як мрії та бажання особистості можуть розкрити її риси характеру? Поясни на прикладі прочитаного літературного твору Т. Флетчера.
- Розкажи, які приємні несподіванки траплялися з тобою напередодні Різдва. А які твої бажання здійснилися?
- Чи хочеш ти прочитати повість «Різдвозавр та Зимова Відьма» повністю? А інші твори Т. Флетчера? Поясни чому.
- Оціни свою роботу над фантастичною повістю Т. Флетчера «Різдвозавр та Зимова Відьма» за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись матеріалами ресурсу.

Узагальнюємо вивчене

Ось і добігає кінця перший семестр твого навчання в шостому класі. За цей час тобою зроблено багато дивовижних відкриттів на просторах літератури.

Передовсім перед тобою почали розкриватися секрети мистецького бачення світу, розуміння того, що таке *художній образ, художня література*.

Тобі стало відомо, що міф (міт) є найдавнішою формою світогляду людини. А прочитавши *космогонічні й антропогонічні міфи* різних народів, ти тепер знаєш, як давні предки уявляли походження Всесвіту (міф «Сокіл-Род») і людини (міф «Дажбог і Жива»), як вони поєднували свій практичний досвід із поклонінням вищим силам, надприродним істотам.

Тепер ти знаєш, які божества були найбільш шанованими в наших пращурів і якими їх змалювали у своїх творах сучасні письменник і письменниця — Сергій Плачинда й Дара Корній.

Тобі запам'ятався образ Прометея як символ самопожертви заради людей і тираноборства, а також улюблений герой стародавніх греків — дужий Геракл і його подвиги.

Напевно ж, тебе зачарували *народні календарно-обрядові пісні* — колядки, щедрівки, веснянки, купальські. Захопили своїми дивовижними мелодіями, різноманітним виконанням *всесвітньо відомі український «Щедрик» та англомовні «We wish you a Merry Christmas» і «Jingle Bells»*.

Також твій досвід збагатили своєю життєвою мудрістю *байки*. Тобі відомо, що основоположником цього жанру є легендарний давньогрецький мудрець Езоп. Тебе спонукали замислитися над цінністю моральних чеснот і ницістю вад людської вдачі французький байкар Ж. де Лафонтен («Зачумлені звірі»), українські майстри сатири Є. Гребінка («Лебідь і Гуси») і М. Годованець («Голуб і Лелека»). Тепер ти можеш вирізняти риси цього давнього літературного жанру — алегоричність, сюжет і мораль, повчальний зміст, комізм.

Вочевидь, відгукнулись у твоєму серці ліричні послання України. Ти довідався / довідалась історію створення українського національного гімну (славня) «Ще не вмерла України...», а також кримськотатарського «Я поклявся...». Тебе вразили жертвні долі їхніх творців П. Чубинського і Н. Челебіджіхана.

А ще зворушив Шевченків ніжний, родинний образ Батьківщини, створений у вірші «І досі сниться...». А поема М. Вороного «Євшан-зілля» запам'яталася ідеєю незнищенної любові до рідної землі, пам'яті про неї.

Ти переконався / переконаталась, як уміло, художньо досконало передали свої патріотичні почуття поети М. Ткач і Д. Кремінь, із захопленням слухаєш пісні на їхні слова. Ти осмислив / осмислила зміст вірша Павла Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну...», представлений у відео. Ти вже вмієш розрізняти ліричні та ліро-епічні твори і знаєш, як у ліричних відступах автори / авторки розкривають свої думки й почуття. Ти навчився / навчилася визначати складники композиції ліричних творів.

І закономірно, що мандрівка у світ української та зарубіжної літератур привела тебе нарешті до *різдвяних див*. Ти ознайомився / ознайомила з новими цікавими літературними жанрами — різдвяними повістю й казкою.

Хвилюючі історії розповіли тобі українські та зарубіжні письменники М. Гоголь («Ніч перед Різдвом»), Ч. Дікенс («Різдвяна пісня в прозі»), О. Гаврош («Різдвяна історія ослика Хвостика»), Т. Флетчер («Різдвозавр та Зимова Відьма») і письменниці І. Жиленко («Підкова»), Б. Матіяш («Єва і білосніжна квітка лілії»). Твори дуже різні за жанрами, але об'єднані любов'ю до людини. Переконують читачів / читачок, як це радісно бути милосердним, робити добро, допомагати ближньому.

Хай ці історії налаштують тебе на святковий лад. А прийдешні різдвяні й новорічні дні подарують щастя веселого спілкування з рідними, близькими та друзями.

У наступному півріччі на тебе чекають нові, не менш цікаві літературні мандрівки, відкриття і несподіванки.

До зустрічі після свят!

Словник літературознавчих термінів

Алегорія (грец. — інакомовлення) — різновид метафори, інакомовне зображення якогось абстрактного чи узагальненого поняття в конкретному образі.

Анафора (або єдинопочаток) — різновид рефренів, повторення однакових слів на початку рядків чи строф твору.

Байка — невеликий алегоричний віршований або прозовий твір повчального змісту. Складаються байки із сюжету (якоїсь історії) і моралі (повчання, пояснення ідеї).

Гімн (або славень) — у давнину так називали урочисту пісню на честь якогось божества, героя чи події; сьогодні цим словом іменують пісню-символ нації чи держави.

Громадянська лірика — ліричні твори, у яких розкрито суспільно-національні мотиви. Однією з її жанрових форм є **патріотична лірика**, що розкриває почуття до Батьківщини.

Гумор — різновид комічного, зображення смішного в поведінці персонажів, доброзичлива насмішка над ними.

Езопівська мова — замаскований виклад думок через натяки та недомовки.

Календарно-обрядові пісні — фольклорні твори, які виконували під час різних народних свят й обрядів.

Композиція ліричного твору — вихідний момент (початкове враження чи думка); розвиток почуття (враження чи думки розгортаються); резюме (авторський висновок).

Ліричний відступ — уривок, у якому автор / авторка розкриває свої почуття й думки з приводу зображуваного у творі.

Ліро-епічна поема — великий, переважно віршований твір, у якому змальовано значні події та яскраві характери, а також подано роздуми й переживання героїв / героїнь.

Ліро-епічний твір — художній твір, у якому поєднано епічне й ліричне змалювання життя (сюжет і розгортання почуттів).

Міф — образно-фантастичні уявлення давніх предків про походження й будову світу, появу богів, явищ природи, людини, про перших героїв / героїнь тощо.

Мистецтво — змалювання світу в художніх образах. Основою будь-якого мистецького твору є саме образність.

Рефрен (або повтор) — повторення кількох слів чи рядків у творі з метою увиразнити ритмічність, мелодійність тексту.

Різдвяна казка — жанрова форма літературної казки, у якій діють фантастичні істоти, а чудесні події відбуваються на Свят-вечір або в день Різдва.

Різдвяна повість — різновид повісті, переважно фантастичного змісту, дія якої відбувається напередодні Різдва або під час його святкування та має щасливу розв'язку.

Різдвяна повість-казка — великий епічний твір, у якому розповідається фантастична історія, діють казкові персонажі, події відбуваються під час різдвяних свят.

Сатира — різновид комічного, гостре, викривальне висміювання істотних вад характерів людей, різко негативних явищ життя.

Художній образ — узагальнена картина, що змальована конкретно, зримо засобами краси за допомогою творчої уяви митця / мисткині та виражає певні почуття й думки.

Художня література — творче бачення світу в словесних образах.

У підручнику використано матеріали та світлини із сайтів:

<https://uk.wikipedia.org/>

<https://commons.wikimedia.org/>; Батяшев Олександр

<https://ua.depositphotos.com/>; rFphoto

<https://uain.press/articles/412084-412084>

<https://simya.com.ua/diduh-do-haty-bida-z-haty-tradytsiyi-zvychayi-tsikavi-foto/>

<https://realist.online/ukr/news/z-dnem-ivana-kupali-krasivi-pozdorovlennja-u-virshakh-i-prostimi-slovami>

<https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2022-10-17/>

[bolshaya-chest-ptashka-iz-azovstali-rasskazala-ob-ispolnenii-gimna-na-matche-shahter---dynamo/48576](https://frankolive.wordpress.com/about/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82/)

<https://frankolive.wordpress.com/about/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82/>

<https://scenarij.pp.ua/rizdviane-diystvo-vertep/>

<https://deepdreamgenerator.com/>

Зміст

Вступ	5
Художня література як вид мистецтва. Художній образ	5
Міфи народів світу	11
Міф як найдавніша форма світогляду людини	11
Пракраїнські міфи про створення людини	12
«Сокіл-Род»	13
«Дажбог і Жива»	15
Давньогрецькі міфи	17
«Міф про Прометея»	18
«Міфи про подвиги Геракла»	30
Дара Корній	38
«Польовик»	38
Народні пісні	43
Календарно-обрядові пісні	43
Зимова обрядовість українців	45
Колядки	46
«Нова радість стала»	46
«Сумний Святий Вечір»	47
Щедрівки	48
«Щедрик»	48
Англомовні новорічно-різдвяні пісні	51
«We wish you a Merry Christmas»	51
Джеймс Лорд П'єрпойнт	53
«Дзвін дзвіночків»	53
Веснянки	55
«Благослови, мати»	55
«Кривий танець»	58
Купальські пісні	60
«А де наше Купайло стояло»	60
Мудрість байки	65
Езоп	65
«Лисиця і виноград»	67
«Кури і Дикий кіт»	70

Жан де Лафонтен	72
«Зачумлені звірі»	73
Євген Гребінка.....	78
«Лебідь і Гуси»	78
Микита Годованець	82
«Голуб і Лелека».....	82
Ліричні послання України	87
Павло Чубинський.....	87
«Ще не вмерла Україна...»	88
Номан Челебіджіхан	94
«Я поклявся...»	96
Тарас Шевченко	100
«І досі сниться...»	100
Микола Вороний	105
«Євшан-зілля»	105
Михайло Ткач.....	113
«Моя Україна»	113
Дмитро Кремінь.....	116
«Літа мої і зими...»	117
Різдвяні дива	121
Микола Гоголь.....	121
«Ніч перед Різдвом»	122
Чарльз Дікенс	145
«Різдвяна пісня в прозі»	145
Ірина Жиленко	182
«Підкова».....	182
Богдана Матіяш	187
«Єва і білосніжна квітка лілії»	187
Олександр Гаврош	196
«Різдвяна історія ослика Хвостика»	196
Том Флетчер	213
«Різдвозавр та Зимова Відьма»	213
Узагальнюємо вивчене	234
Словник літературознавчих термінів	236

Навчальне видання

ЯЦЕНКО Таміла Олексіївна
ПАХАРЕНКО Василь Іванович
ТРИГУБ Ірина Анатоліївна
СЛИЖУК Олеся Алімівна

ЛІТЕРАТУРА

(українська та зарубіжна)

Підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *М. В. Прокопенко*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Коректор *О. В. Сидор*
Комп'ютерна верстка *К. П. Мирончик*
Дизайн обкладинки *П. В. Ширнін*

Формат 70х100 1/16. Ум. друк. арк. 19,440 + 0,486 форзац.
Обл.-вид. арк. 16,40 + 0,68 форзац. Наклад 18 030 пр.
Зам.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

Віддруковано в АТ «ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА «ГЛОБУС»
61052, м. Харків, вул. Різдвяна, 11.
Свідоцтво ДК № 7032 від 27.12.2019 р.
www.globus-book.com

Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить...

Тарас Шевченко

Благословенні будьмо і єдині,
Душею чисті, мов з роси,
На цій землі, в одній родині,
У незалежній Україні,
На всі віки, на всі часи!

Михайло Ткач

За Україну з вогнем завзяття
Рушаймо, браття, всі вперед!

Микола Вороний

Нас уже нікому не зламати,
І не вбити, доки в нас жива
Рідна мати, Україна-мати,
Доки в нас — Шевченкові слова.

Дмитро Кремень

Я завжди чекав різдвяних днів,
як найкращих у році. Це радісні
дні, дні милосердя, доброти,
всепрощення. Це єдині дні
в усьому календарі,
коли люди, наче з мовчазної
згоди, вільно розкривають
одне одному серця.

Чарльз Дікенс

У житті завжди має бути місце
для казки, яка про себе
нагадуватиме різнокольоровим
снігом.

Ірина Жиленко

Світ належить тим, хто не боїться
змін.

Олександр Гаврош

Дозволити собі слухати багато
речей усередині себе й у світі
довкола, помічати те, що
потребує уваги, погляду, любові.

Богдана Матіяш

Кожен крок, що віддаляє тебе
від останнього Різдва, наближає
до наступного.

Том Флетчер